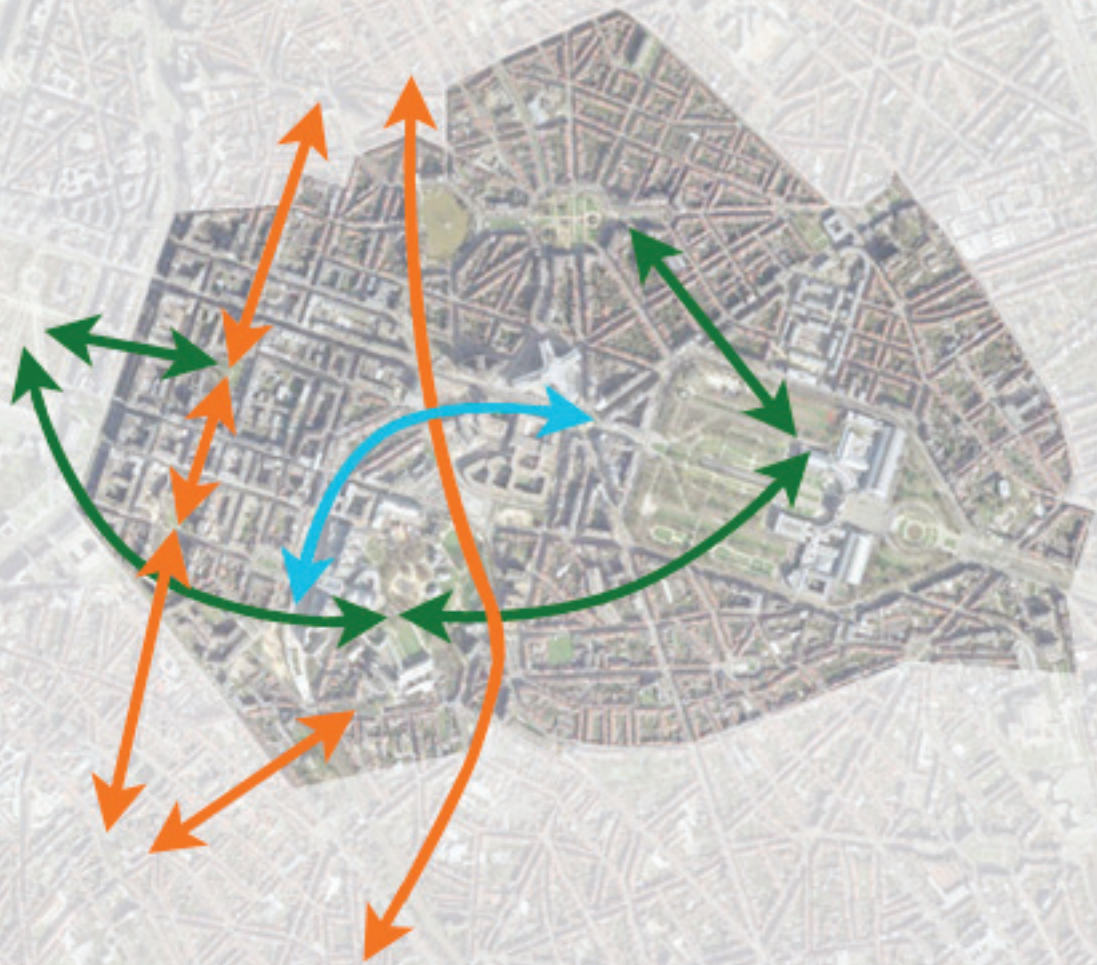

Richtschema

Europese Wijk

Opdrachtgever :

Brussels Hoofdstedelijk
Gewest

Directie :
Marie-Laure Roggemans

Adviseurs :
Bruno Clerbaux
Christian Frisque
Guido Stegen
STRATEC

April 2008

INLEIDING

WERKWIJZE EN SCENARIO	1
A. Werkwijze	1
B. Het scenario voor de ontwikkeling van de Europese wijk	2
DE PERIMETER VAN HET RICHTSCHEMA	3
DRIE ONTWIKKELINGSASSEN	4
A. De noord-zuidassen	4
1) <i>de Etterbeeksesteenweg</i>	
2) <i>versterking van de verbindingen met de wijken van Elsene</i>	
3) <i>versterking van de verbindingen met de wijken van Sint-Joost</i>	
B. De as van de centrale parken : de verbindingen tussen het Jubelpark, het Leopoldpark en het Park van Brussel	5
C. De verbindingsas tussen de Europese instellingen	6
OPTIES VAN HET RICHTSCHEMA	7
A. Transversale optie : bouwen aan een Europese ecowijk.....	8
B. De opties inzake mobiliteit	9
1) <i>toename van het spoorweggebruik</i>	
2) <i>uitbreiding van de bediening met het openbaar vervoer op de oost-westas</i>	
3) <i>versterking van de bediening met het openbaar vervoer op de noord-zuidas</i>	
4) <i>verbetering van de bediening van het Europees Parlement en het station Brussel-Luxemburg</i>	
5) <i>de terugdringing van het transitverkeer op het Schumanplein</i>	
6) <i>heraanleg van de Belliardstraat</i>	
7) <i>heraanleg van de Wetstraat</i>	
8) <i>uitwerking van een parkeerbeleid</i>	
9) <i>voorrang voor voetgangers en fietsers</i>	
C. Herstel van het gemengde karakter van de functies	14
1) <i>de functies in verband met de woningen, de handel, de voorzieningen van collectief belang of van openbare diensten</i>	
2) <i>de kantoorfunctie</i>	
3) <i>de veiligheidsperimeters rondom de gebouwen van de Europese instellingen</i>	
D. Herstel van het stedelijk karakter van de Europese wijk	16
1) <i>de identificatie van de wijken</i>	
2) <i>bewaring en herbestemming van het architecturaal erfgoed</i>	
3) <i>de toename van de architecturale kwaliteit</i>	
4) <i>promotie van de duurzame ontwikkeling</i>	
5) <i>kwaliteit en toegankelijkheid van de openbare ruimten</i>	
E. De culturele en toeristische uitstraling van de Europese wijk	19
1) <i>de culturele voorzieningen</i>	
2) <i>de toeristische voorzieningen</i>	
3) <i>de informatievoorzieningen</i>	
F. Projecten en initiatieven voor de hoofdstad van Europa	22

DE STEDENBOUWKUNDIGE EN ARCHITECTURALE PROGRAMMA'S	23
A. De herstructurering van de inplanting van de Europese Commissie	24
B. De aanleg van een stadsboulevard op de Etterbeeksesteenweg	26
C. De omgeving van Résidence Palace	27
D. Het multimodaal platform Schuman	28
E. Het Schumanplein en omgeving	29
F. Het Consilium	30
G. De esplanade van het Europees Parlement : de <i>Mail</i>	31
H. Het Jubelpark en zijn naaste omgeving	32
I. Het Leopoldpark en zijn naaste omgeving	33
J. Wetstraat, Belliardstraat en Kortenberglaan	34
K. Het de Jamblinne de Meuxplein	35
L. Het Luxemburgplein en het Jourdanplein	35
DE UITVOERING VAN HET RICHTSCHEMA	36
A. De creatie van een werkinstrument voor de uitvoering van het richtschema	36
B. De prioritaire acties 2007 - 2020	37
AFKORTINGEN, LETTERWOORDEN EN ACRONYMIEMEN.....	38
BIBLIOGRAFIE	39

INLEIDING

De Gewestregering heeft op 26 oktober 2006 het voorontwerp van het richtschema voor de «Europese wijk» goedgekeurd.

Over dat voorontwerp, dat op 20 december 2006 werd voorgelegd aan de commissie voor de ruimtelijke ordening van het Brussels parlement, werd uitvoerig overleg gepleegd¹ van januari tot mei 2007, waarmee in dit richtschema rekening werd gehouden.

Ter herinnering onderstrepen we nog even dat het richtschema tegemoetkomt aan de doelstellingen die worden beoogd door het zogenaamde driepartijenakkoord tussen de federale Staat, het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, de Stad Brussel en de gemeenten Elsene en Etterbeek, met betrekking tot de Leopold-Schumanwijk, ondertekend op 27 maart 2006, waarin het kadert².

We stippen eveneens aan dat het voorontwerp, het ontwerp en het eigenlijke richtschema evolutiegerichte documenten zijn, die voortdurend veranderen, worden aangevuld, gepreciseerd en verfijnd in het licht van de politieke beslissingen en naarmate nieuwe studies worden gerealiseerd. Ze moeten regelmatig worden bijgewerkt door een operationeel team³.

Het zijn tevens documenten die uiting geven aan een visie op de ontwikkeling die verscheidene tijdschema's combineert : de nabije toekomst (de lopende projecten, de kansen die moeten worden gegrepen...) en de middellange en lange termijn (de opties van het verkeersplan, de metrostudies, het ondergronds brengen van het transitverkeer, de herstructurering van de inplanting van de Europese Commissie...).

Ten opzichte van het voorontwerp verduidelijkt het richtschema de opties die de grondslag zullen vormen voor het verkeersplan en licht het de stedenbouwkundige en architecturale programma's toe. Het bevat tevens een nieuw hoofdstuk over de herstructurering van de inplanting van de Europese Commissie in de Europese wijk.

Ten slotte preciseert het de tabellen met betrekking tot de prioritaire acties 2007-2020.

In haar zitting van 13 december 2007, heeft de Regering, in een eerste lezing, het voorstel van het richtingschema van de Europese Wijk goedgekeurd.

De Gewestelijke Ontwikkelingscommissie (GOC) heeft haar advies gegeven op 28 februari 2008. De GOC aanvaardt het voorstel van het richtingschema unaniem, behalve het punt betreffende de nieuwe wegtunnels voor dewelke de GOC een verdeeld advies uitgebracht heeft.

De Regering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft het richtingschema van de Europese Wijk definitief goedgekeurd op 24 april 2008.

¹ Zie bijlage X

² Zie bijlage I.

³ Zie hoofdstuk op de uitvoering van het richtschema, p. 36.

WERKWIJZE EN SCENARIO

A. Werkwijze

De recentste studies aangaande de transformaties van de geweststad beschrijven Brussel als een “wereldstad”. Een stad die tegelijkertijd een “internationaal”, transnationaal” en “flexibel” karakter vertoont⁴.

Ondanks haar bescheiden omvang - met één miljoen inwoners bengelt de stad immers achteraan in haar categorie - positioneert Brussel zich wel degelijk als een internationale stad, met name door een sterke aanwezigheid van internationale actoren op haar grondgebied. Brussel is “een kleine wereldstad die haar grote internationale zichtbaarheid dankt aan de concentratie van actoren die internationale - en in de eerste plaats Europese - informatiestromen beheren”. Brussel huisvest met name : de grote Europese instellingen, de Europese zetels of coördinatiecentra van internationale ondernemingen, internationale advocatenkantoren en consultants, de secretariaten van internationale organisaties, de *lobby's* (beroepsfederaties of diverse belangengroepen), de vertegenwoordigers van plaatselijke en gewestelijke gemeenschappen, de internationale pers, internationale scholen, zakenlui, toeristen, congresgangers... Als we het over de internationale bewoners hebben, denken we aan het personeel van deze ondernemingen en hun gezinsleden (Europese ambtenaren, expats en, algemeen, alle Belgische en buitenlandse burgers die een activiteit uitoefenen die verband houdt met het internationale statuut van de stad).

De transnationale stad wordt gevormd door de aanwezigheid van immigrantengroepen die economische en sociale betrekkingen tot stand brengen tussen de plaatselijke samenleving en de samenleving waaruit zij afkomstig zijn; zo ontstaan dus wisselwerkingen tussen grondgebieden die vaak ver van elkaar liggen.

De flexibele stad is deze die is gegroeid uit de postfordistische economie en de transformaties van de organisatie van de ondernemingen en van de arbeidsmarkt. In die context stellen we een gestage groei vast van de outsourcing van functies buiten de onderneming, terwijl steeds meer flexibiliteit wordt verwacht van de werknemers. Dat heeft geleid tot een toenemende onstabielheid op de arbeidsmarkt alsook tot ingrijpende veranderingen op het niveau van de prestaties, zowel wat de arbeidsduur betreft als inzake de werkuren en het levensritme. En uiteraard hebben die evoluties een weerslag op het dagdagelijkse leven, zowel professioneel als privé.

Deze definitie van Brussel vraagt om een nieuwe bezinning over de planning van de ruimte. Die - in het kort geschetste - transformaties brengen de ruimtelijke indeling in klassieke geografische gebieden in het gedrang, zonder ze evenwel volkomen teniet te doen. Het is duidelijk dat we steeds verder wegdrijven van de functionalistische opvatting en van de veralgemening van de gebiedsindeling⁵ als pertinente onderverdeling voor de ruimtelijke ordening; een concept dat al sinds 1950 de basis vormt voor de structurering van de ruimtelijke ordening en de stedenbouw van het Gewest.

⁴ Zie met name “*La planification de Bruxelles dans le cadre du développement des villes-monde*” (De planning van Brussel in het kader van de ontwikkeling van de wereldsteden”), ULB, programma “Leefbare steden” van de DWTC – 2004.

⁵ De functionalistische opvatting berust op een indeling van de ruimte in geografische gebieden waaraan men functies toekent.

B. Het scenario voor de ontwikkeling van de Europese wijk

Om het scenario voor de ontwikkeling van de Europese wijk uit te stippelen, moet worden uitgegaan van de analyse van de ruimtelijke verankering van de internationale actoren in het Brusselse stadsweefsel. Die analyse leidt tot drie vaststellingen :

- het blijvende belang van de agglomeratiegebonden economische stelsels, en meer bepaald die van de Europese wijk. De Europese wijk biedt onmiskenbaar een aantal collectieve stedelijke voordelen die te maken hebben met de aanwezigheid van de Europese instellingen en die deze wijk tot een bevoorrechte vestigingsplek maken voor internationale actoren;
- de reproductie van de sociale en ruimtelijke breuklijnen in de stad (kloof tussen Oost en West). In het kielzog van de groeiende internationalisering van Brussel zien we dat de historische sociaal-economische kloven van de Brusselse stedelijke ruimte bevestigd en nog complexer worden;
- de impact van die verankeringen op de nieuwe configuraties van de centraliteit op grootstedelijk niveau. De gewest-stad evolueert naar een multipolaire grootstedelijke structuur, die wordt gekenmerkt door de ontwikkeling van nieuwe aantrekkelijke centrale polen in de rand (zoals Zaventem).

In die context wordt voor de bescherming van de aantrekkingskracht van de Europese wijk een scenario voorgesteld dat berust op een gemengde wijk waarin diverse functies worden gecombineerd : de beslissingsfunctie, verbonden aan de Europese en internationale instellingen, die vandaag sterk overheerst; de woonfunctie, die opnieuw terrein moet veroveren; de culturele en recreatiefunctie, die toegankelijker moet worden gemaakt voor iedereen. Terwijl de toename van de woonfunctie in ruime mate aanbod komt in het driepartijenakkoord, dienen de bescherming en ontwikkeling van het potentieel van de Europese wijk inzake ontspanning en recreatie de derde grote doelstelling te worden van het richtschema.

Het richtschema positioneert de Europese wijk als de eerste Europese en internationale pool van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest : tegen 2020 zouden er zowat 100.000 mensen tewerkgesteld zijn⁶. Daarenboven koestert het richtschema de ambitie om van deze wijk een snel groeiende woonpool te maken. Ten slotte zal het richtschema een dicht netwerk van verbindingen tot stand brengen tussen de centraal gelegen historische ruimten (Jubelpark, Leopoldpark en Park van Brussel) en zal het de culturele, sportvoorzieningen en handelsvoorzieningen in diezelfde optiek een rol toebedelen in de verbetering van het dagdagelijkse leefcomfort in de Europese wijk.

De combinatie van de belangrijke internationale en Europese economische polen met een gediversifieerde woon- en recreatiepool in het hart van de stad vormt de eigenheid en de kracht van de Europese wijk. Het is van cruciaal belang om die dimensie voor ogen te houden wanneer we ons buigen over de mogelijkheden om de aantrekkingskracht van deze wijk te vergroten.

⁶ Zie bijlage II.

Perimeter van het richtschema

Zie cartographische atlas, schets 1

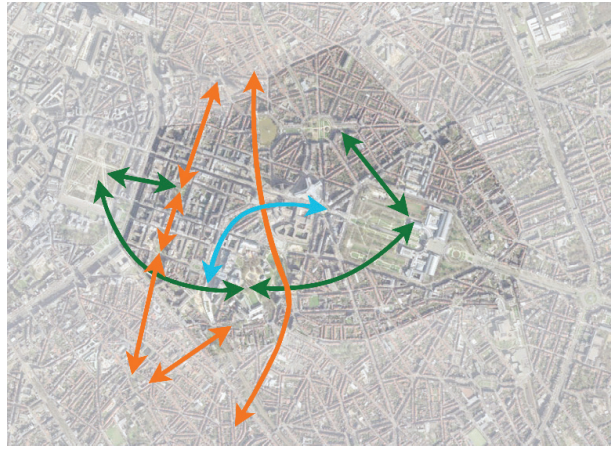
DE PERIMETER VAN HET RICHTSCHEMA

De perimeter van de Europese wijk, waarvan wordt uitgegaan in het richtschema, is die van het driepartijenakkoord tussen de federale Staat, het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, de Stad Brussel en de gemeenten Etterbeek en Elsene, ondertekend op 27 maart 2006.

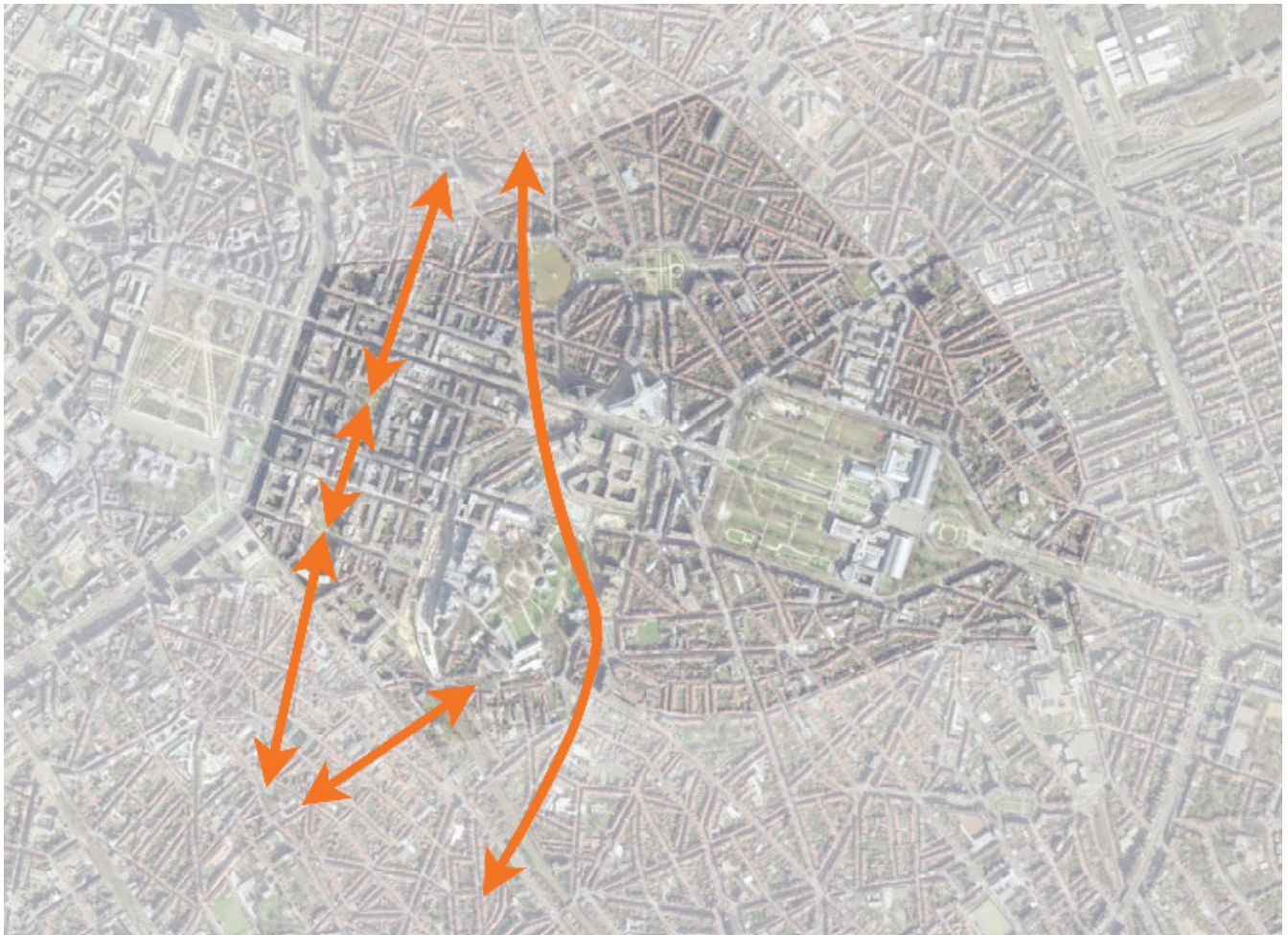
De perimeter van het driepartijenakkoord is ruim en overschrijdt het hefboomgebied "Europa" dat meer overeenstemt met het beeld dat men doorgaans heeft van de Europese wijk. Bovendien houdt die perimeter, in tegenstelling tot het hefboomgebied, rekening met de woongebieden rond de wijk en biedt deze de mogelijkheid om naar de toekomst toe een coherenter beleid uit te stippelen met betrekking tot het gemengd karakter. Voor deze perimeter hebben we, qua inwoners en banen, de volgende cijfers :

	2001	2020
Banen	84000	105000
Bewoners	33000	39000

De gedetailleerde cijfers en de hypothesen op basis waarvan de voorspellingen voor 2020 werden gemaakt, worden toegelicht in bijlage II.

Noord-zuidassen

DRIE ONTWIKKELINGSASSEN

Concreet onderscheiden we drie grote assen van waaruit de structuur van de Europese wijk georganiseerd zou worden :

- de noord-zuidassen : de Etterbeeksesteenweg, de verbindingen met Elsene en Sint-Joost ;
- de as *Central Parks* : de verbindingen tussen het Jubelpark, het Leopoldpark en het Park van Brussel;
- de verbindingsas tussen de Europese instellingen.

A. De noord-zuidassen

1) de Etterbeeksesteenweg

Dit is de structurerende as van de wijk die de residentiële squares (Maria-Louiza, Ambiorix, Margareta) verbindt met het Jourdanplein en het Flagey-plein. De Maalbeekvallei, die de oudste verkeersas vormt tussen Schaarbeek, Sint-Joost en Elsene, wordt de hoofdas voor de animatie van de wijk. Er staan grote belangen op het spel :

- het welslagen van een belangrijke pool voor woningen en collectieve voorzieningen. De inspanningen van de voorbije jaren om in deze sector woningen in te planten, krijgen vandaag gestalte in een geheel van projecten die goed zijn voor bijna 1.000 woningen met handelspanden en buurtvoorzieningen op het gelijkvloers;
- de aanleg van een stadsboulevard, eventueel met een tramlijn⁷ die zorgt voor de onontbeerlijke interwijkenverbindingen en de aanleg van geïntegreerde en gebruiksvriendelijke voorzieningen voor voetgangers en fietsers. In die context heeft de Gewestregering voorlopig een nieuw rooiplan goedgekeurd voor de Etterbeeksesteenweg ;
- de coherente behandeling van de as, waarbij rekening wordt gehouden met de noord-zuidsequenties:
 - de residentiële squares,
 - een strook van woningen/handelszaken/voorzieningen tegenover de Tuinen van Maalbeek,
 - de herwaardering van het metrostation Maalbeek,
 - de verbinding tussen de Etterbeeksesteenweg en de Wetstraat,
 - de toegankelijkheid van het toekomstige multimodale station (GEN - metro) Schuman,
 - de aanleg van een openbaar plein dat toegang biedt tot het theater en het zwembad van Résidence Palace,
 - het Jean Reyplein, één van de grootste pleinen van de wijk, moet volledig op animatie worden toegespitst en een heuse draaischijf worden van deze sequentie,
 - het benedengedeelte van de Belliardstraat en de verbindingen met het Leopoldpark,
 - het Jourdanplein.

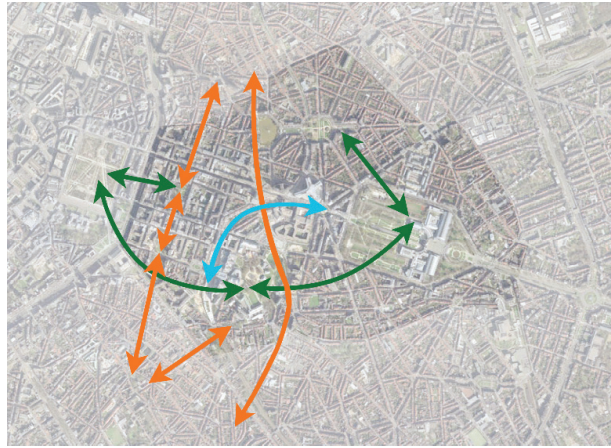
2) versterking van de verbindingen met de wijken van Elsene

Er werden drie transversale acties bepaald die moeten bijdragen tot de heropleving van de stad⁸. Dat zijn in het bijzonder :

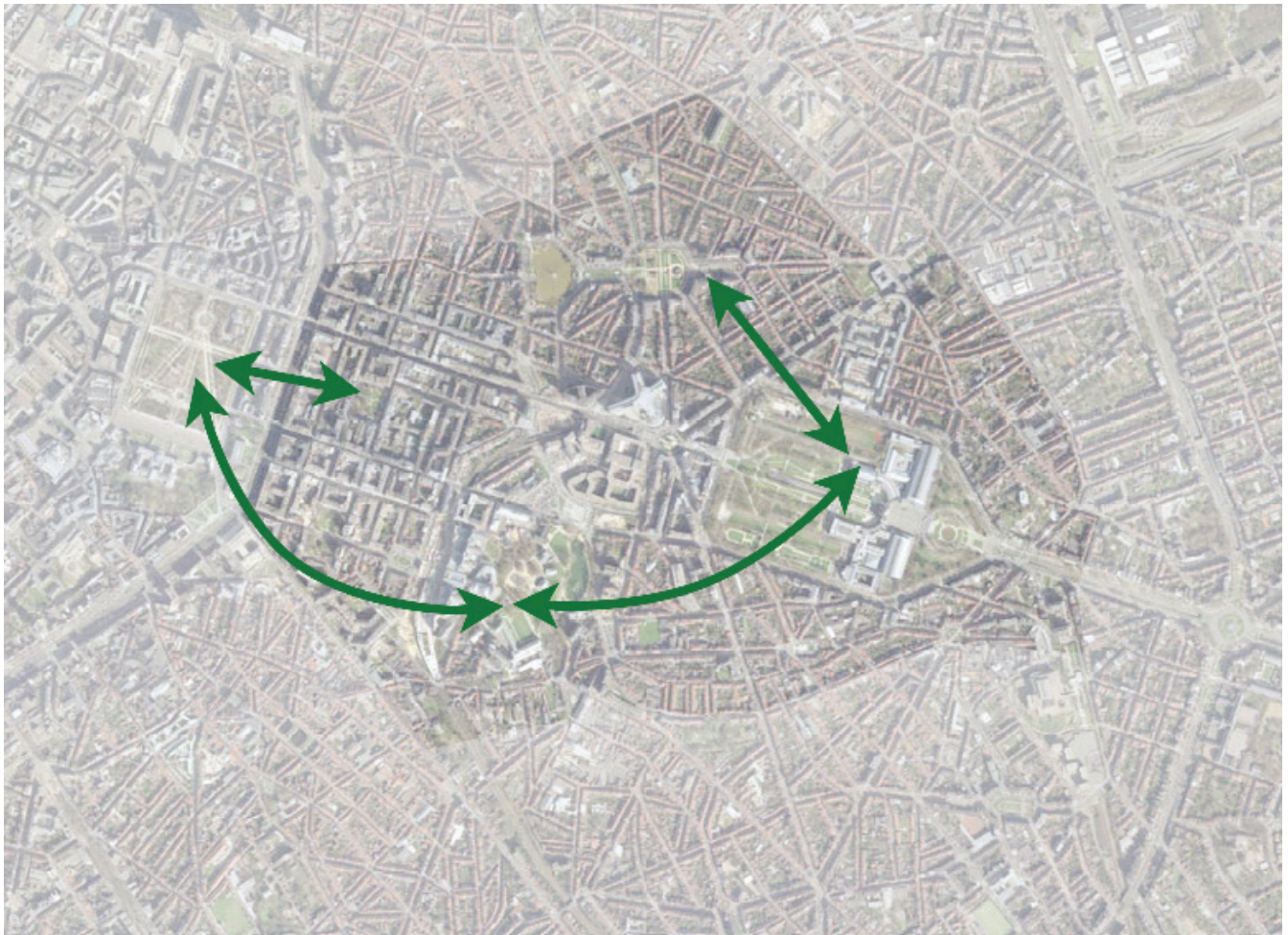
- de verbinding van het orthogonale raster van de Leopoldwijk (Frère Orbansquare, de Meeûssquare, het Luxemburgplein en het vroegere Luxemburgstation) met de wijken Matonge – Sint-Bonifaas (Londenplein, park van de Parijsstraat, Sint-Bonifaasplein, het hart van Elsene);
- de herstructurering van het Zuidpunt van de *Mail* en de esplanade van het Museum voor Natuurwetenschappen in verbinding met de wijken Viaductstraat – Waversesteenweg;
- de aanpassing van het concept van de stadsboulevard van de Etterbeeksesteenweg aan het stuk Gray-Flagey.

⁷ De studie van het verkeersschema van de Europese wijk vangt aan in het begin van 2008. Die studie moet onder meer de technische haalbaarheid en het klantenpotentieel van zo'n tramlijn aantonen. Als er geen tramlijn komt, zal een eigen baan voor bussen worden aangelegd op de Etterbeeksesteenweg. Zie hoofdstuk op de opties van het richtschema, punt A, p.10 .

⁸ Zie hoofdstuk op de stedenbouwkundige en architecturale programma's, punt G, p. 31.

As van de centrale parken

3) versterking van de verbindingen met de wijken van Sint-Joost

Het orthogonale raster van de Leopoldwijk is overwegend oost-westelijk georiënteerd aan de kant van Elsene, net als aan de kant van Sint-Joost. De aanleg van een nieuwe straat in het huizenblok 130 (Wetstraat/Etterbeeksesteenweg/Spastraat/Jozef II-straat) in het verlengde van de Filips de Goedestraat⁹ en het respecteren van de vergezichten op de oude dorpskern van Sint-Joost (met name via de Tweekerkenstraat) zouden de topologische breuk moeten temperen die wordt gevormd door het plateau van de Wetstraat.

B. De as van de centrale parken : de verbindingen tussen het Jubelpark, het Leopoldpark en het Park van Brussel

Alle belangrijke grootsteden beschikken over grote centraal gelegen groene ruimten : *Central Park* in New York, de Yuyan-tuin in Shanghai, de Parijse tuinen “Tuileries” en “Luxemburg” of nog het Gorki-park in Moskou... ze berusten allemaal in zekere mate op een concept van centraliteit. Die centraliteit, die vaak geografisch tot uiting komt, is ook en vooral een menselijk en publiek aspect.

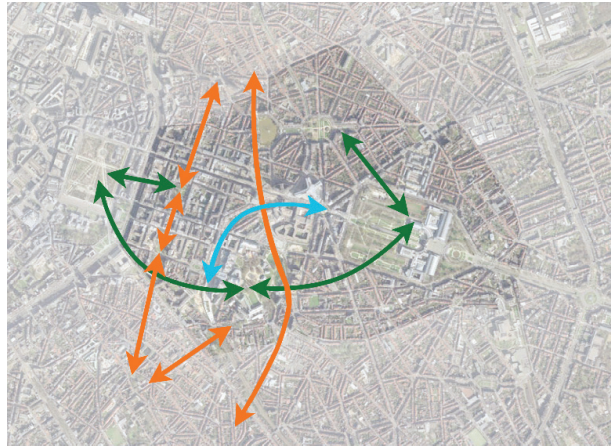
De parken zorgen voor de onontbeerlijke contrasten met de grote zakencentra. Ze zitten soms gekneld tussen wolkenkrabbers en shoppingcentra, en vormen ruimten van rust, ontspanning en herbronning; maar men doet er ook aan sport en recreatie - tai-chi in het *Kowloon Park* in Hong Kong, familiewandelingen in de dreven van de Luxembourg-tuinen, schaatsen op de bevroren vijver van Gorki-park of *joggen* rond het *Reservoir van Central Park*... die activiteiten behoren tot hun hoofdfuncties en dragen ook bij tot hun bekendheid.

Ten slotte kunnen de groene ruimten in de stad bijzonder polyvalent zijn en fungeren als decor voor grote culturele en sportevenementen, zoals de “20 km van Brussel”¹⁰. Dit versterkt nog hun centraliteitsfunctie, en dus ook het gemengde karakter en de sociale cohesie die daarmee gepaard gaan. Bovendien zal deze functie worden aangemoedigd als men, naar Londens voorbeeld, de nodige logische verbindingen tot stand brengt. De Europese wijk heeft het grote geluk over veel groen te beschikken dankzij haar talrijke squares (Maria-Louiza, Ambiorix, Margareta, de Meeûs en Frère Orban) en, meer nog, te zijn omringd door drie grote ruimten van hoogstaande kwaliteit, met name : het Jubelpark, het Leopoldpark en het Park van Brussel. Het ligt dus voor de hand dat deze as moet worden opgewaardeerd en versterkt door :

- de versterking van de verbindingen met het Park van Brussel vanaf het Troonplein (via uitbreiding van de voetgangerssignalisatie en een aangepaste grondmarkering) maar ook vanaf de Guimardstraat;
- de aanleg van de verbindingen tussen het Luxemburgplein en het Leopoldpark via de *Mail*;
- de verbetering van de zichtbaarheid, de leesbaarheid en de toegankelijkheid van het Leopoldpark;
- de verbetering van de zichtbaarheid van de verbindingen tussen het Leopoldpark en de Maalbeekvallei (Jean Reyplein en Etterbeeksesteenweg);
- rekening te houden met de culturele actoren in de omgeving en hun ontwikkelingsprojecten (Museum voor Natuurwetenschappen, Wiertz-museum, *Visitor Center*, de stichting Ateliers d’artistes, theater Varia, Espace Senghor...);
- een belangrijker rol toe te kennen aan de voetgangerswegen langs de Belliardstraat, de Froissartstraat, het Schumanplein en de Wetstraat naar het Jubelpark;
- de verbetering van de toegankelijkheid van het Jubelpark dankzij de creatie van een ingang die zichtbaar is vanaf het benedengedeelte van de Belliardstraat op de hoek Belliardstraat/Oudergemaal, en de restauratie van de hoofdingang in de as van de Wetstraat.

⁹ Zie hoofdstuk op de stedenbouwkundige en architecturale programma’s, punt A, p. 24.

¹⁰ Zie hoofdstuk op de opties van het richtschema, punt D, p. 19.

Verbindingsas tussen de Europese instellingen

C. De verbindingsas tussen de Europese instellingen

Er moet een verbinding worden bewerkstelligd tussen het Luxemburgplein (Parlement) en het Schumanplein (Commissie en Raad) via een krachtige as die symbool staat voor de band tussen de Europese instellingen.

Ter herinnering : het voorstel van een voetgangersverbinding dat stedenbouwkundig het verst is uitgewerkt, was dat van de verlenging van de *Mail* door een overdekking van de spoorweg van de Belliardstraat tot aan Berlaymont ("De paden van Europa "); maar dit project bleek rampzalig inzake het behoud van de woonbestemmingen tussen de Wetstraat en de Etterbeeksesteenweg. Deze oplossing wordt dus verworpen door het richtschema.

Er zijn twee mogelijke oplossingen¹¹ om deze verbindingsas tot stand te brengen : het verplaatsen van de ingang van de Belliardtunnel naar de Wetenschapsstraat of naar de Van Maerlantstraat. In beide gevallen zal dit toelaten :

- de bewoonbaarheid van het huizenblok Van Maerlant te verbeteren;
- de zichtbaarheid te verbeteren van het Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's;
- voetgangerswegen aan te leggen tussen het Parlement en de Europese instellingen die gegroepeerd zijn rond het Schumanplein via de Pascalestraat, de Toulousestraat, de Van Maerlantstraat, de perrons van het Schumanstation en de trap van Lex 2000.

De eerste oplossing maakt het bovendien mogelijk om komaf te maken met de stedelijke barrière die wordt gevormd door de Belliardstraat, om die opnieuw in te richten als lokale weg en om de *Mail* beter te integreren in de wijk. De tweede oplossing is iets minder ambitieus. Bij de bestudering van het verkeersschema zal de mogelijkheid onderzocht worden om de berijdbare breedte van de Beeliardstraat te versmallen teneinde meer ruimte te kunnen voorbehouden voor de zachte modi.

¹¹ De keuze zal worden gemaakt op grond van de resultaten van de studie van het verkeersschema. Zie hoofdstuk op de opties van het richtschema, punt A, p. 11.

OPTIES VAN HET RICHTSCHEMA

Om deze opties te bepalen gaat het richtschema uit van een aantal verbintenissen en documenten die de toekomstige ontwikkeling van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in vorm geven. We denken daarbij aan de verbintenissen van het BHG met betrekking tot de Europese wijk en in het bijzonder :

- de verbintenissen die werden aangegaan in het kader van het driepartijenakkoord tussen de federale Staat, het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, de Stad Brussel en de gemeenten Elsene en Etterbeek, met betrekking tot de Leopold-Schumanwijk, ondertekend op 27 maart 2006,
- de verbintenissen die werden aangegaan in het kader van het samenwerkingsakkoord Beliris voor Brussel;
- het meerjarenplan voor de openbare werken van het BHG;
- het tram-busplan van het BHG;
- de resolutie met betrekking tot de inplanting van de Europese instellingen in Brussel, goedgekeurd door de Raad van het BHG op 14 februari 2003;
- de opties van het BHG met betrekking tot zijn toekomstige stedelijke ontwikkeling, opgenomen in het GewOP 2;
- de opties die uitgewerkt zijn in het schema voor handelsontwikkeling van het BHG en in het bijzonder in het gedeelte dat handelt over de Europese wijk ;
- de opties die werden uitgewerkt in het gemeentelijk ontwikkelingsplan van Brussel-Stad;
- de opties die werden uitgewerkt in het gemeentelijk ontwikkelingsplan van Etterbeek;
- de werkpistes die zijn vastgelegd in de voorbereidende documenten voor Iris 2 en het document MIVB 2020;
- het beheerscontract tussen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en de Maatschappij voor Intercommunaal Vervoer van Brussel 2007-2011;
- het Brussels Luchtplan;
- de richtlijn 2002/91/CE van het Europees Parlement en van de Raad van 16 december 2002 betreffende de energieprestatie van de gebouwen en de transponering daarvan in de ordonnantie houdende de energieprestatie en het binnenklimaat van gebouwen, verschenen in het Belgisch Staatsblad op 11 juli 2007;
- de aanbevelingen van de Ronde-tafel van het toerisme 2005;
- de gemeenschappelijke voorstellen van de vier richtschemas die elkaar opvolgden sinds 1988¹²;
- de diverse studies over de Europese wijk¹³

¹² Ruimte Brussel-Europa 1988; Richtschema voor de Leopold-Schumanwijk in Brussel, november 2001 [studie gerealiseerd voor het Ministerie van Verkeer en Infrastructuur (MVI)]; Richtlijnen Brussel-Europa, mei 2002 (studie gerealiseerd voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest); Ombudsplan, juli 2003 (studie in opdracht van de kanselarij van de Eerste Minister en van het kabinet van de Minister-Voorzitter van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest).

¹³ Zie Bibliografie.

A. Transversale optie : bouwen aan een Europese ecowijk

Vandaag de dag is de Europese wijk de meest gepollueerde wijk van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, zowel qua geluidshinder van het drukke transitverkeer dat door de wijk rijdt als wat luchtvervuiling betreft, wat dan niet alleen een gevolg is van het drukke autoverkeer maar ook van de geringe energiekwaliteit van de gebouwen.

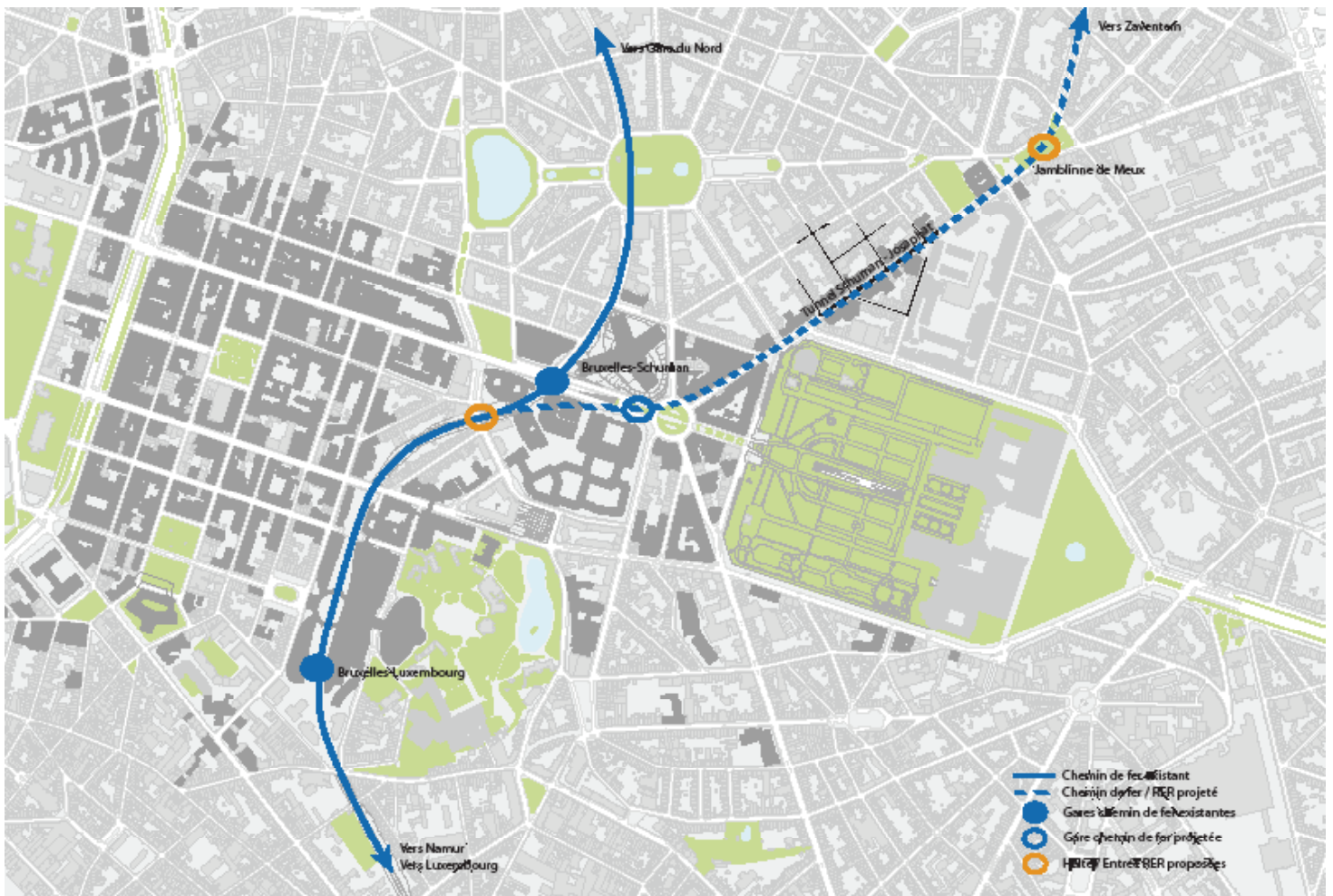
Het richtschema heeft de ambitie om dat tij te doen keren en van de Europese wijk een Europese ecowijk te maken. Om die ambitie waar te maken, zullen maatregelen moeten worden genomen op 3 niveaus :

- op het vlak van de mobiliteit sluit het richtschema aan bij de doelstelling van het GewOP om het globale volume gemotoriseerd verkeer met 20 % terug te dringen tegen 2010 in vergelijking met het referentiejaar 1999. Om dat streefdoel te bereiken, moeten naast interventies in de Europese wijk ook krachtige maatregelen worden getroffen aan de toegangen tot de stad;
- toepassing van criteria van hoge milieukwaliteit, zowel op architecturaal als op stedenbouwkundig vlak;
- toepassing van criteria voor de energieprestatie van de gebouwen (EPG) om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen.

De toepassing van deze maatregelen zal het ecologisch imago van de wijk ten goede komen.

Bijzondere aandacht zal daarbij uitgaan naar de toepassing van zeer strikte criteria inzake de hoge milieukwaliteit en de energieprestatie van gebouwen in het programma voor de herstructurering van de inplanting van de Europese Commissie rond de Wetstraat. Dat programma heeft tot doel om van de Wetstraat een uitstalraam te maken van de aanwezigheid en de integratie van Europa in Brussel, maar ook van de duurzame stad van de 21^e eeuw.

Eerste optie : toename van het spoorweggebruik

Zie cartographische atlas, schets 3A, 3B en 4A.

B. De opties inzake mobiliteit¹⁴

Het richtschema preciseert negen opties van gelijk en groot belang in het streven naar het nieuwe stedelijke karakter van de Europese wijk. Voor elk van die opties bestaan verscheidene uitvoeringsmogelijkheden. De studie van het verkeersschema voor de Europese wijk, die in het begin 2008 wordt gestart, zal de technische keuzes bepalen. Die studie, die wordt gefinancierd door Beliris, wordt gezamenlijk geleid door Beliris, het BROH en het BUV. Naast die drie instanties zal het begeleidingscomité de vertegenwoordigers van de Stad Brussel en van de gemeenten Elsene, Etterbeek, Schaarbeek en Sint-Joost rond de tafel brengen.

Het GewOP, goedgekeurd bij besluit van 12 september 2002, preciseert de verbintenissen van het BHG om het Protocol van Kyoto te respecteren inzake de uitstoot van broeikasgassen¹⁵: “om de beoogde daling van de CO₂-emissie van 7,5 % te bereiken, zou het globaal verkeersvolume (voertuigen x km) in vergelijking met het referentiejaar 1999 tegen 2010 met 20 % moeten worden verminderd. De Raad van de EU heeft tevens besloten om de uitstoot van broeikasgassen tegen 2020 te verminderen met 20%. De opties inzake verkeer hebben tot doel tegemoet te komen aan de doelstellingen van het GewOP, de duurzame ontwikkeling en Kyoto.

Een greep uit de algemene maatregelen die in het richtschema zijn opgenomen :

- respect voor de hiërarchie van de wegen zoals bepaald op kaart 5 van het GewOP, onder voorbehoud van de wijzigingen die moeten worden aangebracht naar aanleiding van de studie van het verkeersschema van de Europese wijk;
- de uitvoering van de bedrijfsvervoerplannen door de grote werkgevers van de Europese wijk.

1) toename van het spoorweggebruik

De voorgestelde maatregelen :

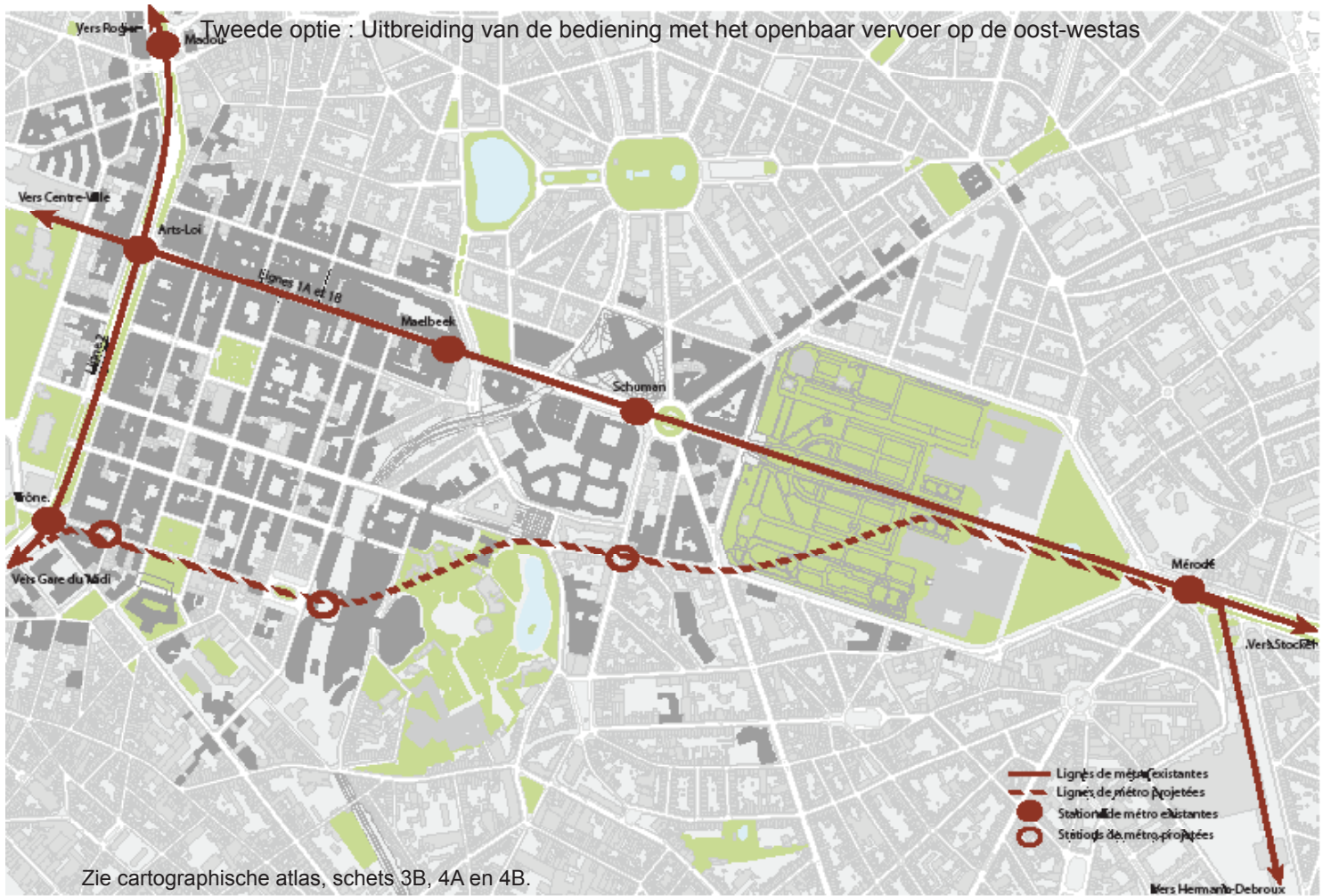
- op korte termijn, de aanleg¹⁶ van de ingangen van het station Brussel-Schuman vanaf de Etterbeeksesteenweg en de opening tijdens de weekends;
- op middellange termijn, de realisatie van een halte van het GEN op het de Jamblinne de Meuxplein;
- op lange termijn, de inrichting van een HST-halte aan het station Brussel-Luxemburg en snelle verbindingen tussen Brussel, Luxemburg en Straatsburg.

Rekening houdend met de huidige exploitatievoorwaarden lijkt het onmogelijk om bijkomende GEN-haltes te realiseren tussen het station Brussel-Schuman en het Noordstation op lijn 161; bij gebrek aan plaats in dat gedeelte van het tracé is het immers moeilijk om er verkeer over vier sporen te laten rijden en correcte frequenties te garanderen met een groot aantal haltes op twee sporen. Om de noord-zuidverbindingen te versterken moet derhalve worden gezocht naar bijkomende oplossingen op het niveau van het stedelijk openbaar vervoer.

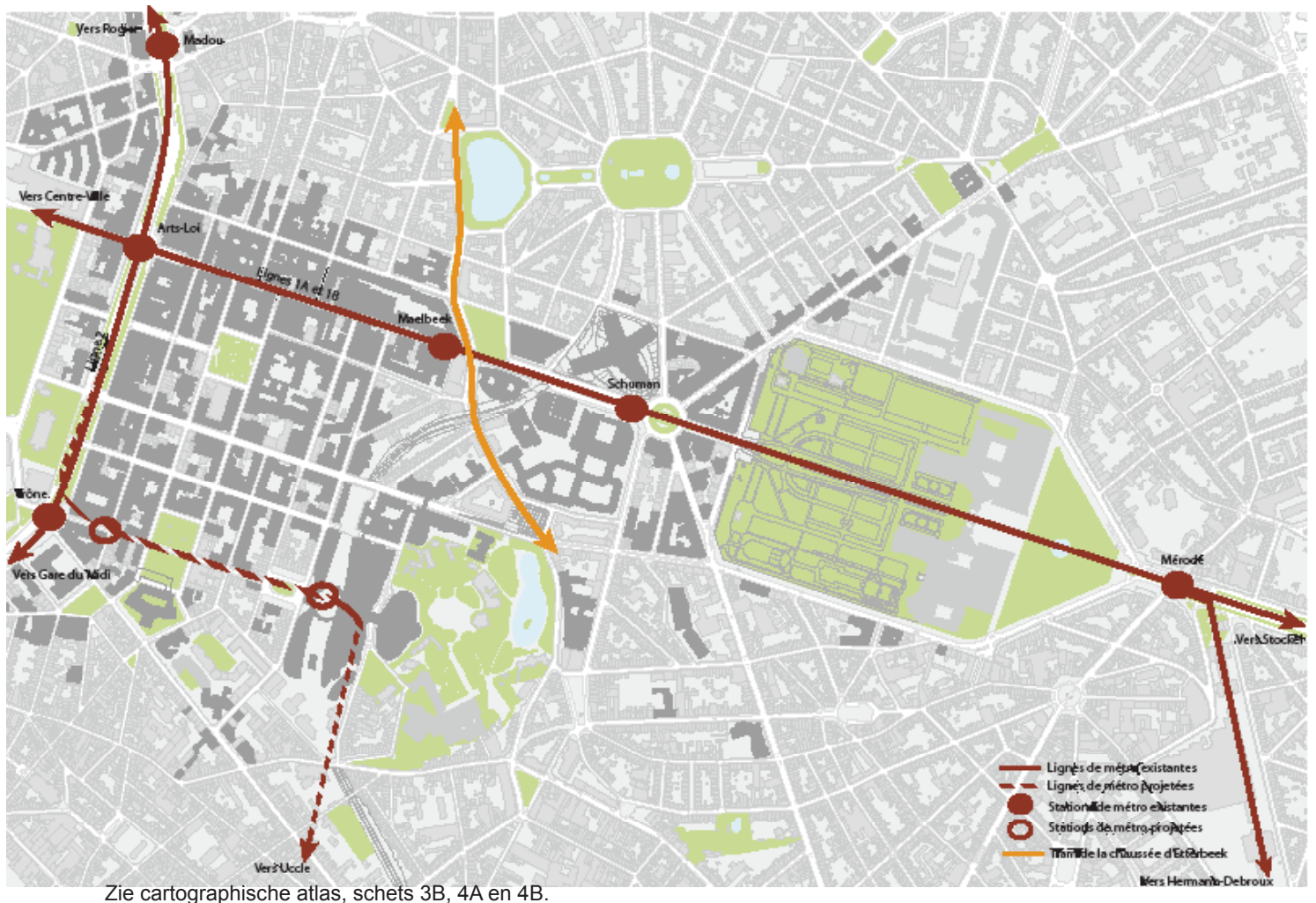
¹⁴ Zie bijlage I vaststellingen inzake mobiliteit.

¹⁵ Prioriteit 9, Belgisch Staatsblad van 22/10/2002 p. 46944, 46946 en 46947.

¹⁶ De huidige plannen van de NMBS voorzien een ingang die veel te weinig opvalt in het licht van de belangrijke rol die het station moet vervullen.

Derde optie : versterking van de bediening met het openbaar vervoer op de noord-zuidas

2) uitbreiding van de bediening met het openbaar vervoer op de oost-westas

Er moeten oplossingen worden gezocht voor de huidige verzadiging van het gemeenschappelijk stuk van de metrolijnen 1A en 1B. We herinneren eraan dat de capaciteit van de metrolijnen 1A en 1B op korte termijn zal worden vergroot door de ingebruikname van nieuwe BOA-metrostellen. De invoering van eigen busbanen zal eveneens bijdragen tot die capaciteitsuitbreiding, dankzij een verbetering van de reissnelheid en van de frequenties.

Op langere termijn worden twee oplossingen overwogen :

- automatisering van de metrolijnen 1A en 1B, wat het zou mogelijk maken om elke 1,5 minuut een metrostel te krijgen op het gemeenschappelijke stuk en elke 3 minuten op de vertakkingen;
- ontubbeling van de metrolijn 1A/1B via de aanleg van een nieuwe metrolijn Merode – Luxemburgplein – Naamse Poort – Zuidstation.

Dat laatste project wordt voorgesteld in het document “MIVB 2020, toekomstvisie voor het stedelijk openbaar vervoer te Brussel”. Dit zogenaamde Trias-project omvat enerzijds de hoger vernoemde ontubbeling van lijn 1 en anderzijds de creatie van een nieuwe metrolijn Kunst-Wet – Luxemburgplein – Ukkel (terminus aan Vanderkindere). De aanlegwerken van die beide lijnen zijn onafhankelijk van elkaar.

Het Trias-project zou borg moeten staan voor een betere verdeling van de reizigersstromen over de diverse lijnen en een verkeer van de metrostellen op volle capaciteit in het hele net.

Het richtschema pleit voor de snelle lancering van de haalbaarheidsstudies inzake de tracés en de kosten.

3) versterking van de bediening met het openbaar vervoer op de noord-zuidas

Op korte termijn moeten de verbindingen tussen Schaarbeek en Elsene worden versterkt door de aanleg van een eigen baan voor de bussen op de Etterbeeksesteenweg¹⁷. Die werken moeten evenwel gepland worden vanuit de optiek van een toekomstige tramlijn, waarbij dus die mogelijkheid opengelaten moet worden. Er worden twee oplossingen op lange termijn voorgesteld. Deze hebben tot doel verbindingen met verschillende wijken tot stand te brengen :

a) de aanleg van een noord-zuidelijke tramlijn op de Etterbeeksesteenweg. Die nieuwe dwarsverbinding biedt een aantal voordelen :

- een betere integratie van de Europese wijk in het gewestelijke weefsel en een betere verbinding Elsene-Schaarbeek, met vermindering van de “breuk” die wordt veroorzaakt door de Europese wijk;
- een tegelijk stedelijke en comfortabele verbinding voor de reizigers, die voor een stuk het busverkeer zou vervangen;
- een belangrijke bijdrage tot de heraanleg van de Etterbeeksesteenweg.

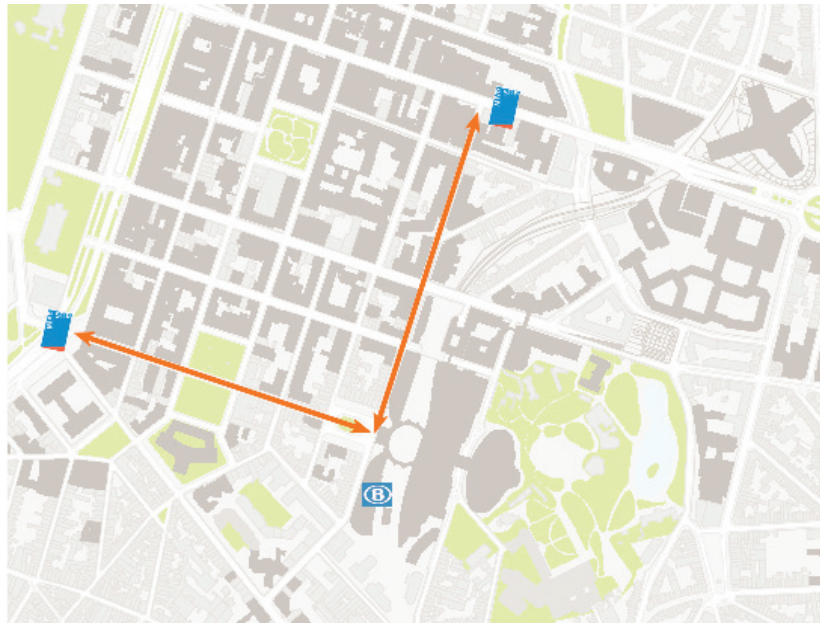
Deze optie moet echter nog worden bevestigd door grondigere studies inzake de technische haalbaarheid (de mogelijke trajecten vertonen tot op heden verscheidene flessenhalzen) en qua budget.

b) aanleg van een nieuwe metrolijn Kunst-Wet – Luxemburgplein – Ukkel. Dit onderdeel van het Trias-project zou erin bestaan een nieuwe metrotunnel te bouwen voor de verbinding Kunst-Wet – Luxemburgplein – Vanderkindereplein. Die tunnel zou het mogelijk maken een lijn te exploiteren die zonder overstap Sint-Joost verbindt met de Europese wijk, Elsene, het bovendee van Sint-Gillis, het bovendee van Vorst en Ukkel, evenals met de gemeenten Koekelberg, Jette en Ganshoren (via het Simonisplein).

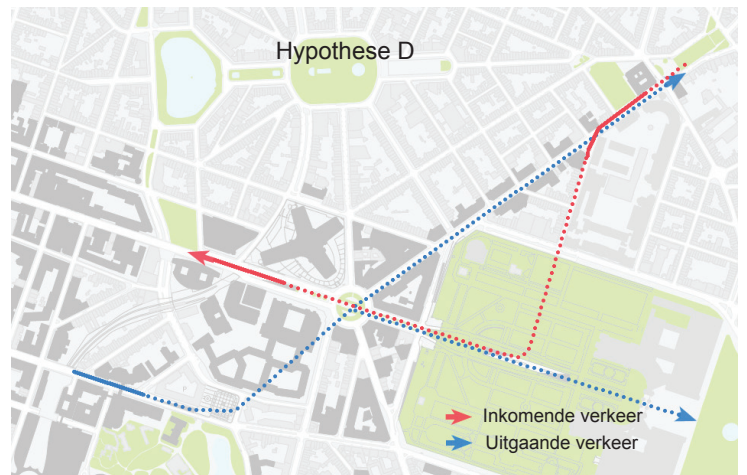
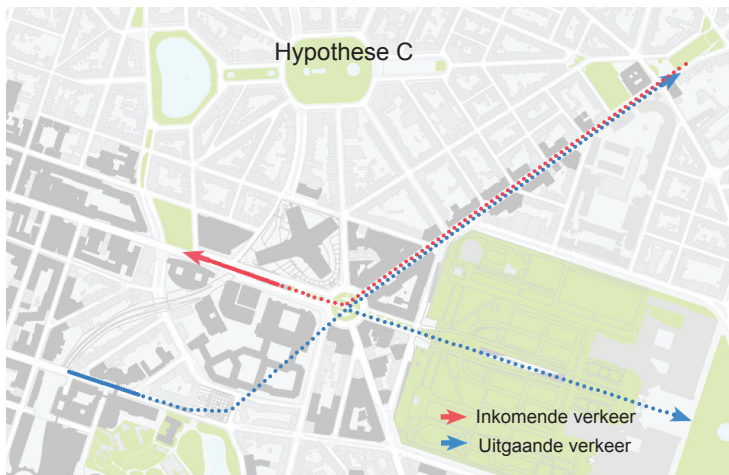
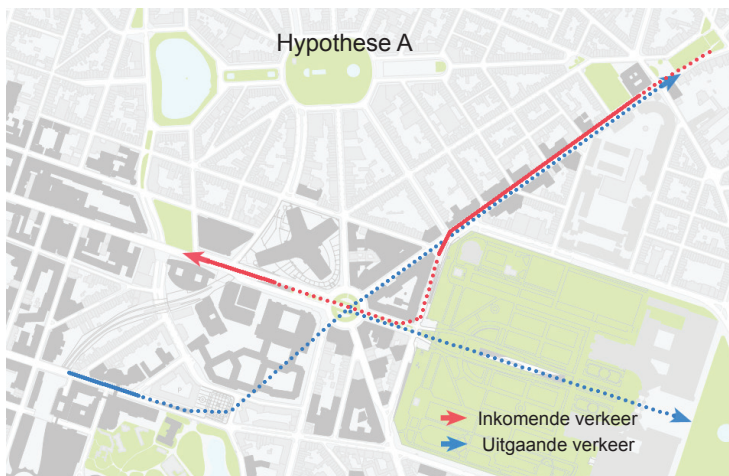
Dit project, dat wordt voorgesteld in het document MIVB 2020, moet eveneens het voorwerp uitmaken van bijkomende studies.

¹⁷ Zie hoofdstuk op stedenbouwkundige en architecturale programma's, punt B, p. 26.

Vierde optie : verbetering van de bediening van het Europees Parlement en het station Brussel-Luxemburg

Vijfde optie : de terugdringing van het transitverkeer op het Schumanplein

Zie cartographische atlas, schets 5A en 5B.

4) verbetering van de bediening van het Europees Parlement en het station Brussel-Luxemburg

De metrostations die het dichtst bij het Europees Parlement en het station Brussel-Luxemburg gelegen zijn, zijn Maalbeek (lijn 1) en Troon (lijn 2), maar de afstand die van daaruit te voet afgelegd moet worden naar die bestemmingen, blijft groot en moeilijk voor personen met beperkte mobiliteit.

Op lange termijn zou dat probleem opgelost kunnen worden door de aanleg van een nieuwe metrolijn Merode – Naamse Poort, die loopt langs het Luxemburgplein (luik van het hoger voorgestelde Trias-project). In afwachting worden de volgende maatregelen op korte en middelslang termijn overwogen :

- verbetering van de verbindingen tussen het Troonplein en het Luxemburgplein dankzij de herstructurering van het busnetwerk van de MIVB in de Luxemburgstraat en de eventuele invoering van een pendeldienst tussen Troon en Luxemburg,
- verbetering van de verbindingen tussen het Luxemburgplein en het station Maalbeek door de inrichting van een bijkomende toegang tot het station Maalbeek, rechtstreeks in de Trierstraat; dit is de enige oplossing die personen met een beperkte mobiliteit toegang zou kunnen verschaffen tot het station;
- de verdere uitbouw van het netwerk *Eurobus* (bussen die gezamenlijk worden gefinancierd door de MIVB en de Europese Unie) voor een lokale bediening tussen de Europese instellingen, de treinstations en metrostations van de wijk.
- profiteren van de passage van 10 GEN-treinen per uur en per richting tussen het station Brussel-Luxembourg en het station Brussel-Schuman om het Europees Parlement in Schuman te verbinden met metrolijn 1.

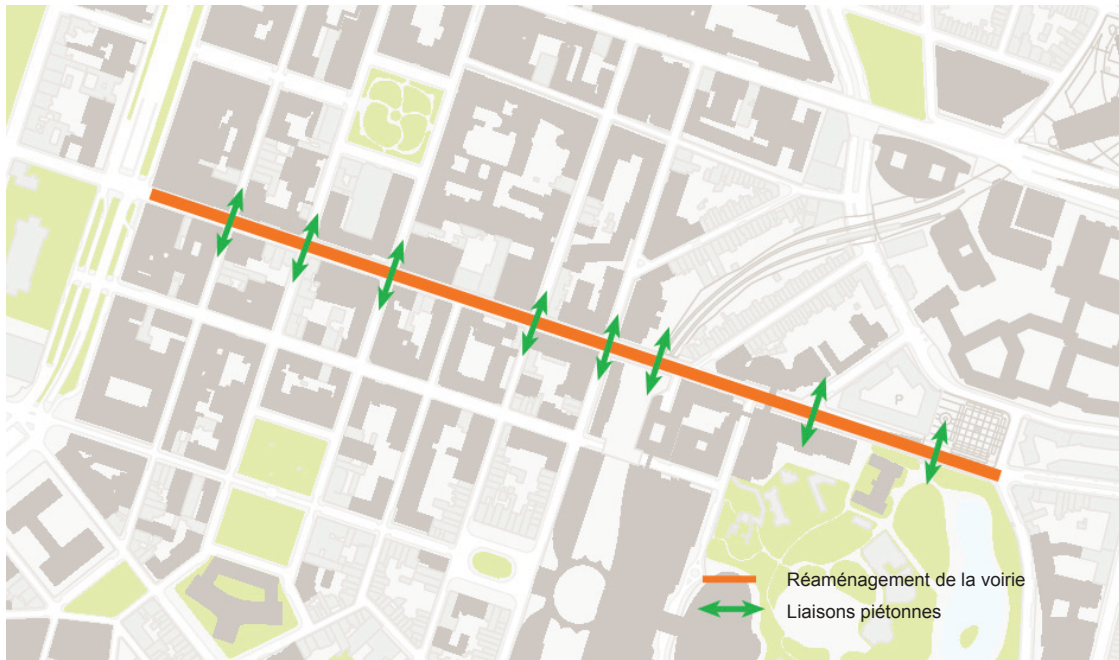
5) de terugdringing van het transitverkeer op het Schumanplein

Dit is een prioritaire doelstelling van het nieuwe verkeersschema van de wijk, die erop gericht is het transitverkeer te verdringen en zo meer ruimte te bieden voor de zachte verplaatsingswijzen, met behoud van lokaal verkeer. Het richtschema heeft vijf hypothesen¹⁸ uitgekozen (andere hypothesen zijn denkbaar, het verkeersschema zal belast zijn met deze te bestuderen en de beste oplossing te ontwikkelen) :

- Hypothese A : het inkomende verkeer wordt behouden op de Kortenberglaan, omgeleid vóór Schuman en zo naar de Wettunnel geleid via een nieuwe tunnelingang in de Blijde Inkomstlaan. Het verkeer dat de stad verlaat, komende van de Belliardstraat, wordt behouden op twee rijvakken naar de E-40 onder de Kortenberglaan en twee andere naar de Tervurenlaan onder het Jubelpark;
- Hypothese B : de tunnel tussen de E-40 en de Kortenberglaan wordt verlengd en als tweerichtingsweg ingericht. De verkeersrichtingen worden omgekeerd, waarbij het inkomende verkeer langs de Belliardstraat loopt en het uitgaande verkeer langs de Wetstraat;
- Hypothese C : de tunnel tussen de E-40 en de Kortenberglaan wordt verlengd en als tweerichtingsweg ingericht. De verkeersrichtingen worden behouden via de verbinding, aan de ingang van de stad, van de verlengde Kortenbergtunnel met de Wettunnel, onder het Schumanplein. De situatie voor het verkeer dat de stad verlaat, blijft onveranderd;
- Hypothese D : het verkeer komende van de E-40 verlaat de Kortenberglaan ter hoogte van het de Jamblinne de Meuxplein, wordt vervolgens ondergronds omgeleid langs de as van de Da Vincistraat waar het aansluit op de Wettunnel onder het Jubelpark;
- Hypothese E : aan de ingang van de stad wordt de tunnel die de E-40 verbindt met de Kortenberglaan gesloten. Het inkomende transitverkeer wordt omgeleid naar het Montgomeryplein en komt daar via de huidige tunnelingang van de Wettunnel op de Tervurenlaan. Het uitgaande verkeer wordt behouden zoals nu.

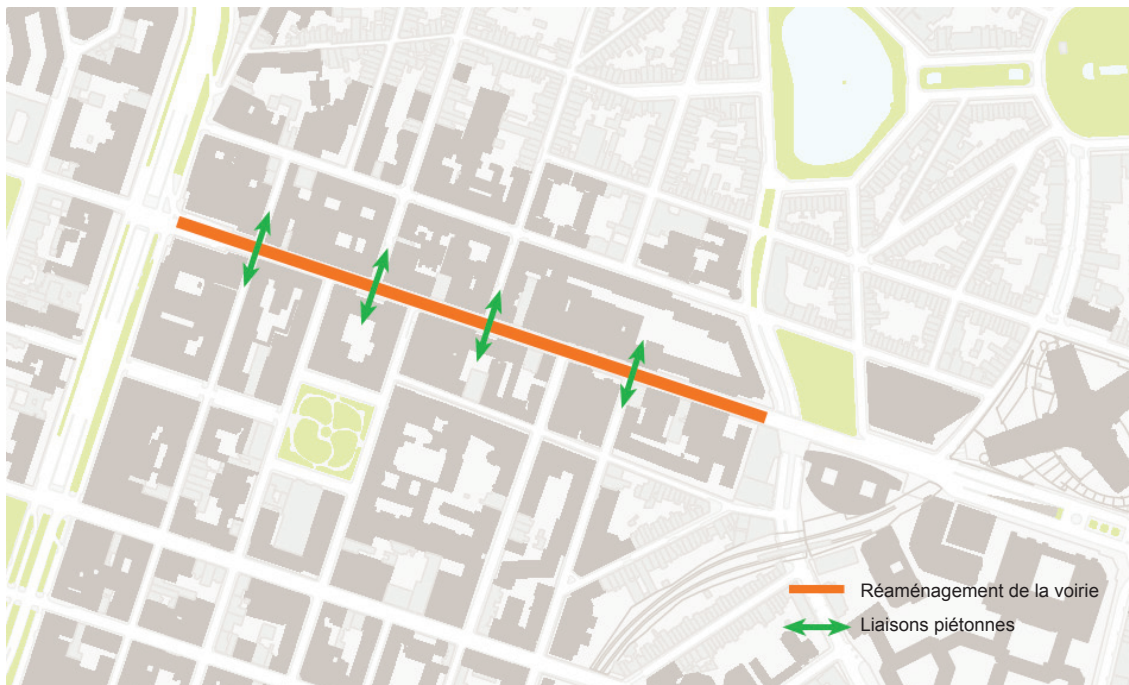
¹⁸ Voor de gedetailleerde presentatie van de huidige situatie en de hypothesen, zie bijlage IV.

Zesde optie : heraanleg van de Belliardstraat

Zie cartographische atlas, schets 6A.

Zevende optie : heraanleg van de Wetstraat

Zie cartographische atlas, schets 6B.

6) heraanleg van de Belliardstraat

De Belliardstraat moet haar functie behouden als transitas, die onontbeerlijk is voor het verkeer dat het Brussels Hoofdstedelijk Gewest verlaat, en moet een voetgangersweg worden die borg staat voor de verbinding tussen de Europese instellingen evenals tussen het Leopoldpark en het Jubelpark.

In de studie van het verkeersschema van de Europese wijk worden twee oplossingen overwogen voor de heraanleg :

- een verplaatsing van de tunnelingang naar de Wetenschapsstraat (of zelfs rechtstreeks in verbinding met de Kleine Ring) waardoor de Belliardstraat kan worden heringericht als lokale weg met tweerichtingsverkeer;
- een verplaatsing van de verkeersingang van een eilandje, tussen de Toulousestraat en de Van Maerlantstraat en de versmalling van de berijdbare breedte van de Belliardstraat.

7) heraanleg van de Wetstraat

Er werden twee opties overwogen voor de heraanleg van de Wetstraat:

- het bestuderen van een verkeersplan dat ertoe strekt de impact van de dwarswegen te minimaliseren teneinde het berijdbare gedeelte te beperken. Deze optie houdt meer ruimte in voor voetgangers en fietsers, die dan zouden beschikken over een fietspad dat gescheiden is van het trottoir. Deze inrichting hoeft er evenwel niet toe te leiden dat er zulke verkeersopstoppingen ontstaan dat het doorgaand verkeer ertoe aangezet zou worden het wijknet te gebruiken ;
- momenteel wordt de haalbaarheid bestudeerd van een reconversie van de Wetstraat tot lokale weg, waarbij het transitverkeer ondergronds wordt omgeleid met aanpassing van de volumes van de ondergrondse parkings aan de nieuwe omstandigheden. De voorlopige resultaten tonen aan dat deze tweede optie amper uitvoerbaar is in de praktijk, gelet op de hoge kosten en de grote technische uitvoeringsproblemen.

8) uitwerking van een parkeerbeleid

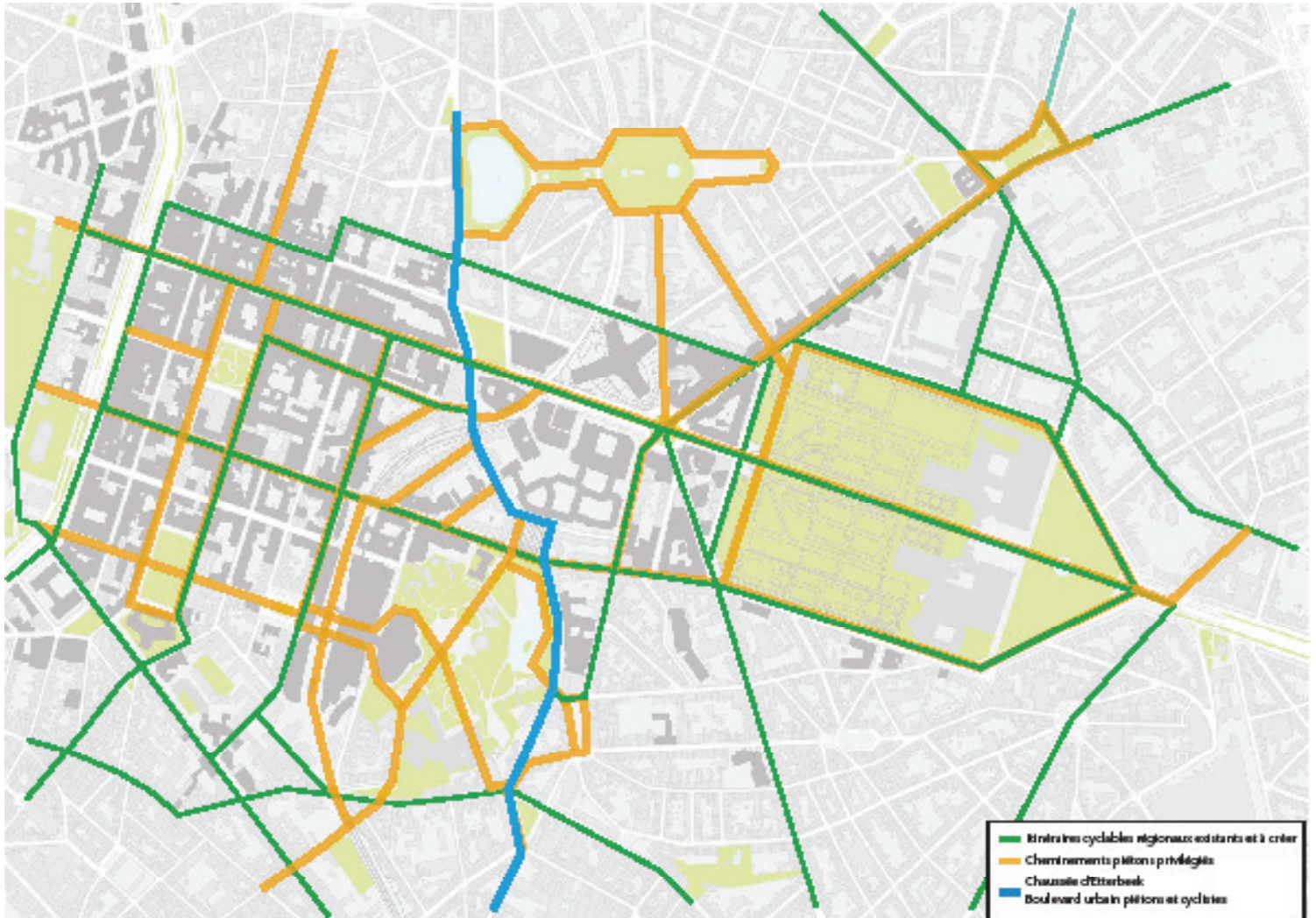
De studie van het verkeersschema van de Europese wijk zal een inventaris maken van alle beschikbare boven- en ondergrondse parkeerplaatsen in de Europese wijk en zal oplossingen naar voor schuiven voor de parkeerproblematiek van de werknemers en buurtbewoners.

Wat touringcars betreft, zal het verkeersschema van de Europese wijk een onderscheid maken tussen de noodzaak om in en uit te kunnen stappen in de onmiddellijke nabijheid van de betrokken instellingen en de behoeften inzake langdurig parkeren; dat langdurig parkeren kan al dan niet gekoppeld worden aan het plaatselijke in- en uitstappen. Men dient na te gaan hoeveel parkeerplaatsen nodig zijn, rekening houdend met de behoeften van de Europese instellingen evenals van de culturele instellingen die momenteel gevestigd zijn in het studiegebied of in de nabije omgeving ervan. De te overwegen oplossingen zijn :

- in- en uitstapplaatsen in de Montoyerstraat, de d’Ardennestraat en de Stoomsleperstraat voor het Europees Parlement en een plaats voor langdurig parkeren voor zeven tot acht touringcars;
- een plaats voor langdurig parkeren onder het Jubelpark. De technische, financiële en budgettaire aspecten van deze optie worden bestudeerd in het kader van een andere Beliris-studie;
- een plaats voor langdurig parkeren in de Tweede Lansiersregimentlaan (in de buurt van de kazernes van Etterbeek);
- een plaats voor langdurig parkeren in de buurt van het Lindenhuis voor het Museum voor Natuurwetenschappen.

¹⁹ Zie hoofdstuk op de stedenbouwkundige en architecturale programma’s, punt A, p. 24.

Aachste optie : Voorrang voor voetgangers en fietsers

9) voorrang voor voetgangers en fietsers²⁰

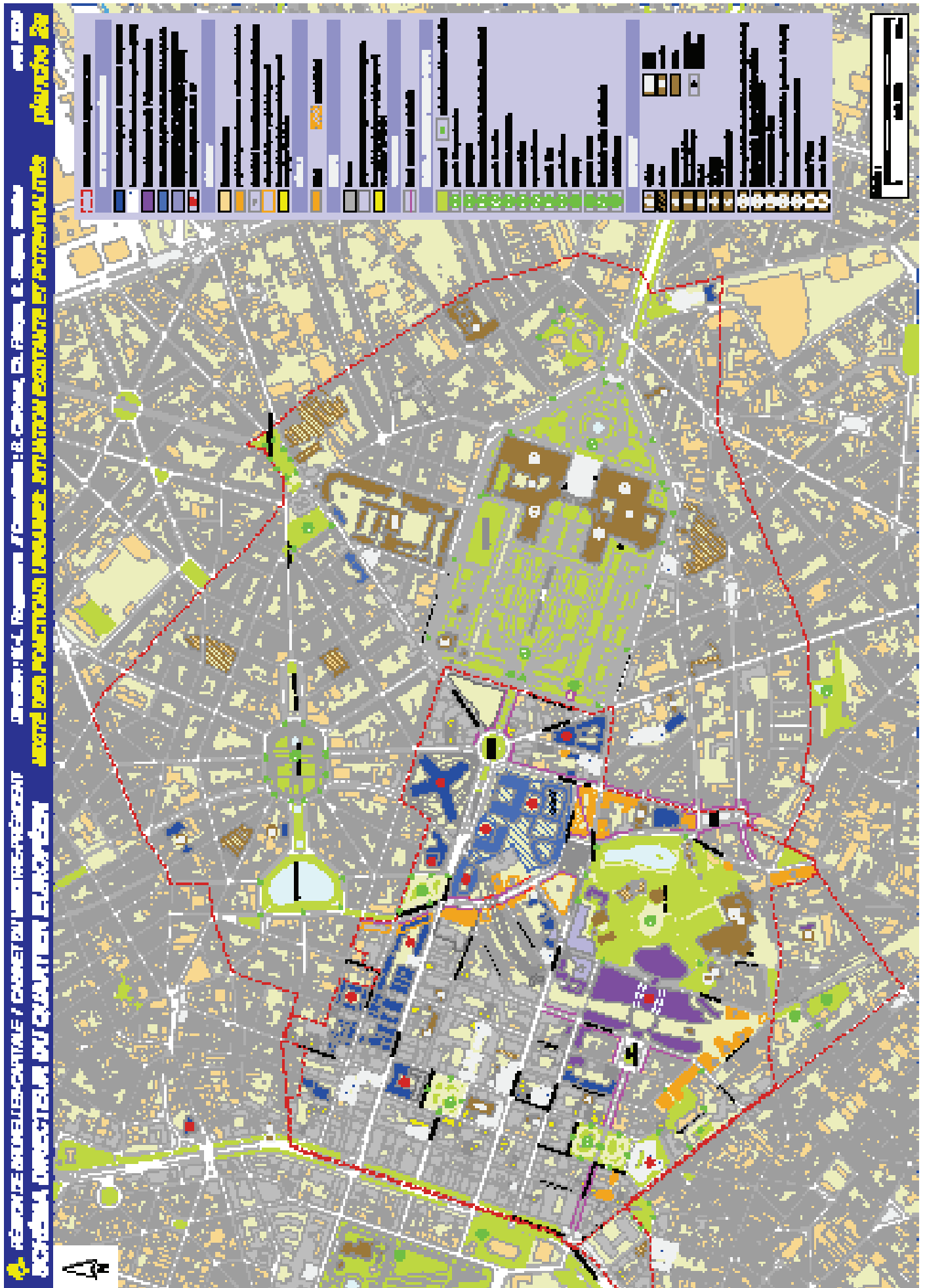
De opties met betrekking tot het voetgangersverkeer zijn de volgende :

- voorrangbehandeling van de voetgangers op het Schumanplein;
- voorrangbehandeling van de noord-zuidelijke voetgangersverbindingen in het Jubelpark door de overdekking van de tunnelingang;
- zorgen voor comfortabele voetpaden met een breedte van minstens 2 m (1,5 m volgens de normen van de GSV daar waar het echt niet beter kan). Het richtschema eist minstens 3 m voor de structurerende en daarmee gelijkgestelde assen, de naaste omgeving van trein- en metrostations en langs parken en squares;
- versterking van de verbinding tussen de Europese instellingen door de realisatie van een gebruiksvriendelijk wandeltraject tussen het Europees Parlement, de Mail, de oversteek van de Belliardstraat, de Pascalestraat en de Toulousestraat, de Etterbeeksesteenweg, Résidence Palace, de Wetstraat en het Schumanplein;
- een degelijke voetgangersverbinding tussen het Leopoldpark en het Jubelpark via het Jean Reyplein en de Belliardstraat. De studie *Space Syntax* stelt voor om de breedte van de voetpaden aan te passen naargelang de geregistreerde verkeersstromen, de voorgestelde aanleg en de verwachte stromen voor die verbinding;
- verbetering van de zichtbaarheid van de voetgangersverbindingen volgens de conclusies van de studie *Space Syntax*;
- verbetering van de signalisatie voor voetgangers in de Europese wijk en op de verbindingen naar Elsene en Sint-Joost;
- aanleg, op middellange termijn (bij de uitvoeringswerken van het station Brussel-Schuman), van een voetgangersverbinding tussen de Etterbeeksesteenweg en de Karel de Grotelaan via de perrons van het Schumanstation;

Wat het fietsverkeer betreft, stelt het richtschema vast dat de systematische inplanting van fietspaden niet is afgestemd op de typologie van de wegen in de Europese wijk. In die context is het dus onmogelijk om overal afzonderlijke stroken te voorzien, afgescheiden van het autoverkeer. Het richtschema stelt het volgende voor :

- de uitvoering van de gewestelijke fietsroutes zoals voorzien door het GBP;
- de aanleg van opstelstroken op kruispunten met verkeerslichten;
- de invoering van tweerichtingsverkeer voor fietsers op de wegen waar dat mogelijk is zonder het comfort van voetgangers te hinderen;
- de verbetering van de wegbedekking voor fietsers daar waar dat mogelijk is, zoals bijvoorbeeld in de Luxemburgstraat;
- de aanleg van een fietspad op de Etterbeeksesteenweg bij de heraanleg ervan;
- aanleg van een fietspunt in de buurt van het Luxemburgstation (op de *Mail* bijvoorbeeld).

²¹ Zie gedetailleerde toepassing in hoofdstuk v.

Zie cartographische atlas, schets 2A en 2B.

C. Herstel van het gemengde karakter van de functies²¹

Om te komen tot een degelijke mix van stadsfuncties in de Europese wijk, zal men algemeen beschouwd moeten kunnen terugvallen op een verordenend planningsinstrument. Dat kan op drie manieren worden verwezenlijkt :

- een wijziging in de voorschriften van de administratiegebieden van het GBP, waarbij men bijvoorbeeld bij nieuwbouwprojecten of ingrijpende renovatiewerken de oprichting van een bepaald percentage woonoppervlakte zou opleggen in elk gebouw;
- een aanpassing op het niveau van de kaart van de bestemmingen van het GBP, via een wijziging van de bestemming van bepaalde huizenblokken. Voor heel wat huizenblokken of delen van huizenblokken zou men van het statuut van administratiegebied kunnen overschakelen naar een statuut van sterk gemengd gebied;
- de uitwerking van één of meerdere BBP's voor de gebieden waar men opnieuw meer ruimte wil vrijmaken voor huisvesting.

1) de functies in verband met de woningen, de handel, de voorzieningen van collectief belang of van openbare diensten

Het richtschema neemt de principes over van het driepartijenakkoord. Die moeten worden besproken in een werkgroep die nauw samenwerkt met de gemeenten om de geschikte verordenende en financiële stimuli uit te werken. De gehanteerde principes zijn de volgende :

- elk renovatie- of wederopbouwproject moet een gelegenheid vormen om geleidelijk aan het functioneel gemengde karakter van de wijk te herstellen, in het bijzonder in de administratiegebieden en de sterk gemengde gebieden van het GBP, en dat los van de heffing van stedenbouwkundige lasten. In die gebieden wordt de afbraak of de volledige of gedeeltelijke wijziging van het gebruik of van de bestemming van een woning of een site waarvan de laatste wettelijke bestemming huisvesting is, enkel toegestaan op voorwaarde dat men minstens dezelfde woonoppervlakte behoudt in situ. Men dient systematisch geval per geval te onderzoeken om na te gaan of het mogelijk is om die huisvesting te behouden in situ. Zo niet, zal gezocht worden naar een lokalisatie in de nabijheid;
- de gewestelijk en gemeentelijk overheden zullen systematisch de geconventioneerde woningen en de sociale woningen steunen overal waar dat mogelijk is in degelijke woonomstandigheden. Op de gronden van de overheid zullen deze categorieën van woningen voorrang krijgen;
- sommige gebouwen zijn niet geschikt voor conversie in woningen maar lenen zich wel tot de vestiging van ateliers en woningen voor kunstenaars. Dit programma zou ertoe bijdragen om een brug te slaan tussen de historische identiteit van de wijk, haar traditionele artistieke functie en een actuele bekommernis : op die manier zouden ateliers gered kunnen worden, zoals het Wiertz-atelier en het huis van Hastir, en andere zouden kunnen worden gebouwd in het kader van inrichtingsprojecten zoals het project van de percelen 21-23 in de Wiertzstraat²² of het project voor de aanleg van het Zuidpunt van de Mail;
- het programma voor de herstructurering van de inplantingen van de Europese Commissie voorziet in een ruim woningbouwprogramma (zie p. 24-25) ;
- het richtschema is *a priori* niet gekant tegen torenarchitectuur, zolang die maar niet de bewoonbaarheid van de wijk aantast²³ (lichtinval, schaduw, microklimaat...);
- de versterking van de drie HORECA-polen, Luxemburg, Jourdan en Monnet ;
- in de omgeving van de Wetstraat commerciële activiteiten ontwikkelen rond het thema "het Europa van de mensen" ;
- de uitbouw van buurtwinkels na de vestiging van nieuwe woongelegenheden ;
- een haalbaarheidsstudie om het Jourdanplein en/of een andere plaats om te vormen tot HORECA-pool naar het voorbeeld van het *Norman B. Leventhal Park* in Boston ;
- een studie gewijd aan de vestiging van "wijkpoorten", erkenningsunten waar men de wijk binnenkomt en die symbool staan voor de Europese Unie.

²¹ Zie cartographische atlas, schets 2A en 2B.

²² Voorgesteld door de Buurtvereniging Leopoldwijk en de stichting "Ateliers d'artistes sans frontière". Het project voorziet in de bouw van zes kunstenaarsateliers en elf woningen.

²³ Het Bestuur Ruimtelijke Ordening en Huisvesting voert momenteel een studie uit over de voordelen en nadelen van torengebouwen.

2) de kantoorfunctie

Het richtschema herinnert eraan dat in de woongebieden en gemengde gebieden de KaSTK strikt wordt toegepast, zonder enige mogelijkheid tot afwijking, omdat ze wordt beschouwd als een “essentieel gegeven van het GBP” dat deel uitmaakt van de algemene voorschriften²⁴. Bij de aflevering van stedenbouwkundige vergunningen die verbonden zijn aan de administratieve functie, geldt de naleving van die saldi steeds als voorwaarde. Diplomatieke zendingen en “vertegenwoordigingen van de door België erkende Staten, alsmede de vertegenwoordigingen van de gefedereerde of gelijkgestelde entiteiten van die Staten” worden daarentegen beschouwd als “voorzieningen van collectief belang” en ontsnappen dus aan de KaSTK.

In dit verband moeten een aantal voorstellen worden geformuleerd :

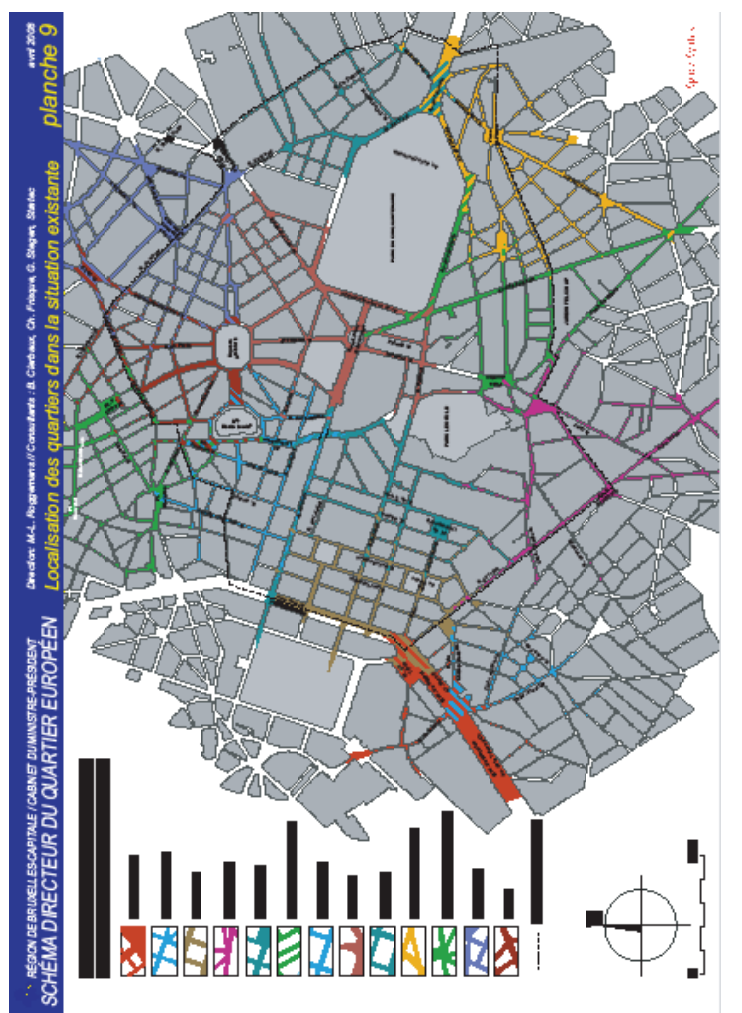
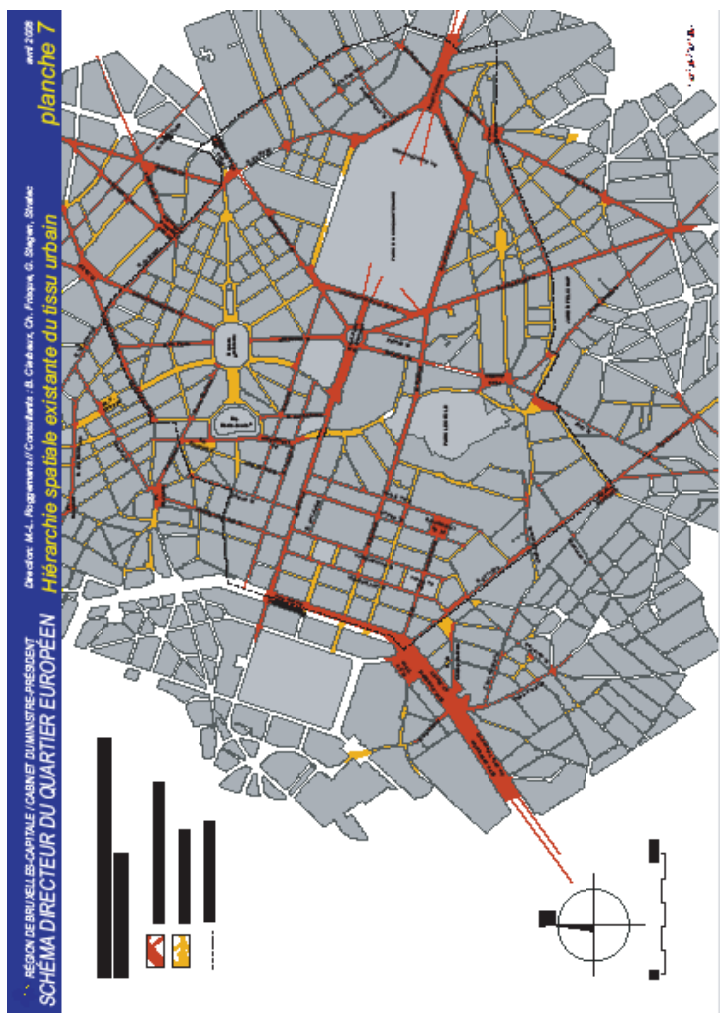
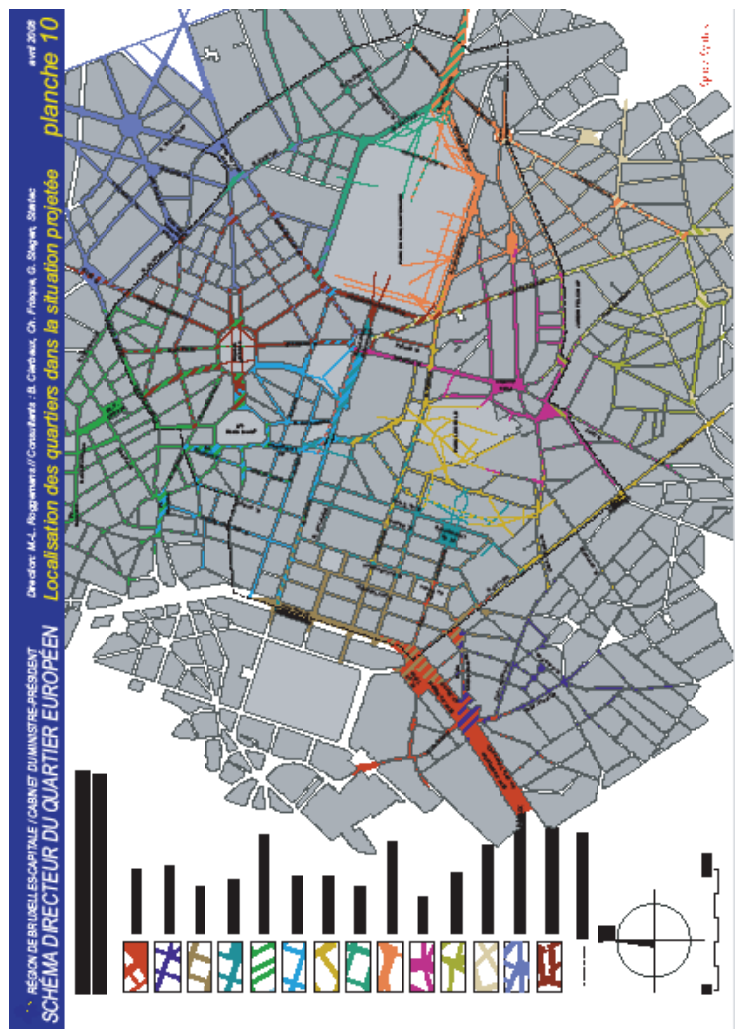
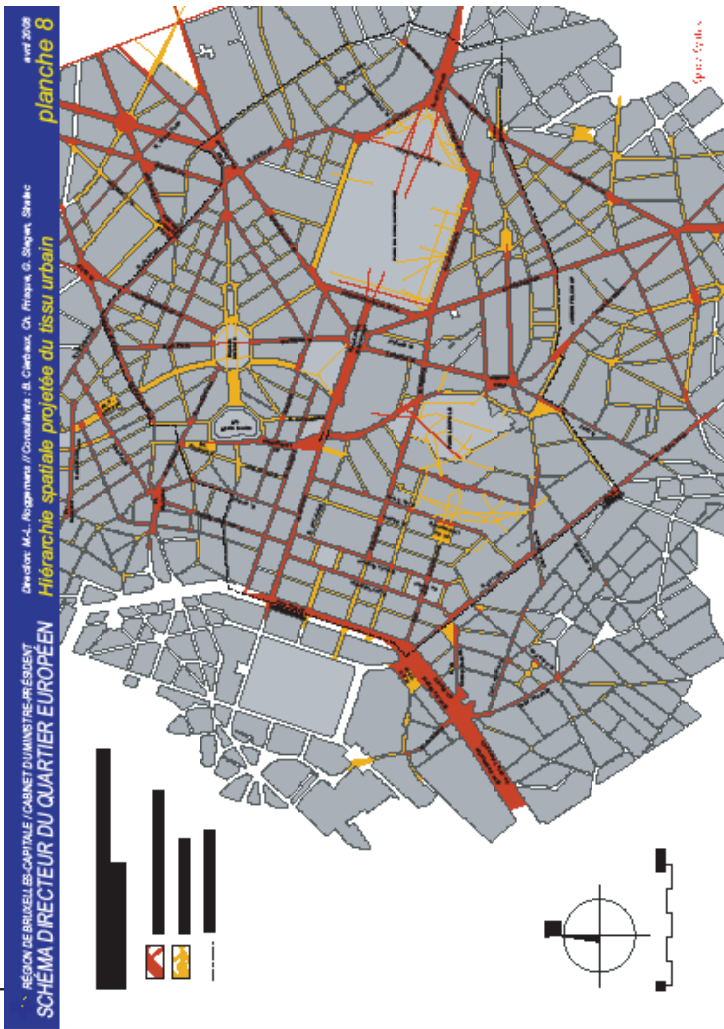
- het richtschema heeft als principe erop toe te zien dat de stedenbouwkundige vergunningen en milieuvergunningen voor “kantoren” worden afgeleverd onder voorwaarden die bijdragen tot de levenskwaliteit in de stad en tot een verbetering van het leefmilieu :
 - de benedenverdiepingen van kantoorgebouwen moeten prioritair worden bestemd voor functies die bijdragen tot de animatie in de openbare ruimte en aldus tot de integratie van de kantoorgebouwen in het stadsweefsel; dit dient in de eerste plaats te gebeuren door er handelsfuncties in te huisvesten : horeca, recreatie en voorzieningen van collectief belang (kribben, culturele en sportinfrastructuren,...),
 - in het administratiegebied van het GBP mag het Gewest enkel toestemming geven voor de afbraak of gedeeltelijke of volledige bestemmingswijziging van een woning of een site waarvan de laatste wettelijke bestemming huisvesting is, op voorwaarde dat minstens dezelfde woonoppervlakte wordt behouden *in situ* of in de onmiddellijke nabijheid, en dit los van het opleggen van stedenbouwkundige lasten,
 - een bijzondere aandacht zal gericht worden op het energievermogen van de gebouwen, op de vermindering van de uitlaat van broeikasgas, en de vermindering van geluidsoverlast;
- er moeten architectuurwedstrijden worden georganiseerd voor alle openbare kantoorgebouwen. Voor privégebouwen van meer dan 10 000m² moet de opvolging worden aangemoedigd van de aanbevelingen voor de organisatie van wedstrijden. De inrichting van hun naaste omgeving moet de stedenbouwkundige en architecturale programma’s respecteren die voorzien zijn door het richtschema;
- er zal bijzondere aandacht worden besteed aan de energieprestatie van de gebouwen (EPG). Voor die gebouwen moet voorzien worden in technische ondersteuning door de energiefacilitator van Leefmilieu Brussel om een hoge energieprestatie na te streven;
- het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft werk gemaakt van structureel overleg met de Europese instellingen op het vlak van het vastgoed; in het bijzonder met de Commissie. Deze onderhandelingen hebben geleid tot een voorstel voor de herstructurering van de inplanting van de Commissie in de Europese wijk (zie p. 24-25) ;
- bovendien vraagt het richtschema dat de nieuwe behoeften van de Europese Commissie inzake kantoorgebouwen zouden worden becijferd en vervuld op andere sites in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Dit overleg verloopt momenteel via de *taskforce* Kallas-Picqué;
- buiten het programma voor de herstructurering van de inplanting van de Commissie is elke formule voor nog meer kantoren in de Europese wijk uitgesloten.

3) de veiligheidsperimeters rondom de gebouwen van de Europese instellingen

Rondom de gebouwen van de Europese instellingen zullen 3 zones worden bepaald met verschillende veiligheidsniveaus. Hoofdprincipe in dit verband is dat, in het dagdagelijkse leven, het verkeer in de naaste omgeving van de gebouwen volledig moet openstaan voor het publiek. De Belgische en Europese overheden werken hieraan.

²⁴ Zie bijlage V, de saldi van de KaSTK in de Europese wijk.

Identification des quartiers

D. Herstel van het stedelijk karakter van de Europese wijk

Met betrekking tot het stedelijk karakter (urbaniteit) schrijft F. Choay over een wederzijdse wisselwerking tussen een vorm van stadsweefsel en een vorm van gezelligheid²⁵. Zo'n wisselwerking is ook waar het richtschema naar streeft. Dat streven naar «urbaniteit» vereist een aantal aanbevelingen.

1) de identificatie van de wijken

Dankzij de studie *Space Syntax*²⁶ beschikt het richtschema over kaarten waarop de huidige en geplande ruimtelijke hiërarchie van het stadsweefsel zijn weergegeven, met aanduiding van de bestaande en geplande wijken

Deze kaarten vormden het uitgangspunt voor de uitwerking van de architecturale en stedenbouwkundige programma's, uiteengezet in hoofdstuk vi.

2) bewaring en herbestemming van het architecturaal erfgoed

De huidige gebouwen met erfgoedwaarde worden behouden en gerenoveerd. Daarbij zal bijzondere aandacht uitgaan naar de gebouwen die zijn opgenomen in de inventaris van het onroerend erfgoed van de Leopoldwijk in Brussel en in Elsene.

In het kader van zijn sensibiliseringscampagnes zal het Brussels Hoofdstedelijk Gewest de geslaagde voorbeelden van reconversie van het erfgoed in de verf zetten, zoals bijvoorbeeld het Huis voor hernieuwbare energie²⁷. Dit beleid kan worden uitgebreid tot het thematisch erfgoed van de kunstateliers, die kenmerkend zijn voor de geschiedenis van de wijk (atelier Hastir, Wiertz-museum, ...).

De architectuur van de gebouwen van de jaren 1950 en 1960 wordt bedreigd door de logica van de vastgoedpromotie : ook hier dienen de goede voorbeelden van renovatieprojecten in de verf te worden gezet, zoals het *Belmont Court*, het vroegere Ministerie van Arbeid en Tewerkstelling²⁸.

Het richtschema onderstreept eveneens het belang om de architecturale gehelen te bewaren die de «landmarks» van de Europese wijk vormen (de squares Frère Orban en de Meeûs, het Luxemburgplein, het Jourdanplein, de wijk van de Squares) en om waakzaam te blijven aangaande de details van die bewaring (bijvoorbeeld de hoekgebouwen in het orthogonale raster van de Leopoldwijk).

Belmont Court

Photo Marc Detiffe

²⁵ Zie Françoise Choay, *Pour une anthropologie de l'espace*, éd. Le Seuil, Parijs, oktober 2006.

²⁶ De volledige beschrijving van de *Space Syntax*-methodologie die aan de basis ligt van deze studie, kan geraadpleegd worden op de site : www.quartiereuropeen-europesewijk.be

²⁷ Aarlenstraat 63-65.

²⁸ Belliardstraat 51-55.

3) de toename van de architecturale kwaliteit

In het kader van de nieuwbouwprojecten moeten, behoudens gemotiveerde uitzonderingen, minstens de volgende bepalingen in acht worden genomen :

- de nieuwbouwprojecten moeten een hedendaags karakter vertonen dat de omgeving respecteert;
- er moeten architectuurwedstrijden worden georganiseerd voor alle openbare kantoorgebouwen. Voor privégebouwen van meer dan 10 000m² moet de opvolging worden aangemoedigd van de aanbevelingen voor de organisatie van wedstrijden. De inrichting van hun naaste omgeving moet de stedenbouwkundige en architecturale programma's respecteren die voorzien zijn door het richtschema;
- een werkgroep zal opgericht worden om de duurzaamheid van de wijkgebouwen te ontwikkelen in coherentie met de ontwikkelingsmogelijkheden van de eco-bouw. Een charter met algemene aanbevelingen zal uitgewerkt worden ;
- nieuwe bouwwerken moeten zoveel mogelijk polyvalente en duurzame structuren bevatten die het mogelijk maken ze aan te passen aan de nieuwe behoeften en de functies te converteren. Zowel nieuwbouw- als renovatieprojecten moeten een ecologisch luik bevatten, waarbij met name het gebruik van hernieuwbare energie, ecologische klimaatregeling en het gebruik van duurzame materialen wordt aangemoedigd. Uitgaande van die logica pleit het richtschema voor de invoering van criteria voor de duurzame ontwikkeling en hoge milieukwaliteit bij de oprichting van elk gebouw. De invoering van zo'n maatregel zou een rem kunnen zetten op de te snelle afbraak/wederopbouwcycli in de Europese wijk. Bovendien vraagt het richtschema, in navolging van het regenplan, dat het Gewest zich zou bezinnen over de doorlaatbaarheid van de bodem;
- het driepartijenakkoord vereist een internationale wedstrijd voor de aanleg van het Schumanplein en zijn naaste omgeving. Het richtschema vraagt de lancering van twee stedenbouw- en architectuurwedstrijden : één voor het Noordpunt van de Mail, een andere voor Zuidpunt;
- de samenstelling van de gevels voorkomt de versterking van het exclusief kantoorgerichte statuut en uitzicht van het gebied :
 - een te grote ontwikkeling, een monotone samenstelling en een gebrek aan ritme,
 - blinde gevels op de benedenverdieping,
 - het gebruik van ondoorzichtige, reflecterende en donkerkleurige beglazing;
- in het geval van een project dat de groepering van meerdere percelen beoogt of een project op een perceel dat het resultaat is van zo'n groepering moet het ontwerp van de gevels bestudeerd worden op grond van de historische schaal of zelfs het historisch kadasterplan van de wijk;
- aangaande de bouwprofielen van de bouwwerken, de bouwwerken op binnenterreinen van huizenblokken, de ruimtelijke impact van ondergrondse bouwwerken en de ondoorlaatbare zones, dienen de regelgeving of de van kracht zijnde bepalingen bij het onderzoek van de vergunningen strikt te worden nageleefd;
- het richtschema is *a priori* niet gekant tegen "torenarchitectuur", maar aanvaardt geen enkel project dat het stedelijk karakter aantast (bijvoorbeeld de schaduw die wordt geworpen op woongebouwen of microklimaten).

4) kwaliteit en toegankelijkheid van de openbare ruimten

Inzake de behandeling van de openbare ruimten heeft het richtschema een lijst van prioriteiten opgesteld. De programma's met betrekking tot de prioritairere openbare ruimten worden in detail uiteengezet in het volgende hoofdstuk, gewijd aan de operationele stedenbouwkundige en architecturale programma's. Voor de uitvoering van die programma's moet rekening worden gehouden met het *Handboek van de Brusselse Openbare Ruimten*²⁹ dat de referentie blijft, zowel voor de ontwerpers als voor al wie betrokken is bij de behandeling van de openbare ruimten. Bovendien onderstreept het richtschema het belang om alle elementen uit de ruimte te verbannen die hinderlijk kunnen zijn, ten einde te vermijden dat een mengelmoeis zou ontstaan door de diversifiëring van de materialen en modellen van stadsmeubilair, alsook om rekening te houden met hun onderhoudskosten en om borg te staan voor de netheid van de openbare ruimten en de wegen van de wijk.

Enkele punten vereisen bijzondere aandacht :

- inzake verlichting legt het driepartijenakkoord van 27 maart 2006 de federale Staat de plicht op om een studie uit te voeren voor de hele Europese wijk. Dit initiatief zou wel eens bijzonder ongelegen kunnen komen in het licht van de praktijken te velde : Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft een verlichtingsplan, Elsene heeft een verlichtingsplan, Brussel-Stad is er één aan het uitwerken en Etterbeek integreert het in zijn verfraaiingsplan. Verder werkt *Sibelga*, beheerder van de openbare verlichting, aan een aanbeveling voor de gemeentelijke verlichtingsplannen. De maatschappij stelt ook technische normen op voor de installaties (in toepassing van de bestaande normen of externe aanbevelingen) en selecteert verlichtingstoestellen die zijn geoptimaliseerd vanuit technisch-economisch oogpunt. Het richtschema pleit voor de oprichting van een werkgroep in het kader van de taskforce die het driepartijenakkoord opvolgt. Doel van die groep zou zijn om een precieze inventaris op te maken van de initiatieven van de verschillende actoren en de draagwijdte daarvan;
- op het vlak van de wegeaanplantingen en aanvullend op de voorstellen die worden geformuleerd in de operationele programma's, pleit het richtschema voor een systematisch aanplantingsprogramma : daartoe zal een werkgroep worden opgericht waarin de drie gemeenten zijn vertegenwoordigd;
- inzake de signalisatie voor voetgangers stelt het richtschema eveneens voor om een werkgroep op te richten waarin de drie gemeenten vertegenwoordigd zijn, met het oog op de snelle inplanting in de Europese wijk van de signalisatie-inrichtingen die vandaag al bestaan in Elsene en in Brussel-Stad;
- de toegankelijkheid van de openbare ruimten zal systematisch onderzocht worden voor iedereen, in het bijzonder voor de personen met beperkte mobiliteit.

²⁹ Zie Bibliografie.

E. De culturele en toeristische uitstraling van de Europese wijk

1) de culturele voorzieningen

De Europese wijk vertoont samen met de naburige Kunstberg de grootste concentratie van internationale en Europese culturele instellingen en voorzieningen in België : het Koninklijk Instituut voor Natuurwetenschappen van België (KINW), de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis, Autoworld, het Koninklijk Instituut van het Kunstpatrimonium (KIK), Het Centre islamique et culturel de Belgique, en de Europese culturele instellingen zoals het Deens cultureel instituut, het Goethe Institut, de British Council, het Institut Cervantès, de Alliance Française de Bruxelles-Europe - Centre européen de langue française zijn er gevestigd³⁰.

Er zijn ook heel wat kleinere voorzieningen : het Wiertz-museum, het theater van Résidence Palace, de Espace Senghor - Cultureel centrum van Etterbeek, theater Varia, het Cauchiehuis, het kunstatelier Marcel Hastir, de Vlaamse Gemeenschapscentra van Maalbeek, l'Arrière-scène, de Solvay-bibliotheek...

Meer algemeen op recreatief vlak vermelden we bovendien sportinfrastructuren zoals het zwembad van Résidence Palace of de sportterreinen van de KMS, die een potentieel vertegenwoordigen dat tot op heden nog veel te weinig wordt benut. Ten slotte vormen het Jubelpark en het Leopoldpark twee grote historische ruimten. Door hun drievoudige identiteit - als culturele site waar belangrijke instellingen zijn gehuisvest, als symbolische en historische ruimte en als plaats van ontspanning en recreatie - vervullen deze parken een polyvalente rol³¹. Het is trouwens vanuit dat perspectief, dat ook wordt beklemtoond in het *Ombudsplan* dat ervoor pleit om de evenementfunctie van deze plaats nieuw leven in te blazen, dat diverse initiatieven nu bijzondere aandacht verdienen, zoals : de *20 km van Brussel*, het *Milieufest*, het *Europafeest* of de *Drive-In Movies*.

Het richtschema stelt twee reeksen maatregelen voor. De eerste reeks zou het mogelijk moeten maken om al die culturele, sport- en recreatievoorzieningen open te stellen voor een veel talrijker en gevarieerder publiek. In dit verband stipuleert het richtschema de volgende acties :

- de creatie van een vlotte toegang tot het theater en het zwembad van Résidence Palace door de aanleg van een esplanade³²;
- het heropstarten van het restauratieproject van het zwembad van Résidence Palace, om dit te kunnen openstellen voor het grote publiek in 2010;
- de plaatsing van de verkeerssignalisatie in de wijk in nauw overleg met de Stad Brussel en de gemeenten Elsene en Etterbeek;
- voortzetting van het overleg met de KMS om haar sportterreinen toegankelijker te maken voor het grote publiek;
- versterking van de verbindingen tussen de parken en de historische gebouwen die er zijn gevestigd : de creatie van nieuwe aantrekkingspunten waaronder de bouw van een brasserie in het Jubelpark en de herbestemming van de Eggevoortoren als aangename stopplaats in het Leopoldpark.

³⁰ Voor de volledige adresgegevens van deze voorzieningen, hun toegangsmodaliteiten en openingsuren verwijzen we naar de site van het BHG : www.brussel.irisnet.be en, voor de musea : www.brusselmuseum.be.

³¹ Zie hoofdstuk op de drie ontwikkelingsassen, punt B, p. 5.

³² Zie hoofdstuk op de stedenbouwkundige en architecturale programma's, punt C, p. 27.

De tweede reeks maatregelen zou geformuleerd moeten worden uitgaande van een haalbaarheidsstudie over het nut van een nauwere samenwerking tussen de culturele instellingen en voorzieningen in de buurt onderling, en met name ook met de Europese partners. De oprichting van het *Visitor Center*, waartoe het Europees Parlement in juli 2005 besliste, zou kunnen fungeren als katalysator van dat partnership. We herinneren eraan dat dat *Centrum* zou worden ondergebracht in gebouw D4 van het Parlement en een oppervlakte van ongeveer 6.000 m² zou beslaan. Het wordt veruit het grootste parlementaire bezoekerscentrum van Europa en één van de grootste ter wereld, en het mikt op zowat 500.000 bezoekers per jaar³³.

2) de toeristische voorzieningen

De Europese wijk is opgenomen in het programma van de *tour operators*³⁴. Daarnaast zijn er verschillende verenigingen die meer pedagogisch opgevatte rondleidingen aanbieden rond de bouw van Europa en Brussel, zijn thuisstad³⁵. Verder schenken ook het BITC en de TIB bij de organisatie van hun campagnes systematisch aandacht aan de Europese wijk. We stippen hierbij ook nog aan dat het BITC een infodesk heeft ingericht in het Spinelli-gebouw. Het richtschemata stelt voor om dat bureau onder te brengen in het vroegere Luxemburgstation (Luxemburgplein), een druk bezochte plaats in de wijk. Bovendien zou die nieuwe lokalisatie de mogelijkheid bieden om een permanentie te organiseren tijdens de drukke momenten (vakantiedagen en weekends).

Ten slotte wijzen we erop dat de openbare toegang tot de gemeenschapsgebouwen bijzonder beperkt is. Eigenlijk laat alleen het Europees Parlement bezoekersgroepen toe - toeristen, scholen, diverse verenigingen. Die terughoudendheid kan weliswaar verklaard worden door de veiligheidsbepaaldingen en, maar dat imago van ontoegankelijkheid komt de instellingen niet ten goede en draagt evenmin bij tot het imago van een «Europa dat dicht bij de burger staat». De Raad en de Commissie zouden er goed aan doen zich mensvriendelijker op te stellen en zich open te stellen voor het publiek, volgens nader te bepalen modaliteiten, naar het voorbeeld van de grote instellingen aan de andere kant van de grote plas (zoals het Witte Huis).

Het richtschemata stelt het volgende voor :

- uitbreiding van de huidige richtingaanwijzingen voor voetgangers op het grondgebied van de Stad Brussel en de gemeente Elsene, naar de Europese wijk;
- een versterking van het Europees traject tussen de Kunstberg en het Schumanplein (opgenomen in de kaartgids «Mijn hoofdstad, mijn Europese wijken», uitgegeven door BITC) aan de hand van een eigen signalisatie, geïntegreerd in de wijk. Zo'n signalisatie, uitgewerkt in combinatie met de richtingaanwijzingen voor voetgangers, zal de bezoeker informatie verschaffen over de Europese wijk, haar geschiedenis en haar toekomst, alsook over de werking van de Europese instellingen en over de gebouwen waarin ze gevestigd zijn;
- een grotere toegankelijkheid van de symbolische Europese gebouwen voor de bezoekers van de wijk.

3) de informatievoorzieningen

De Europese wijk telt een groot aantal gevarieerde plaatsen die geschikt zijn om documentatie en informatie te verspreiden over de Europese instellingen en hun werking, alsook een groot aantal instanties die uitpakken met inlichtingen op sociocultureel vlak, met administratieve bijstand of diensten van het Gewest. We moeten echter vaststellen dat de instrumenten weliswaar bestaan, maar dat ze soms tegenstrijdig werken, omdat ze elk hun eigen logica volgen en er weinig of geen onderlinge coördinatie bestaat.

³³ Zie bijlage IX.

³⁴ Dat is onder meer het geval voor de twee grootste agentschappen op de markt van de bustrips : *Brussels City Tours* en *Golden Tours*, waarvan de presentatie evenwel enige lacunes vertoont.

³⁵ Voorbeelden zijn l'Atelier de recherche et d'action urbaines (ARAU), dat aandacht schenkt aan de kwestie van de inplanting van Europa in de stad, *Les Parcours bavards (Babbelbus)* ("de Charlemagne au caprice des Dieux, Bruxelles, creuset de l'identité européenne"), of nog *Arkadia* : "Bruxelles d'une capitale à l'autre".

Niet al die structuren hebben als hoofddoel om het publiek te onthalen³⁶. We denken dan met name aan de talrijke gewestelijke en lokale vertegenwoordigingskantoren (meer dan 200) die zijn gevestigd in de Europese perimter, of aan de Brusselse antennes van grote instellingen zoals de EIB. Maar ze hebben er in de meeste gevallen wel desks waar men één of andere brochure kan vinden. Bovendien zijn ze bereid om - op verzoek - publiek te ontvangen en de gewenste informatie te verschaffen. We moeten echter ook vaststellen dat sommige voorzieningen zo'n strenge bezoekersregels hebben dat ze nagenoeg beschouwd kunnen worden als "interne diensten" van de instelling waar ze van afhangen.

a) op Europees niveau :

de gemeenschapsorganen hebben een aantal onthaalstructuren uitgebouwd, die tot taak hebben het grote publiek te verwelkomen en te zorgen voor een aanwezigheid in het kielzog van de grote koepelinstanties (Commissie, Raad en Parlement). De belangrijkste instrumenten van het informatiebeleid, uitgewerkt door de EU, zijn de *Infopoints*. Afgezien van de Raad hebben de meeste organen die gezeteld zijn in Brussel een *Infopoint*, waarvan het ene al meer bezoekers over de vloer krijgt dan het andere; hetzelfde geldt voor bepaalde Directoraten-Generaal (DG) van de Commissie, alsook Externe Betrekkingen. Naast die structuren heeft het Parlement ook een *infodoc*, dat meer gericht is op gespecialiseerde research en informatie. Er worden dus wel degelijk inspanningen geleverd om het grote publiek meer inzicht te verschaffen in Europa, maar we betreuren :

- dat er geen soort *centraal Infopoint* is dat alle Europese documentatie groepeerd in de 23 gemeenschapstalen³⁷ ;
- de sluiting van de *Infopoints* tijdens de weekends, want dat zijn per definitie de meest geschikte tijdstippen voor veel bezoekers;
- de relatief vertrouwelijke sfeer en de moeilijke toegang tot sommige van die informatiecentra³⁸.

b) op Belgisch-Brussels niveau :

het Brussels Gewest heeft eveneens een aantal instrumenten ontwikkeld om zijn bekendheid op te schroeven bij de Europese burgers in de hoofdstad. Onder die structuren vervult het Verbindingsbureau Brussel-Europa (VBBE) een hoofdrol. Het levert namelijk behoorlijk wat werk inzake onthaal, informatie en administratieve bijstand ten behoeve van de Europese ambtenaren, de vertegenwoordigingen van regio's en steden en, meer algemeen, elke Europese burger - in ruime zin³⁹ - die een activiteit uitoefent in het Europese kader.

Net als het BITC heeft het VBBE eveneens een antenne in het Europees Parlement. Momenteel onderzoekt het Bureau in overleg met de betrokken instanties de mogelijkheden voor een uitgebreidere aanwezigheid bij de Commissie en de Raad. De toegang tot het repertorium van de ambtenaren van die twee organen zou in een eerste fase een ruimere verspreiding mogelijk maken van de *Newsletter* die het VBBE maandelijks uitbrengt en die een overzicht geeft van de activiteiten die in de hoofdstad plaatsgrijpen.

³⁶ Bijlage VIII. B bevat de volledige lijst van deze voorzieningen.

³⁷ Momenteel is het Infopoint van het Europees Parlement het best gedocumenteerde, het meest zichtbare en ook het meest toegankelijke voor het publiek.

³⁸ Zo is de toegang tot de Infopoints van het CvdR en het EESC onderworpen aan een strikte controle (men moet er door een beveiligingsportiek), terwijl bij dat van de Commissie of van Externe betrekkingen niet makkelijk parkeerplaats te vinden is in de nabijheid. Andere van deze centra, zoals de bibliotheek van de Raad of de documentatiedienst van de Raad, worden wel vermeld in de algemene brochures maar zijn strikt beperkt toegankelijk (de aanvraag moet minstens twee weken vooraf ingediend worden, met precisering van de reden enz.).

³⁹ D.w.z. met inbegrip van de burgers van de kandidaat-lidstaten : Turkije, Kroatië, Albanië,... Voor een uitvoerige beschrijving van de opdrachten van het VBBE en de inventaris van regionale en stedelijke vertegenwoordigingen in Brussel, zie : www.blbe.irisnet.be.

F. Projecten en initiatieven voor de hoofdstad van Europa

De jongste jaren werden diverse initiatieven opgestart onder de gemene noemer van “sleutelprojecten” rond de Europese instellingen. Zo zijn er het “Museum van Europa”⁴⁰, de «Europese cultuurpool», voorgesteld in het *Ombudsplan* van 2003⁴¹, en de *Showcase of European Culture and Entertainment*⁴² voorgesteld door de consultancygroep ULI, op verzoek van het Fonds Europese Wijk.

Het doel van het Museum van Europa bestaat erin een «interpretatiecentrum» rond de Europese geschiedenis uit te bouwen, dat erop gericht is de Europese burgers in te wijden in de historische logica van de eenmaking. Aanvankelijk was voorzien dat het museum ondergebracht zou worden in het Europees Parlement, onder gebouw D4, maar intussen bestudeert men een nieuwe locatie.

De Europese cultuurpool, voorgesteld door het *Ombudsplan* 2003, zou opgericht moeten worden in het huizenblok Van Maerlant. Vandaag is dat huizenblok bestemd voor woningen (+/- 20.000 m²) en handelszaken en buurtvoorzieningen (+/- 2.200 m²). De pool zou een centraal informatie- en ontmoetingspunt moeten worden voor al wie belangstelling heeft voor de bouw van Europa en de actualiteit eromheen. Hij zou moeten bestaan uit grote ruimten, open voor alle publiek, met permanente en tijdelijke tentoonstellingsruimten alsook lokalen voor debatten en pedagogische activiteiten. Het project werd voorgesteld als een sociocultureel vlaggenschip, een boegbeeld naar het voorbeeld van Bilbao, dat moet helpen om gestalte te geven aan een nieuwe stedelijke dynamiek.

De *Showcase of European Culture and Entertainment*, een concept van ULI, zou “het Europese uitstalraam van cultuur en ontspanning” moeten worden. Het zou de brede waaier van diverse culturen - in de ruime zin - van de 232 regio's van de Europese gemeenschap moeten voorstellen. Zo zouden onder meer thema's aan bod komen zoals de streekproducten, folklore, theater, beeldende kunsten of nog de kunst voor kinderen. Dit centrum, dat zich zowel richt tot de toeristen als tot de inwoners en werknemers van de wijk, zou in zekere zin een brug slaan tussen de instellingen en de burgers. Het zou een aantrekkelijk, aangenaam en ludiek centrum moeten worden dat openstaat voor iedereen. ULI zou dat “uitstalraam” vestigen op de Etterbeeksesteenweg, in de buurt van het Jean Reyplein, het Leopoldpark en het gebouw van het Comité van de Regio's, opdat met name in de buurt activiteiten “in de straat” op touw gezet zouden kunnen worden.

Er lopen momenteel nog projecten die hetzelfde doel ambiëren. Het Internationaal ontwikkelingsplan voor Brussel pleit ook voor de oprichting van een sleutelproject dat gestalte geeft aan Europa in Brussel en de Europese dimensie van de stad uitstraalt. Het richtschemata stelt voor om een werkgroep op te richten die zich zou toelagen op de kwestie van dat sleutelproject en de lokalisatie daarvan.

Er werden de voorbije jaren verscheidene referentiedocumenten met betrekking tot die dialoog gepubliceerd⁴³ en in het bijzonder het rapport «Brussel, hoofdstad van Europa»⁴⁴.

⁴⁰ Een project dat sinds 1997 in goede banen wordt geleid door de vzw Museum van Europa.

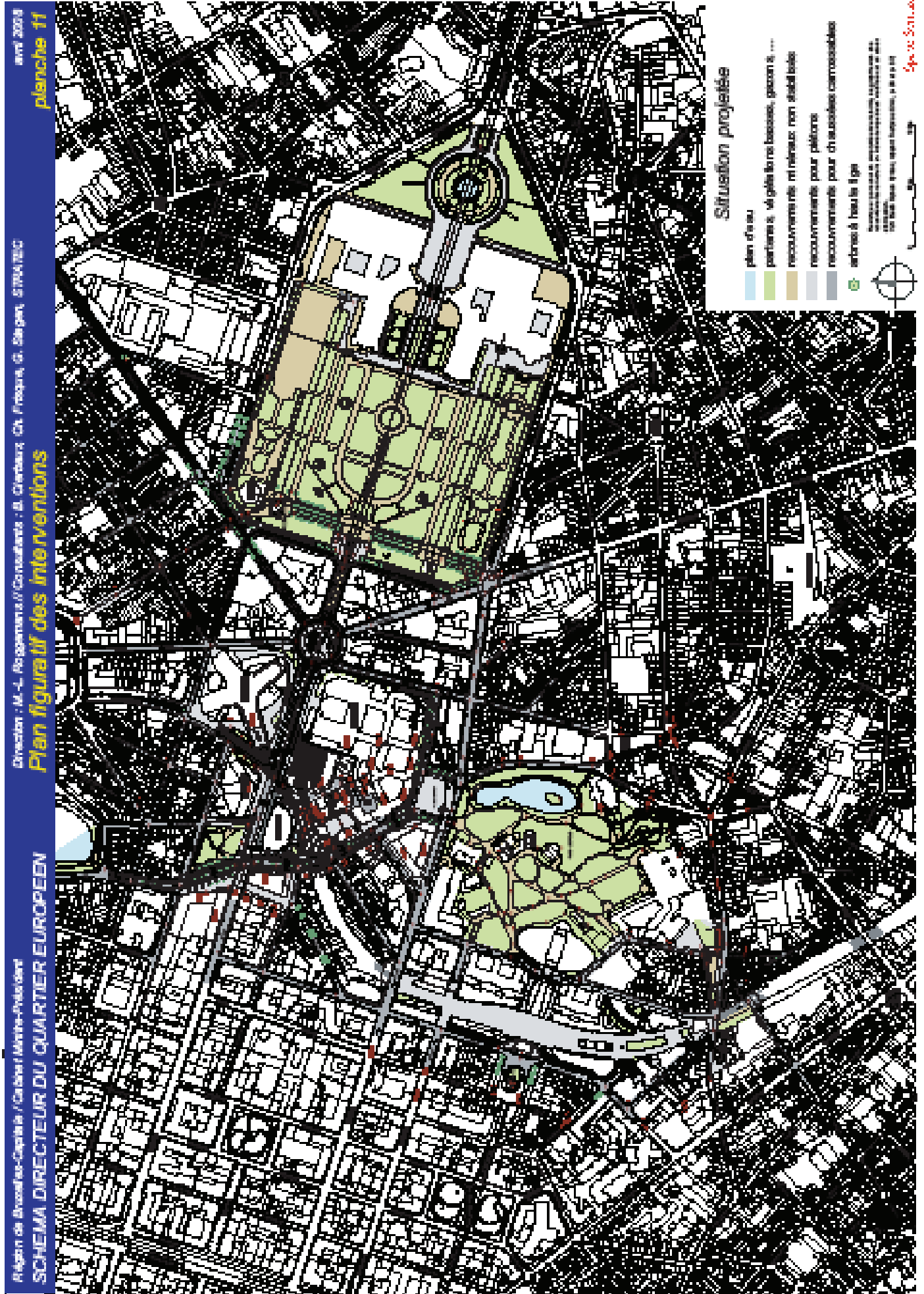
⁴¹ Zie *Ombudsplan Bru/Eur, Globaal stedenbouwkundig project rond de Europese wijk, op. cit.*, juli 2003

⁴² Zie *A New Vision for the chaussée d'Etterbeek and the European Quarter. Final Report*, prepared for the European Fund managed by the King Baudouin Foundation, Urban Land Institute Advisory Service Programme Report, Brussels, 16 – 18 May 2007.

⁴³ Zie Bibliografie.

⁴⁴ Europese Commissie en Belgisch voorzitterschap van de Europese Unie, oktober 2004.

Syntheseplan

DE STEDENBOUWKUNDIGE EN ARCHITECTURALE PROGRAMMA'S

Het GewOP maakt openbare ruimten⁴⁵ één van de krachtlijnen van in prioriteit 1 “De aantrekkelijkheid van het wonen versterken”. Daarin wordt voorzien in de invoering van een ambitieus operationeel programma voor de verbetering van de openbare ruimte, gebaseerd op de kwaliteit (zichtbaarheid, toegankelijkheid, herwaardering van de wijken, voorrang voor voetgangers en niet-gemotoriseerde weggebruikers, materiaalkeuze, aanplantingen, stadsmeubilair, verlichting, assenlogica)⁴⁶. Het richtschema moedigt deze verbetering aan en geeft een gedetailleerd overzicht van de kwalitatieve eisen voor de aanleg van de openbare ruimten in de Europese wijk. Het spoort alle bouwheren van openbare en private projecten aan om die te respecteren. Deze stedenbouwkundige en architecturale programma's worden samengevat in een syntheseplan⁴⁷ dat het volgende beoogt :

- de realisatie van een interwijkenas in de Maalbeekvallei en de invoering, op korte termijn, van een stedelijk gemengd karakter op de Etterbeeksesteenweg;
- de organisatie van de ruimte rond een netwerk van wijken en sterke centraliteiten, zodat de Europese instellingen duidelijk aanwezig kunnen zijn zonder het stedelijk karakter in het gedrang te brengen;
- de optimalisering van strategische, grote openbare ruimten, zoals parken en stations van het openbaar vervoer, pleinen en squares.

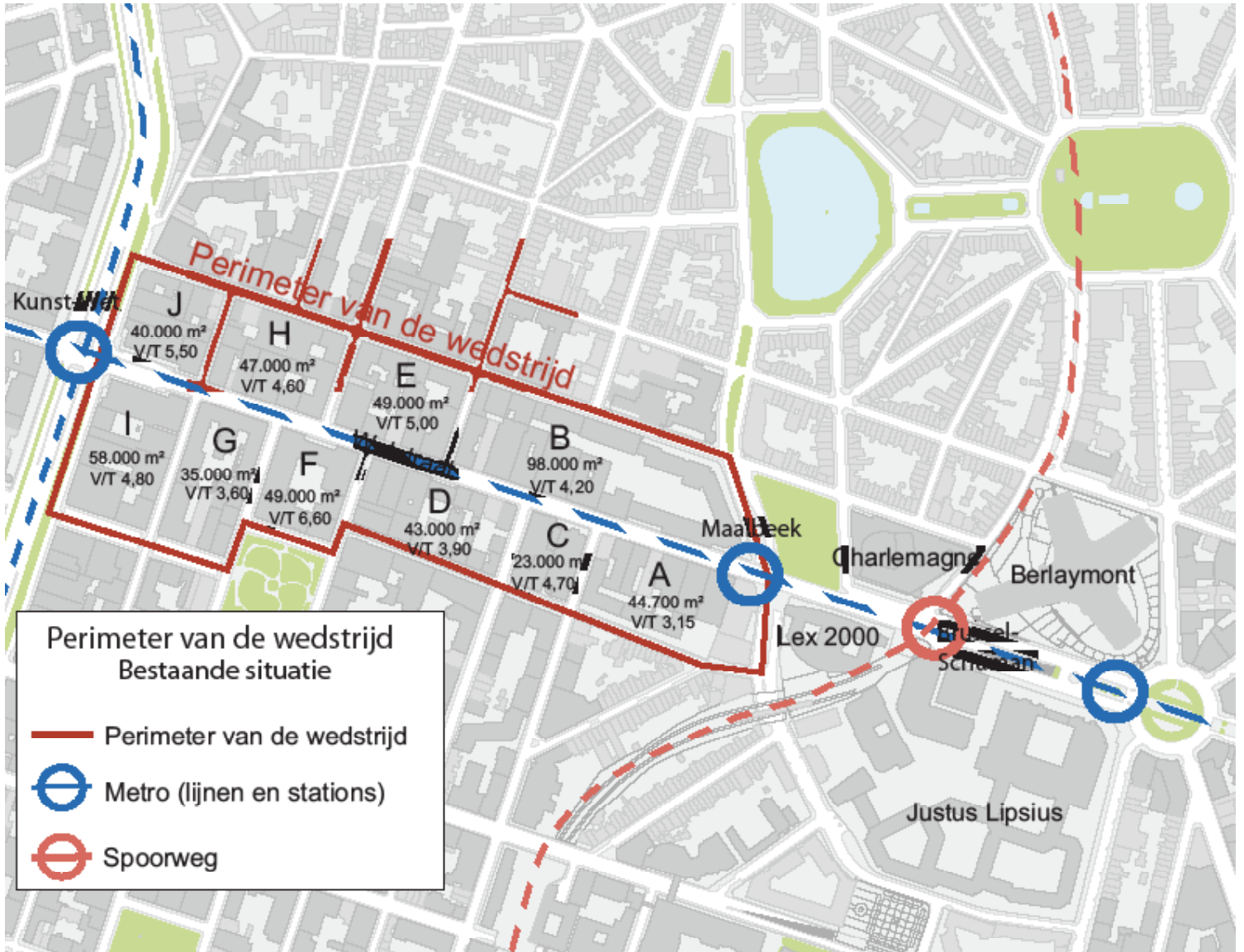
De grafische opbouw van dit plan brengt op een vereenvoudigde wijze een complexe en erg gevarieerde realiteit in beeld. Op plaatselijk niveau zal de concretisering van dit globale beeld bewerkstelligd worden aan de hand van klassieke procedures voor de aanstelling van ontwerpers. De plannen en illustraties vertegenwoordigen dus een stedenbouwkundige en architecturale interpretatie van de belangrijkste onderdelen van de definitie in het richtschema.

⁴⁵ “Openbare ruimte” moet hier ruim worden gezien. Niet in de zin van een “openbaar gebouw en naaste omgeving” zoals voorzien door de gemeenschapsdecreten van 10 mei 1984 en 23 december 1986 die de integratie van kunstwerken onderbrengen in globale financiering van de gebouwen in kwestie.

⁴⁶ GewOP, Prioriteit 1 “De aantrekkelijkheid van het wonen versterken”, Belgisch Staatsblad van 22/10/2002, p. 46879.

⁴⁷ Voor een gedetailleerde voorstelling van de legende, zie bijlage IV.

Perimeter van herstructurering van de implanting van de Europese Commissie

A. De herstructurering van de inplanting van de Europese Commissie

Momenteel neemt de Europese Commissie, verspreid over 45 gebouwen, zowat 800.000 m² in beslag in de Europese wijk, waar ze haar hoofdverblijfplaats wil behouden en werk wil maken van een rationeler gebruik van de huidige ruimten zonder er nieuwe te creëren.

Een werkgroep bestaande uit leden van het BROH en de Europese Commissie heeft een hypothetisch herstructureringsplan uitgewerkt voor die ruimten, rekening houdend met de opties van het richtschema en met de elementen die naar voor werden gebracht door de Europese instelling :

- functionele entiteiten (elk ter grootte van ongeveer 30.000 m²) dicht bij elkaar en liefst in eigendom;
- makkelijke verbindingen met een krachtige pool van het openbaar vervoer;
- verbetering van de kwaliteit van de gebouwen, met name op grond van criteria in verband met de energieprestaties en de duurzame ontwikkeling;
- versterking van de symboliek van de Europese gebouwen;
- integratie van de gebouwen van de Commissie in het stadsweefsel via drie soorten acties : diversifiëring van de activiteiten in de wijk, evolutie van het imago van Europa en definiëring van het stedenbouwkundig kader.

Zowel het globale project als de individuele bouwwerken moeten beantwoorden aan ambitieuze doelstellingen inzake duurzame ontwikkeling, met name via de toepassing van voorschriften voor de hoge milieukwaliteit op stedenbouwkundig en architecturaal vlak. Deze doelstellingen zullen worden opgenomen in het bijzonder bestek dat de modaliteiten bepaalt van de stedenbouwkundige wedstrijd en er zullen voorschriften voor de hoge milieukwaliteit worden opgenomen in het Bijzonder Bestemmingsplan dat vervolgens zal worden uitgewerkt op basis van de resultaten van die wedstrijd. Bijzondere aandacht zal daarbij uitgaan naar de gebouwen die bestemd zijn voor de Europese Commissie, om zowel hun architecturale symboliek als hun energiedoeltreffendheid te vergroten. Als ze eenmaal is heraangelegd en een voorbeeld zal zijn inzake de uitstoot van broeikasgassen, zal de Wetstraat een katalysator vormen voor de herontwikkeling van de Europese wijk.

In totaal moet zowat 400.000 m² geherstructureerd worden (170.000 m² die al in de perimeter ligt en 230.000 m² elders in de Europese wijk).

Er werd geopteerd voor een vloer/terreinverhouding van 8,0⁴⁸. Er zijn geen voorafgaande vereisten bepaald inzake de ruimtelijke vormgeving. Die zal het voorwerp uitmaken van een internationale stedenbouwkundige en architecturale consultancy, die moet dienen als basis voor de uitwerking van een BBP.

	Herstructureringsprogramma		
	<i>Actueel</i>	<i>Verhoging</i>	<i>Totaal gepland</i>
Totale vloeroppervlakte	490.000	390.000	880.000
Vloeroppervlakte kantoren	470.000	240.000	710.000
waarvan Commissie	170.000	230.000	400.000
waarvan andere kantoren	300.000	10.000	310.000
Vloeroppervlakte woningen		110.000	110.000
Vloeroppervlakte handelszaken en voorzieningen (met name buurtvoorzieningen)	20.000	40.000	60.000

Note : Les m² commerces & équipements actuels représentent les m² occupés par l'hôtel Europa (Crowne Plaza)

Het voorgestelde bestemmingsprogramma is het volgende:

- 710 000 m² kantoren waarvan 400 000 m² voor de Europese Commissie;
- 110 000 m² huisvesting bij voorkeur gevestigd langs de Lalaingstraat, Square Frère Orban et rue Guimard;
- 55 000 m² handelszaken en voorzieningen gevestigd in de hoek Wet/Etterbeek alsook op de gelijkvloers langs de Wetstraat.

Het voorgestelde programma voor de oppervlakten die elders in de wijk worden verlaten door de Europese Commissie, zijnde 230.000 m², ziet er als volgt uit :

- reconversie van 30 %, zijnde 70.000 m², in woningen;
- inplanting van een Europese school en een kribbe voor 25.000 m² (te bestuderen);
- inplanting van handelsfuncties en buurtdiensten volgens de opties van het richtschema;
- bestemming van het saldo voor privékantoren, bij een ongewijzigd GBP.

Opdat dit programma verwezenlijkt zou kunnen worden, zal een verdrag worden opgesteld tussen de Europese Commissie en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest om de rechten en plichten van elke partij te preciseren, alsook om de diverse fasen van de operaties te plannen.

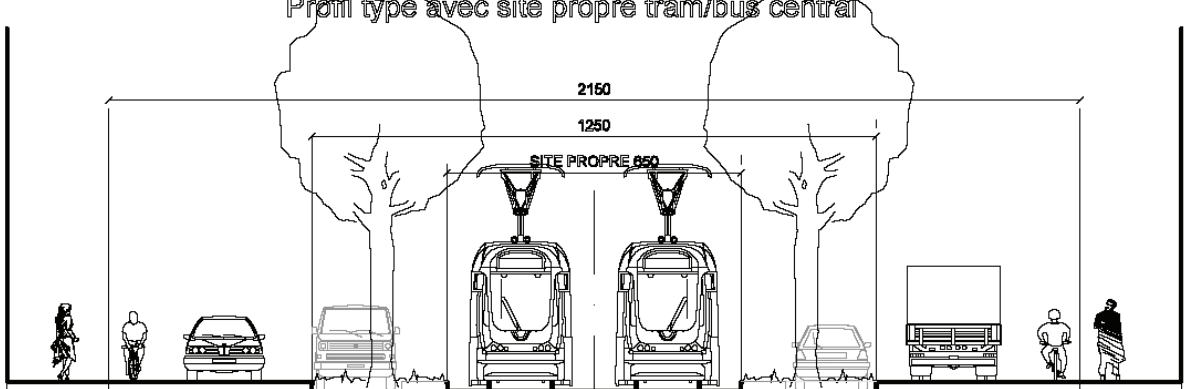
Het richtschema preciseert dat een dergelijke toename van de bouwprofielen enkel zal worden toegestaan binnen deze herstructureringsperimeter. De aflevering van stedenbouwkundige vergunningen zal gekoppeld worden aan de stedenbouwkundige lasten die de uitreikende overheid meent te moeten opleggen aan de aanvrager in overeenstemming met het evenredigheidsprincipe.

Deze werkhypothese werd ontwikkeld na de raadplegingsfase rond het voorontwerp van richtschema. Ze moest minstens vertrouwelijk worden gehouden tot er een principiële akkoord was tussen de Europese Commissie en het Brussels Gewest.

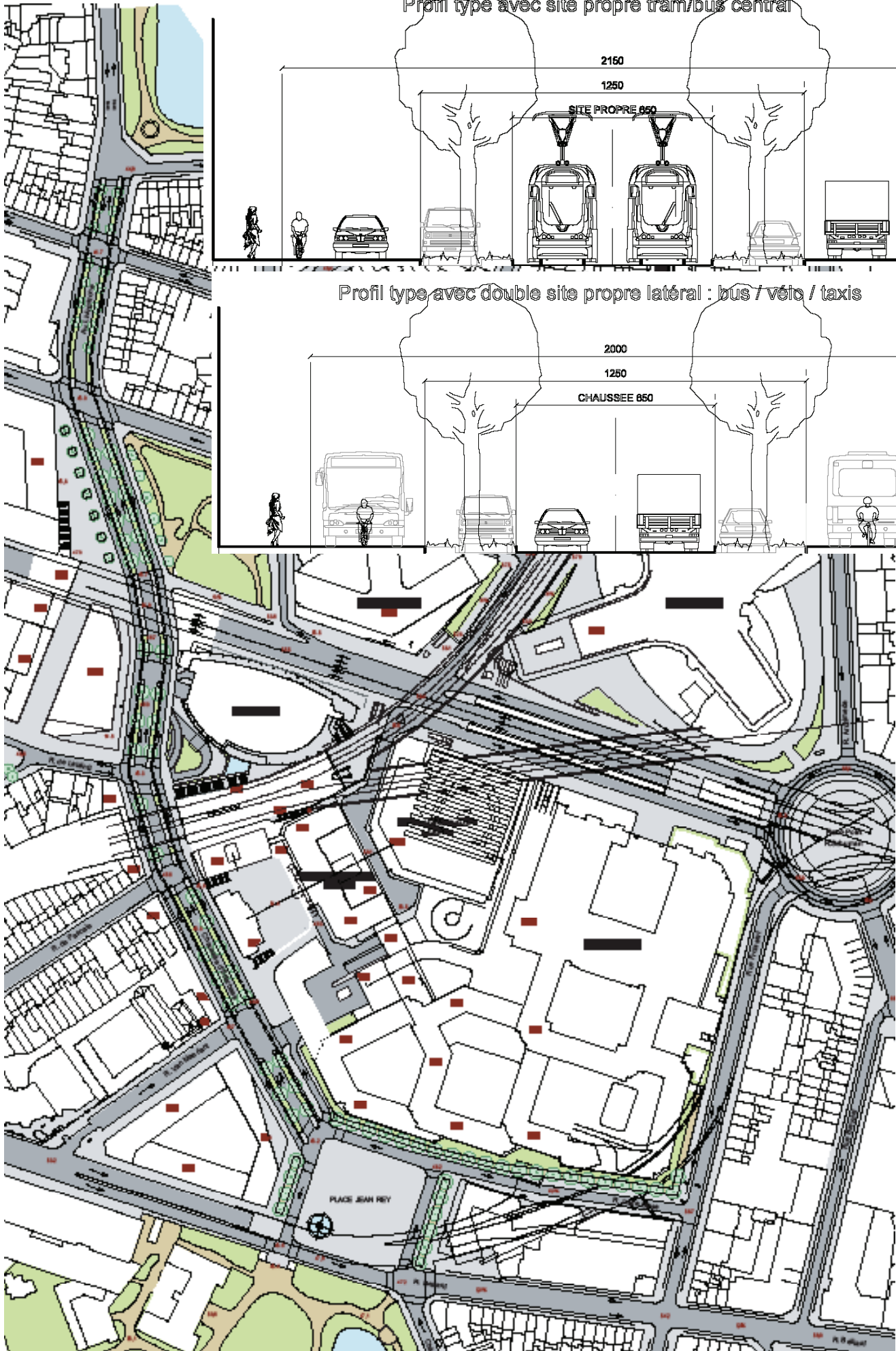
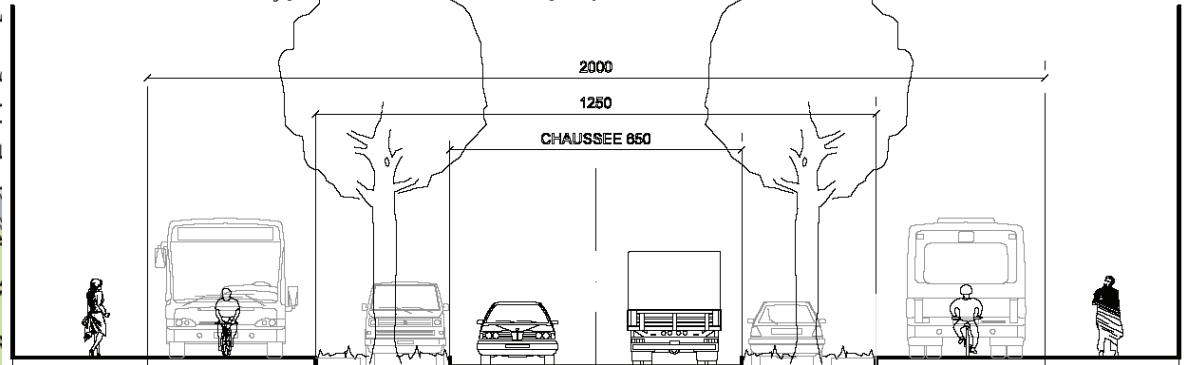
⁴⁸ De vloer/terreinverhouding is de verhouding tussen de bruto bovengrondse oppervlakte van het gebouw en de totale oppervlakte van het terrein waarop dat is opgetrokken.

Aanleg van een stadsboulevard op de Etterbeeksesteenweg

Profil type avec site propre tram/bus central

Profil type avec double site propre latéral : bus / vélo / taxis

B. De aanleg van een stadsboulevard op de Etterbeeksesteenweg

Het richtschema pleit voor het ruimtelijk concept van een boulevard die meer open is en in de lengte is uitgewerkt, en tegelijkertijd zijlingse en dwarse verbindingen biedt. Globaal beschouwd speelt het reliëf hier een belangrijke rol. Transversaliteit in een vallei is een essentiële natuurlijke troef voor een stadsboulevard⁴⁹.

Het tracé van de bebouwing op plattegrond volgt het algemene rooiplan van de steenweg, dat werd goedgekeurd door de Gewestregering op 13 september 2007⁵⁰.

Het richtschema zet de volgende elementen op een rijtje :

- de aanleg van een stadsboulevard met bomen, waarop een structurerende lijn van het openbaar vervoer loopt (eventueel een tramlijn⁵¹) voor de onontbeerlijke interwijkenverbindingen;
- de realisatie van geïntegreerde en aangename inrichtingen voor voetgangers en fietsers :
 - o uitwerking van de Gewestelijke fietsroute 7,
 - o aanleg van brede voetpaden,
 - o inachtneming van de dwarsstraten,
- de coherente behandeling van de as waarbij rekening wordt gehouden met de noord-zuidelijke sequenties :
 - o de residentiële squares,
 - o een strook van woningen/handelszaken/voorzieningen tegenover de Tuinen van Maalbeek,
 - o de herwaardering van het metrostation Maalbeek,
 - o de verbinding Etterbeeksesteenweg/Wetstraat,
 - o toegankelijkheid tot het toekomstig multimodaal station (GEN - metro) Schuman,
 - o de aanleg van een openbare esplanade die borg staat voor de toegankelijkheid van het theater en het zwembad van Résidence Palace,
 - o het Jean Reyplein, één van de grootste pleinen van de wijk, moet volledig op animatie worden toegespitst en een heuse draaischijf worden van deze sequentie,
 - o het benedengedeelte van de Belliardstraat en de verbindingen met het Leopoldpark,
 - o het Jourdanplein.
- de versmalling van de brug van de Wetstraat tot de strikt noodzakelijke breedte voor de rijweg, en de verwijdering van de parkeerruimte voor het Europa-hotel.

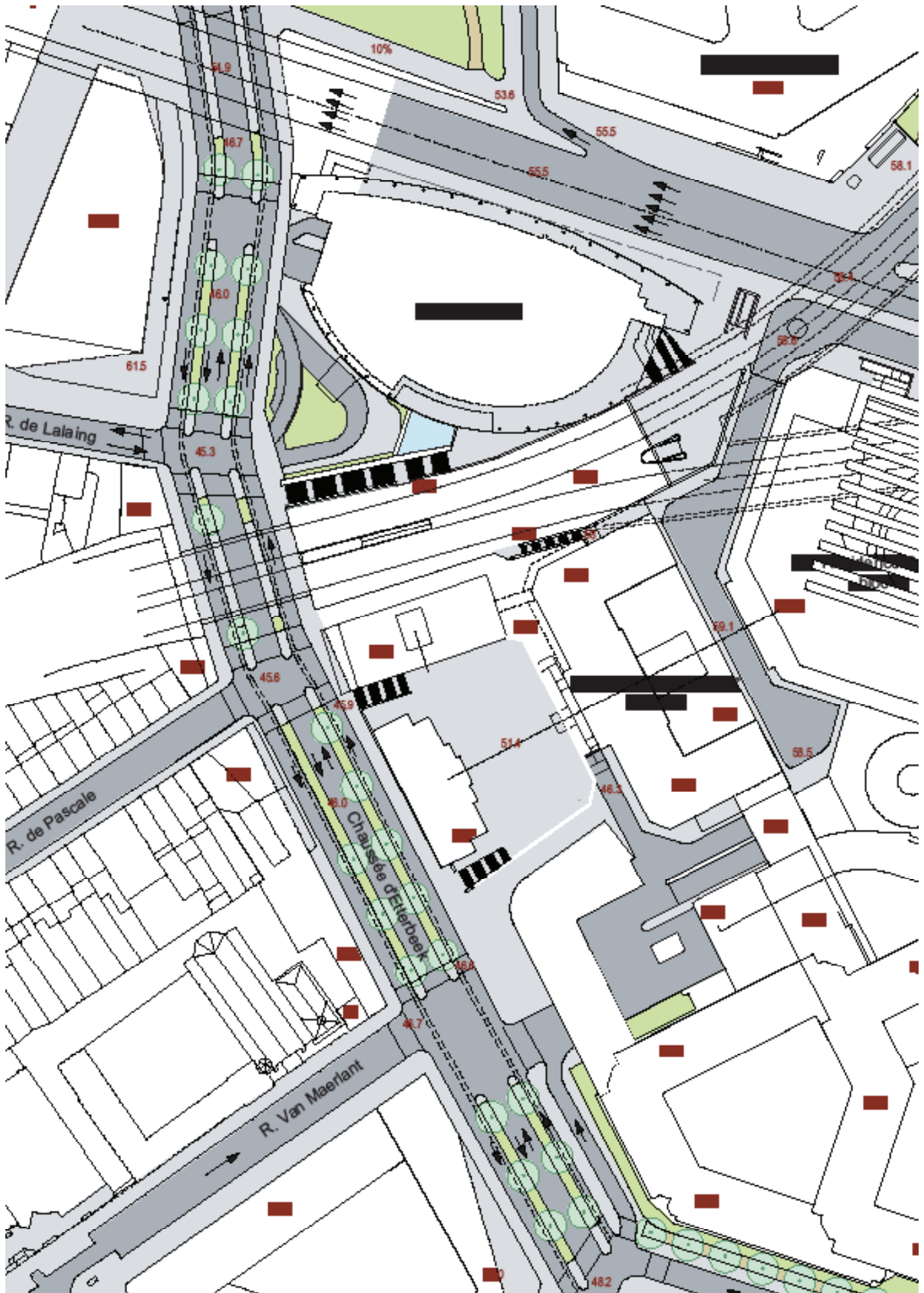
Het plan stelt een doorlopende bebouwing voor, zelfs op plaatsen waar het soms niet erg diep is, om een zekere dichtheid te creëren ter versterking van de centraliteit, alsook om de nieuwe volumes prioritair te bestemmen voor een gemengd programma van woningen met handelspanden op de benedenverdieping en voorzieningen.

⁴⁹ Het is een troef waarvan de Wetstraat niet profiteert en niet kan profiteren omdat die een artificiële kam vormt in het stadsweefsel; de Wetstraat zal nooit een stadsboulevard kunnen zijn zoals de Etterbeeksesteenweg dat kan worden.

Zie bijlage VII, het algemene rooiplan van de Etterbeeksesteenweg,

⁵¹ De studie van het verkeersschema van de Europese wijk zal worden gestart in 2008. Die studie zal met name de technische haalbaarheid en het klantenpotentieel van zo'n tramlijn onderzoeken. Als er geen tram komt, zal een eigen baan voor bussen worden aangelegd op de Etterbeeksesteenweg. Zie hoofdstuk op de opties van het richtschema, punt A, p. 10.

De omgeving van Résidence Palace

C. De omgeving van Résidence Palace

Ter herinnering :

- blok A van Résidence Palace vermeerderd met het nieuwe gebouw van de Raad van de EU zal de Europese toppen vanaf 2012 verwelkomen ;
- in blok C bevinden zich het zwembad en het theater, die gerestaureerd moeten worden om ze toegankelijk te maken voor het grote publiek;
- in blok C bevinden zich ook het Internationaal Perscentrum (IPC) en diverse internationale organisaties;
- blok E bevat 57 woningen.

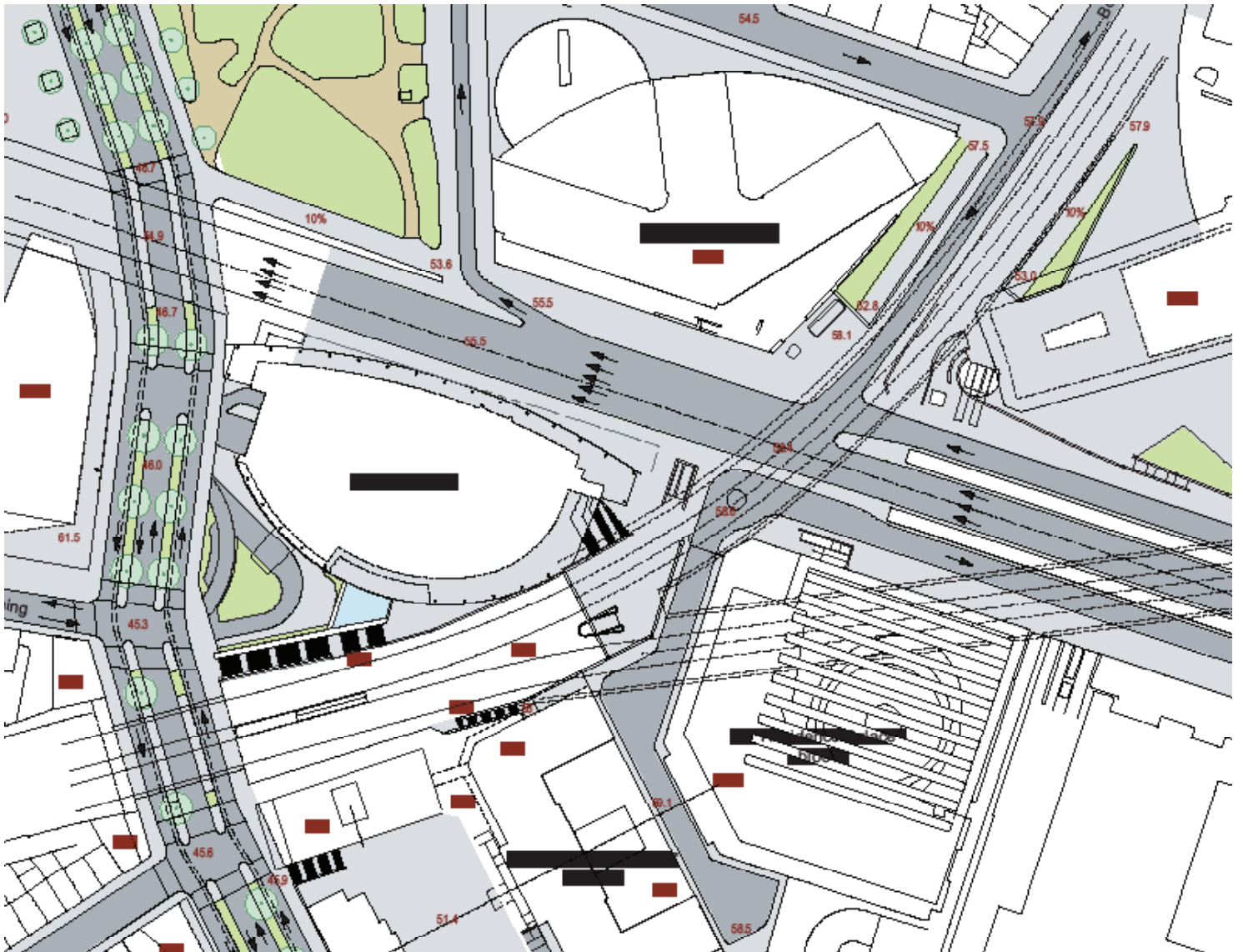
De inplanting van woningen langs de Etterbeeksesteenweg gebeurt geleidelijk sinds 2001 (+/- 1.000 woningen met SV). Met de inrichting van de openbare ruimten werd daarentegen pas echt begonnen na de ondertekening van het driepartijenakkoord (27 maart 2006) en de besluiten van het BHG met betrekking tot de rooilijn van de Etterbeeksesteenweg en het project voor de inrichting van de steenweg als stadsboulevard. Wat vandaag nog ontbreekt opdat dit gebied definitief zijn statuut van *back office* zou kwijtraken, naast de heraanleg van de Etterbeeksesteenweg, is de creatie van een openbare esplanade die de toegankelijkheid van het theater en het zwembad meer in de verf zet.

Die inrichting moet :

- de functie van voorplein vervullen voor het theater en het zwembad van Résidence Palace;
- een tweede gevelfront vormen voor het IPC en de internationale bureaus (VN) die zijn gehuisvest in blok C;
- het mogelijk maken om de in- en uitgangen van de parkings tussen Justus Lipsius en Résidence Palace⁵² en de toegangen voor brandweer en hulpdiensten als kwalitatieve openbare ruimten in te richten;
- een nieuw gezicht geven aan de Europese instellingen vanaf het Leopoldpark, het benedengedeelte van de Belliardstraat en de heraangelegde Etterbeeksesteenweg.

⁵² Deze in- en uitgangen verschaffen toegang tot de parkings van Justus Lipsius, Résidence Palace, Berlaymont onder de Wetstraat door, en de toekomstige Raad van de EU. Ze dienen eveneens voor de *catering* van Justus Lipsius en leveringen voor Résidence Palace.

Het multimodaal platform Schuman

Zie cartographische atlas, schetsen 14 - 15

Stedenbouwkundige interpretatie

D. Het multimodaal platform Schuman

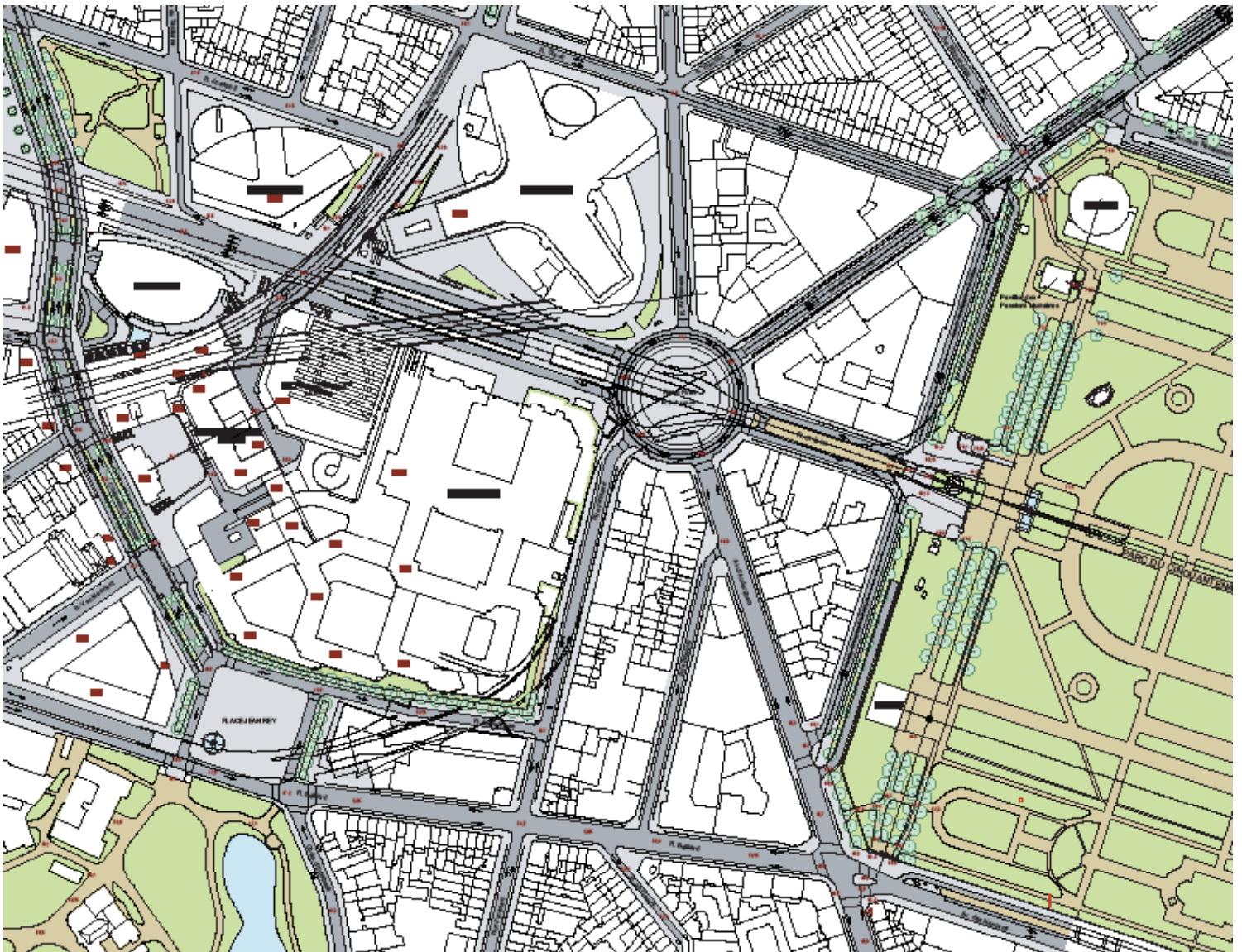
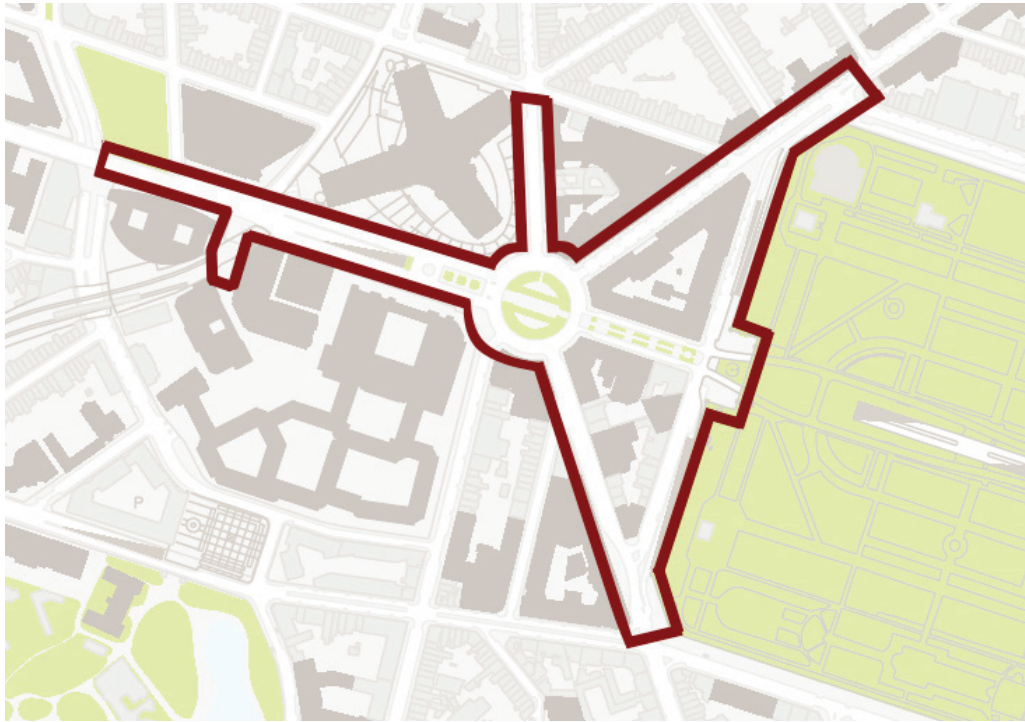
Het station mag niet louter gezien worden als een internationale infrastructuur voor het openbaar vervoer, maar dient ook te worden beschouwd als een soort «stedelijk bindmiddel».

Er wordt een makkelijk toegankelijke en duidelijk zichtbare hoofdingang gecreëerd vanaf de *vallei*. Het schema toont duidelijk aan welke voordelen het biedt om een hoofdingang te creëren vanaf de brug die de vallei overspant : het is het punt van de “vork” die wordt gevormd door de twee spoorweglijnen voordat ze uiteengaan. Alle perrons komen daar samen en het is ook een punt dat duidelijk zichtbaar is vanaf de westelijke heuvel, vanaf de Pascalestraat, de Toulousestraat en de de Lalaingstraat. Als men in die straten afdaald, zal men de perrons en de treinen goed kunnen zien.

Dit project maakt het mogelijk om de ruimte van het multimodaal station en zijn verbindingen te integreren in de stedelijke ruimte. Door de nieuwe verbindingfunctie die de perrons krijgen, worden deze een onderdeel van het ruimtelijke net dat een makkelijk toegankelijke en rechtstreekse link legt tussen de vallei, de Karel de Grotelaan en de hele noordkant van de Wetstraat. Het is immers precies op deze plek dat er een schrijnend gebrek aan permeabiliteit kan worden vastgesteld tussen het noorden en het zuiden, wat te maken heeft met de - wellicht tijdelijke - veiligheidsmaatregelen voor het gebied alsook met het - permanente - morfologische karakter van de stedelijke structuur. De toevoeging van een “passage” door het station⁵³ vergroot de leefbaarheid van de handel in de omgeving van het station en zorgt ook voor meer veiligheid in de zone. Drie van de vier perrons worden toegankelijk via de nieuwe ingangen aan de Karel de Grotelaan, met zacht hellende platformen, zonder trap of lift.

⁵³ De opening van die passage zal gekoppeld zijn aan het beheer van het station door de NMBS. Deze vormt een goed alternatief voor bepaalde verbindingen maar is niet onontbeerlijk voor de leefbaarheid van de wijken. Een studie over het Noordstation en de omliggende wijken - in opdracht van de NMBS en uitgevoerd door *Space Syntax* in 2001 - heeft het belang aangetoond van transitdoorgangen dwars door het grote huizenblok van het station.

Perimeter van de stedenbouwkundige en architecturale wedstrijd

E. Het Schumanplein en omgeving

Artikel 5 van het driepartijenakkoord voorziet dat er voor de heraanleg van het Schumanplein een internationale wedstrijd wordt georganiseerd.

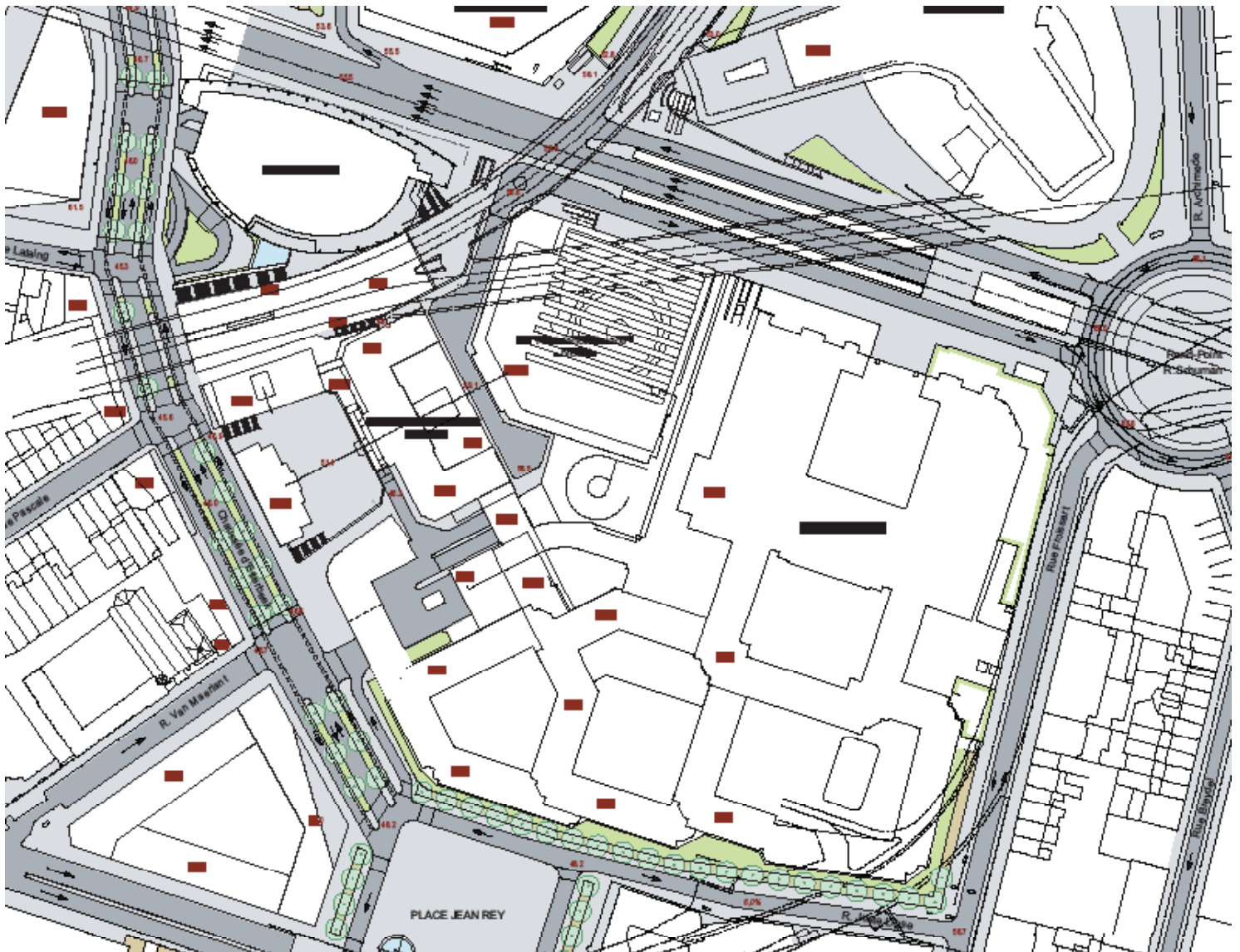
Naast de definiëring van de perimeter van de wedstrijd en de afschaffing van het bovengrondse transitverkeer, zullen de kandidaten ook rekening moeten houden met - en studies moeten uitvoeren rond - de volgende aspecten :

- het respecteren van het perspectief naar de bogen van het Jubelpark. Het bestaande ontwerp voor het station voorziet in de creatie van een superstructuur in de as van de Wetstraat die de gemeenschappelijke hoofdingang van het station en het metrostation Schuman zou bevatten. Zonder die toegang is een gemeenschappelijke distributie immers ondenkbaar. Maar een "bouwwerk" op die plaats is in strijd met de noodzaak om het plein en het perspectief vrij te maken van alle hindernissen. Het project voor die toegang zal dus een technische en praktische oefening worden waarbij het erop aankomt de impact ervan op de open ruimte tot een minimum te beperken;
- de mogelijkheden om de voetgangersverbindingen tot stand te brengen tussen Résidence Palace en Justus Lipsius enerzijds, en Berlaymont anderzijds, met behoud van de natuurlijke verlichting van het toekomstige Schumanstation.
- de inrichting van de (ook zijdelingse) in- en uitgangen van het Schumanstation;
- het Schumanplein vormt niet alleen een belangrijk knooppunt tussen de omliggende wijken, maar is ook een symbolische en identificeerbare plek voor de Europese instellingen. De ruimte zal worden vrijgemaakt met de nodige openheid naar de uitstralende structurende assen toe. Het plein moet een open en gediversifieerde trekpleister worden waar bovendien diverse installaties kunnen worden geplaatst en/of tijdelijke evenementen kunnen worden georganiseerd.
- het plein blijft een rotonde voor het interwijkenverkeer – ook voor het plaatselijke autoverkeer. Het richtschema stelt voor om het aantal rijvakken te verminderen;
- de sterke, geanimeerde verbinding tussen het Schumanplein en de hoofdingang van het Jubelpark;
- de coherente behandeling van de wegen die uitmonden op het Schumanplein;
- de behandeling van de naaste omgeving van Berlaymont, Résidence Palace, Justus Lipsius en de Karel de Grotelaan met behoud van de achteruitbouwstroken tussen de openbare ruimte en de gevels van de gebouwen en rekening houdend met het feit dat deze stroken ontoegankelijk zijn wanneer de veiligheid dat vereist;
- de bovengrondse inrichting van de tunnelingangen in de Blijde Inkomstlaan en de heraanleg van die as als interwijkenweg.

Een aantal elementen in de uitgebreide perimeter van de wedstrijd vereisen bijzondere aandacht :

- de verbinding Wetstraat/Etterbeeksesteenweg;
- de verbinding Etterbeeksesteenweg/Karel de Grotelaan via de spoorwegperrons onder de Wetstraat.

Het Consilium

Zie cartographische atlas, schetsen 14 - 15

Stedenbouwkundige interpretatie

F. Het Consilium

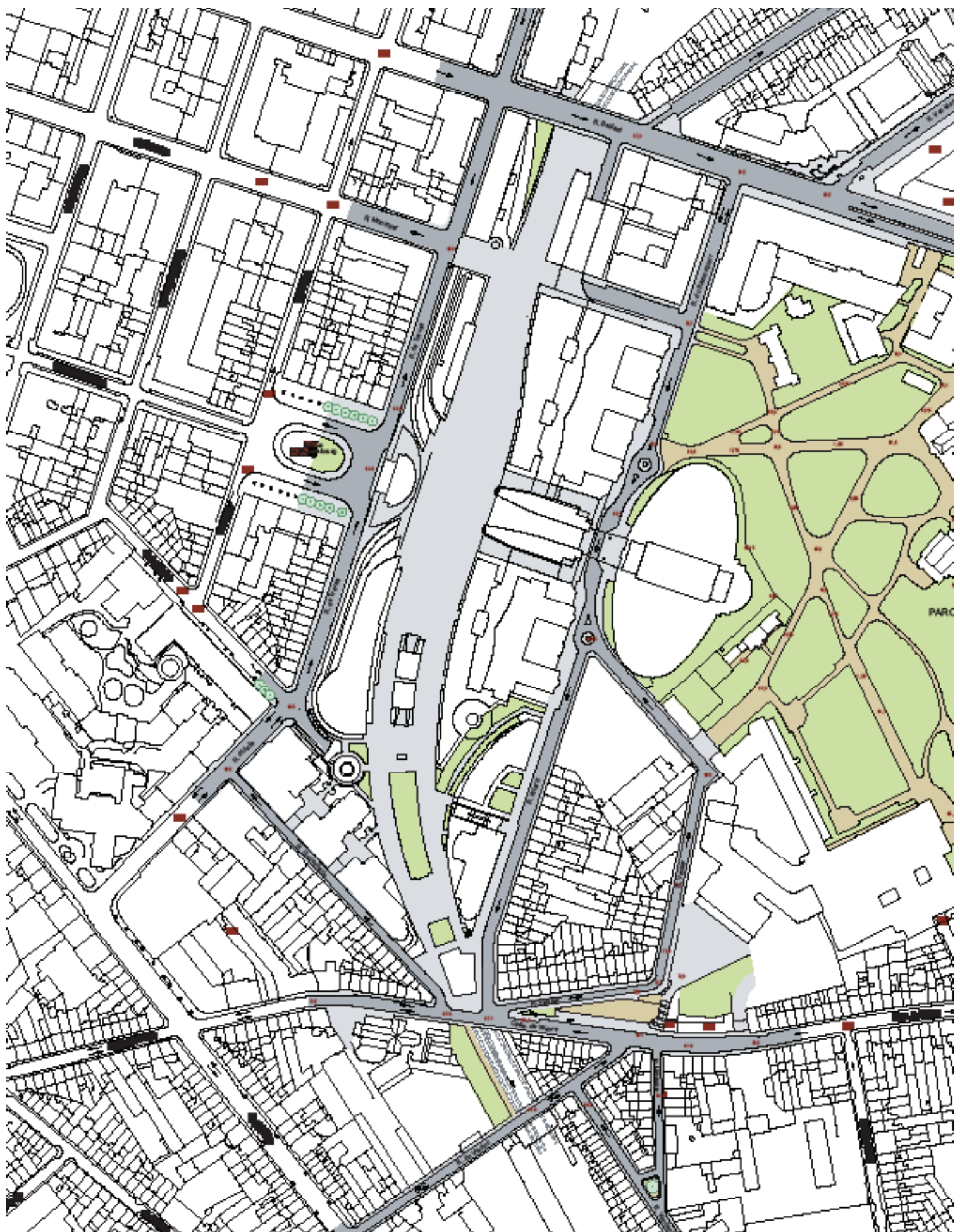
Het Justus Lipsiusgebouw bestrijkt een groot, massief en monofunctioneel huizenblok. De ligging tussen het Europees Parlement enerzijds en het Berlaymontgebouw en het Schumanplein anderzijds maakt van dit gebouw een kernelement voor het welslagen van de voetgangers- en fietsersas tussen de Europese instellingen.

Het richtschema stelt voor om nauw overleg te plegen met de Raad van de EU om een coherent aanlegvoorstel uit te werken voor de omgeving van het Justus Lipsiusgebouw, waarbij de trajecten voor voetgangers en fietsers overzichtelijker worden en de inrichting van de Etterbeeksesteenweg wordt versterkt.

Bijzondere aandacht dient uit te gaan naar de inrichting van de in- en uitgangen van de parking van het Consilium op de Etterbeeksesteenweg. Die zijn namelijk te imposant om compatibel te zijn met de voetgangersstromen en het gezellige karakter dat moet worden gecreëerd door de nieuwe inrichting van de Etterbeeksesteenweg.

De mail

G. De esplanade van het Europees Parlement : de *Mail*

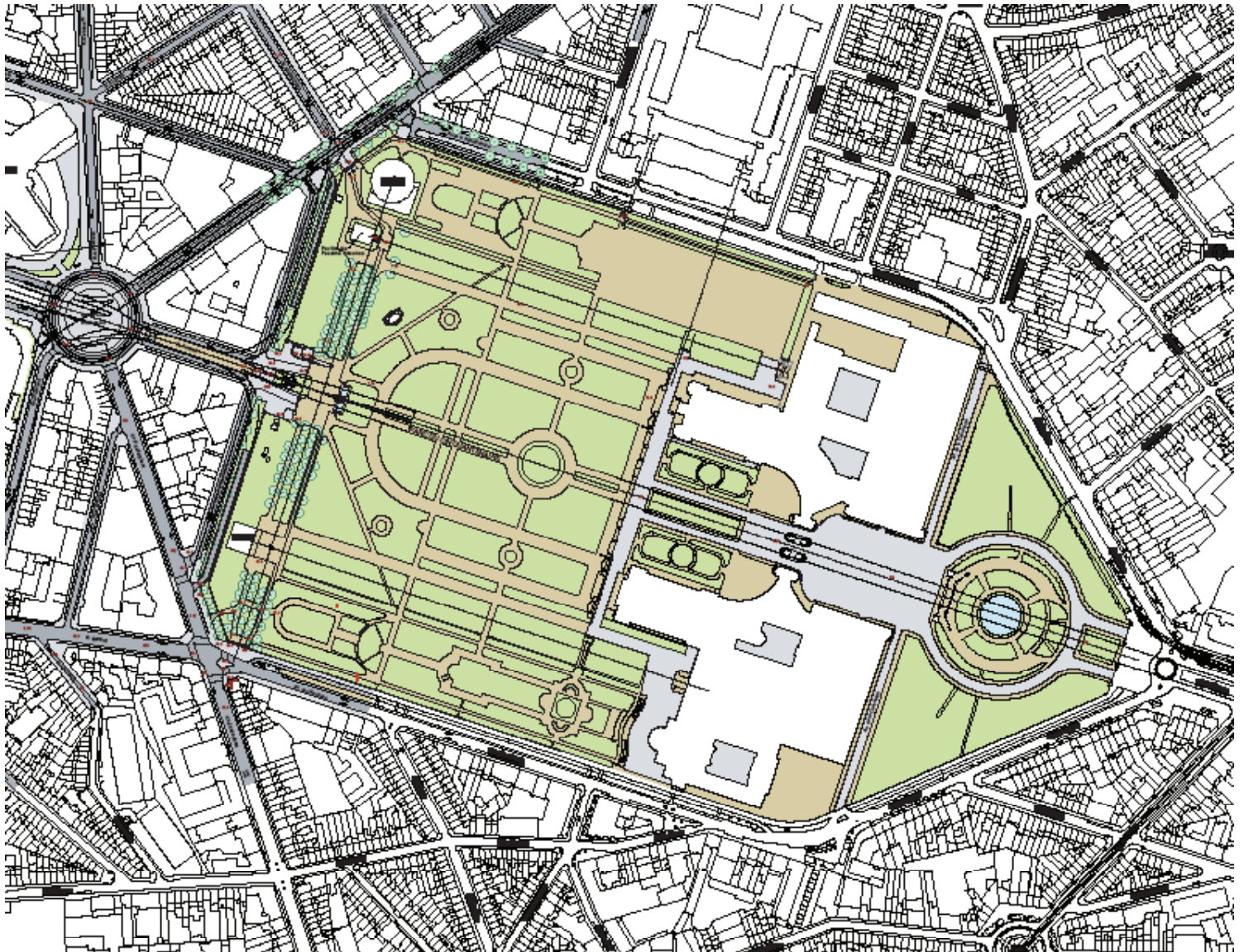
Ter herinnering, de *Mail* ("malieveld" in het Nederlands) is een soort openbare ruimte waarvan we de etymologische roots moeten zoeken in het "maliespel" (een soort croquet met houten slaghamers, voorganger van het huidige golfspel) dat in de 16de eeuw werd gespeeld aan het Franse hof op een grasveld langs een dreef, grenzend aan de tuinen van het Tuileries-paleis. De nabijheid van het Leopoldpark en de inrichting rond het Europees Parlement, waar aanvankelijk meer bomen stonden, hebben de ontwerpers ertoe aangezet om deze openbare ruimte te bestempelen als de *Mail*.

De Gewestregering heeft het principe goedgekeurd om de *Mail* openbaar te beheren als een gewestweg. Momenteel loopt een diepgaand onderzoek over de modaliteiten voor de overname van die plaats door het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

De volgende elementen dienen in aanmerking te worden genomen :

- de versterking van de oost-westelijke dwarsverbindingen tussen het Luxemburgplein en het Leopoldpark, tussen het stadscentrum en de gemeenten van de eerste stadskroon;
- de organisatie van een stedenbouw- en architectuurwedstrijd voor de behandeling van de sluiting van het Noordpunt en de oversteek van de Belliardstraat. Aan het Noordpunt wordt de dynamiek hoofdzakelijk verschoven naar de Pascalestraat in de richting van de vallei. In het kader van die continuïteit zou de oversteek van de Belliardstraat moeten worden ingericht. Deze verschuiving naar rechts, komende van de Belliardstraat, is gekoppeld aan (en wordt kracht bijgezet door) het voorstel om de rooilijn van de Belliardstraat te sluiten tegenover de *Mail*. Dit voorstel, samen met dat voor het Westpunt van het Schumanstation, opteert er duidelijk voor om af te stappen van het idee om over verlengde perrons te lopen door het huizenblok heen, tussen de Pascalestraat en de Toulousestraat;
- organisatie van een stedenbouw- en architectuurwedstrijd voor het Zuidpunt, waarbij de volgende probleempunten moeten worden behandeld :
 - de verbinding van de openbare ruimte van de *Mail* met het traditionele stadsweefsel van de Waversesteenweg,
 - de verbetering van de overzichtelijkheid van het Museum voor Natuurwetenschappen en het Leopoldpark vanaf de Waversesteenweg en de Viaductstraat naar het centrum van Elsene via een herinrichting van de toegangen, de creatie van een trap in het perspectief van de Viaducstraat richting het museum alsook de bouw van een gebouw dienend als antenne van het museum op de Waversesteenweg,
 - de creatie van een voetgangerspad op de hoge berm van de spoorweg om het park en de Viaducstraat te bereiken vanuit de Waversesteenweg,
 - de versterking van de aanwezigheid van woningen die toegankelijk zijn voor de hele Brusselse bevolking;
- de ontsluiting van de culturele voorzieningen in de buurt van het Leopoldpark met de installatie van een infodesk (zie hoofdstuk op de opties van het richtschema, punt D);
- de inrichting van een ingang voor het *Visitor Center* vanaf de Trierstraat;
- de verbetering van de oversteek van de *Mail* in het verlengde van de Montoyerstraat, waarvan het perspectief het enige zicht biedt op het Leopoldpark vanaf de Kleine Ring. Momenteel snijdt de inrichting van het verhoogde plateau van het Europees Parlement het visueel contact met de bomen van het park af. De inplanting van een nieuwe trap op de Montoyerstraat zou dat perspectief moeten versterken;
- de lancering van een ideeënoproep voor de animatie van de *Mail*. Deze activiteiten worden tevens aanbevolen in het gedeelte van het schema voor handelsontwikkeling dat handelt over de Europese Wijk.

Het Jubelpark en zijn omgeving

Zie cartographische atlas, schets 11

Stedenbouwkundige interpretatie

H. Het Jubelpark en zijn naaste omgeving

In het meer algemene kader van de restauratieplannen voor het Jubelpark⁵⁴ en aanvullend op dat plan stelt het richtschema voor de Europese wijk voor om :

- de centrale toegang in de as van de Wetstraat te restaureren en de toegankelijkheid vanaf het Schumanplein te verbeteren, dit rechtstreeks in het kader van de internationale wedstrijd voor de heraanleg van het plein;
- twee nieuwe toegangen te creëren op de hoeken van de Kortenberglaan/Park en de Oudergemlaan/Park om de verbindingen met de naburige woonwijken te versterken, en in het bijzonder met de residentiële squares;
- een structurerende verbinding te creëren die parallel loopt met de Blijde Inkomstlaan en die deze twee nieuwe ingangen verbindt en die meteen ook de toekomstige brasserie en het Paviljoen der Menselijke Hartstochten in het traject opneemt. Wat de bouw van de brasserie op de zuidwestelijke hoek betreft, wordt voorgesteld om de inplanting ervan niet te voorzien op de kruising van de assen van de twee monumentale dreven, maar in de as van de oost-westelijke dreef, en aan de rand van de noord-zuidelijke dreef;
- de wegentunnel te overdekken, die het park in twee snijdt en een ernstige bron vormt van geluidsoverlast en verontreiniging;
- het Jubelpark omboorden met fietspaden en brede stoepen maken het samenleven van de wandeling, jogging en fietsers mogelijk;
- de terreinen van de Koninklijk Militaire School (KMS) opnieuw aan te leggen met het oog op een betere complementariteit tussen de restauratie van de oorspronkelijke assen van het park en de monumentale inkomdeuren van het gebouw.
- de Blijde Inkomstlaan te behandelen als een interwijkenweg en brede voetpaden erlangs te voorzien.

⁵⁶ Richtschema voor de restauratie van het park Beliris/Koning Boudewijnstichting, september 2005

Het Leopoldpark en zijn omgeving

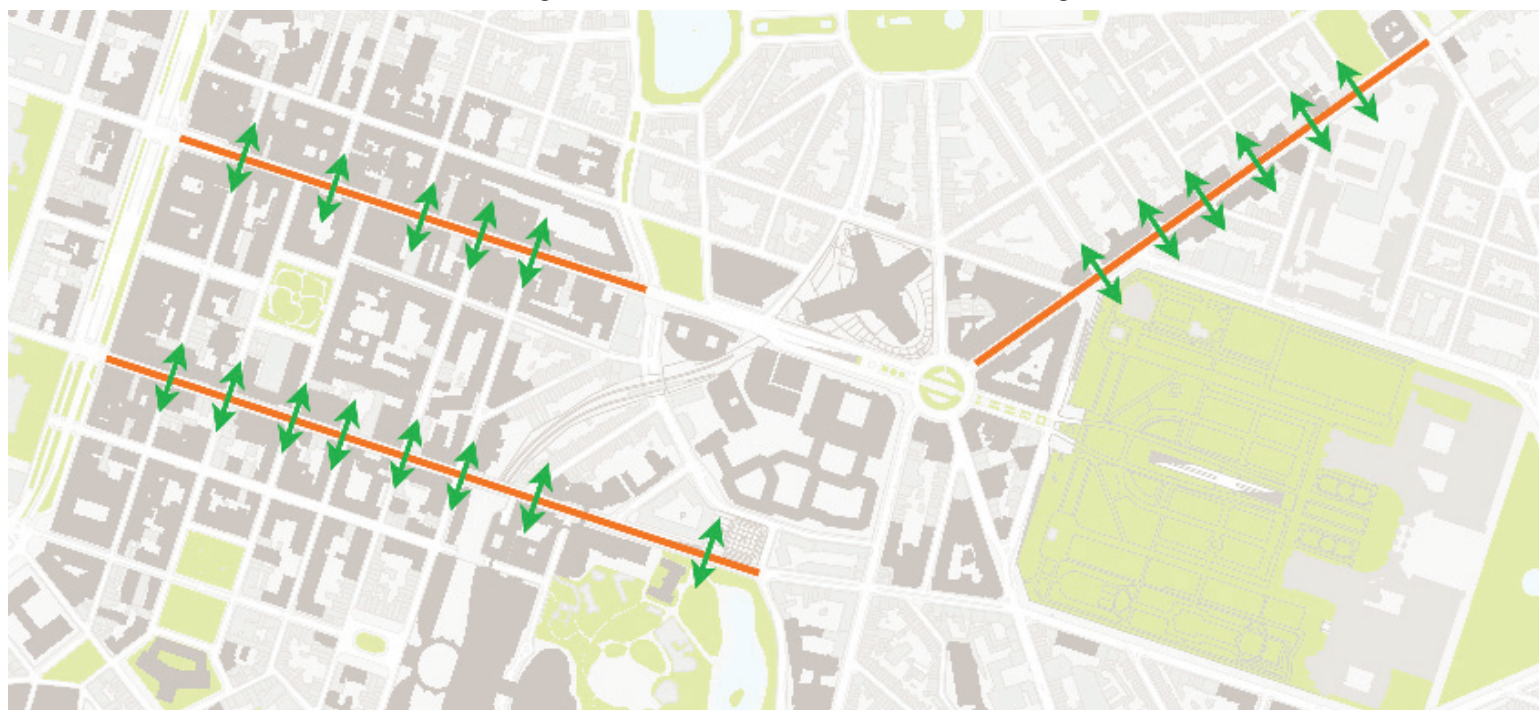
I. Het Leopoldpark en zijn naaste omgeving

Ter herinnering geven we mee dat het Leopoldpark oorspronkelijk werd ontworpen met de bedoeling er een dierentuin in onder te brengen. Dit bijzondere type groene ruimte heeft slechts één hoofdingang nodig. De zwakke integratie van het park in de stad kan wellicht verklaard worden door die aanvankelijke bestemming. Nadien is dat park evenwel een openbare tuin geworden. Het is niet alleen beperkt toegankelijk van buitenuit, maar vertoont ook een gebrekkige integratie van de trajecten binnenin. Het huidige tracé is in strijd met de behoeften van een hedendaags park in stedelijke omgeving.

Het richtschema stelt het volgende programma voor :

- binnenin het Leopoldpark :
 - o bestemming van de leegstaande of ondermaats gebruikte gebouwen voor een zo ruim mogelijk publiek (horecabestemming van de Eggevoortoren en de paviljoenen aan de hoofdingang),
 - o opwaardering van de parcours die de ingangen verbinden, in het bijzonder van de bovenkant van de Vautierstraat naar het Jean Reyplein via de creatie van perspectieven op het Justus Lipsiusgebouw en Résidence Palace, waarbij men gebruik maakt van de gunstige topografie op een heuvelkam;
- rondom het Leopoldpark :
 - o versterking van de verbindingen met het Jean Reyplein en de hoofdingang van het park na de verplaatsing van de ingang van de Belliardtunnel,
 - o verbetering van de zichtbaarheid van de ingangen naar de gemeente Etterbeek en het Jourdanplein toe, waarvan de herinrichting momenteel ter studie ligt,
 - o verdere herstructurering van het huizenblok Jennerstraat/Waverseseesteenweg met opwaardering van twee ingangen : één via de Jennerstraat, en de andere via de Etterbeekseesteenweg,
 - o verbetering van de zichtbaarheid en toegankelijkheid van het Museum voor Natuurwetenschappen en van het Leopoldpark door de landschappelijke aanleg van de heuvel van de Waverseseesteenweg, met inbegrip van de grote trap,
 - o omkadering van het Zuidpunt van de *Mail* door inrichtingen die aansluiten bij de herstructurering van de spoorwegbrug en de heraanleg van het kruispunt,
 - o de beklemtoning van het perspectief op het park vanaf de Kleine Ring in de as van de Montoyerstraat. Er moet een overzichtelijke inrichting worden voorzien ter hoogte van de trap naar de *Mail* die het niveauverschil van 4 meter afzwakt,
 - o organisatie van de zichtbaarheid van de culturele instellingen voorbij de *Mail* vanaf het Luxemburgplein,
 - o restauratie van het Wiertz-museum en zijn park.

Heraanleg van Wetstraat, Belliardstraat en Kortenberglaan

Zie cartographische atlas, schets 5A, 5B, 6A en 6B.

J. Wetstraat, Belliardstraat en Kortenberglaan

Het is evident dat deze drie aders hun functie als transitverkeersas moeten behouden, maar het richtschema vraagt, in het licht van de prioriteit die aan de wijkbewoners moet worden gegeven, om te onderzoeken of het haalbaar is het transitverkeer, zonder capaciteitstoename, ondergronds te brengen. De problemen zijn specifiek voor elke as en de algemene doelstelling bestaat erin de levenskwaliteit te verhogen, zowel voor de bewoners als voor de mensen die er werken.

De studie van deze drie kunstwerken is opgenomen in het bestek van Beliris betreffende de studie rond de mobiliteit in de Europese Wijk. Voor wat specifiek de heraanleg van de Wetstraat betreft, wijzen de voorlopige conclusies van de aan de gang zijnde technische en financiële studie over deze problematiek op de technische moeilijkheden, de hoge kostprijs van het ondergronds brengen van het transitverkeer en de beperkte verbetering van de gebruiksvriendelijkheid van deze ader.

K. Het de Jamblinne de Meuxplein

Jamblinne de Meuxplein is gesitueerd op de kruising van verschillende belangrijke verkeersaders : Noyerstraat, Roodebeeklaan, Cortenberglaan. Ze speelt een belangrijke rol als ontspannings- en amusementsplaats voor de inwoners van de buurtwijken.

Het richtschema stelt voor om een GEN-halte te creëren op het Jamblinne de Meuxplein, dit alles met bewaring van de recente inrichting van het plein, wat zijn rol van knooppunt tussen de wijken zal versterken.

L. Het Luxemburgplein en het Jourdanplein

Het Luxemburgplein vormt het uiteinde van de structurerende as die het Troonplein verbindt met het vroegere Luxemburgstation. Zijn eenvoud, zijn symmetrie en zijn monumentale karakter moeten behouden worden, net als het principe van het neutrale centrale plein.

Het Jourdanplein moet opnieuw het centrum worden van een uitgebreide wijk en het project van de vallei als interwijkenverbinding moet daar in aanzienlijke mate toe bijdragen. Er is een studie voor de herinrichting aan de gang, op vraag van Beliris. Het richtschema onderstreept de kwaliteiten van deze plaats als homogene ruimte, zonder noemenswaardige hindernissen voor de voetgangers.

De uitvoering van het richtschema

A. De creatie van een werkinstrument voor de uitvoering van het richtschema

We herinneren eraan dat de voorgaande richtschema's - 1998, 2001, 2002 en 2003 - elk een aantal werkinstrumenten naar voor hadden geschoven⁵⁵.

Er werden een aantal recente overlegmechanismen in het leven geroepen, maar geen daarvan beschikt over een technisch secretariaat :

- een gezamenlijke *taskforce* van het Kabinet van Minister-Voorzitter Charles Picqué en de Vice-Voorzitter van de Europese Commissie Siim Kallas, belast met vastgoedbeleid, is sinds juni 2005 operationeel. Deze komt driemaandelijks samen; de andere Europese instellingen die in Brussel zijn gevestigd, worden op de zittingen uitgenodigd;
- een opvolgingsgroep en een technische groep die werken in het kader van het driepartijenakkoord federale Staat / Brussels Hoofdstedelijk Gewest / Stad Brussel / gemeenten Elsene en Etterbeek, ondertekend op 27 maart 2006;
- Marie-Laure Roggemans, afgevaardigde van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest voor de ontwikkeling van de Europese wijk, werd aangesteld in december 2005. Ze staat in voor de opvolging van het driepartijenakkoord, het effectieve partnership tussen de verschillende machtsniveaus en de contacten met de instellingen van de Europese Unie, en leidt de werkgroepen die zich buigen over de dagelijkse problemen rond de inplanting van de Europese gebouwen in Brussel. Ze coördineert tevens de voorbereidende werken voor het richtschema met de steun van het BROH.
- Het Agentschap voor Territoriale Ontwikkeling zal de uitvoering van het richtschema opvolgen.

⁵⁵ Zie in dit verband bladzijden 101 tot 105 van het voorontwerp van richtschema.

B. De prioritaire acties 2007 - 2020

Initiatives et interventions	Maîtres d'ouvrage	Coûts / Budgets	Délais / Mise en œuvre
Groupes de travail			
Parc Léopold et abords	RBC / Bruxelles / Ixelles / Etterbeek / Beliris	/	Mise en place en 2007
Durabilité des immeubles dans le quartier	RBC	/	2008
Plan Lumière	RBC / Bruxelles / Ixelles / Etterbeek	/	2008
Plantations	RBC / Bruxelles / Ixelles / Etterbeek	/	2008
Signalisation piétonne	RBC / Bruxelles / Ixelles / Etterbeek	/	2008
Pourtour du Consilium	RBC / Conseil de l'UE	/	2008
Mail : Concours d'idée sur l'animation	RBC		
Etudes			
Réaménagement de la place Jourdan	Beliris	250.000€ (av. 9)	En cours (fin en 2008)
Schéma de développement commercial : Focus quartier européen	RBC	6.000 €	En cours (fin en 2007)
Restructuration des implantations de la Commission européenne	RBC / Commission européenne		En cours
Compétition d'urbanisme pour la restructuration des implantations de la CE	RBC / Commission européenne	A déterminer (RBC)	2008
Elaboration PPAS autour de la rue de la Loi (suite aux résultats compétition urbanisme)	RBC / Ville de Bruxelles		2009-2011
Schéma de circulation	Beliris / RBC		2008
Concours rond-point Schuman	Beliris / RBC	A déterminer (av. 10)	2008-2009
Mail : Compétition sur la pointe Nord	RBC	A déterminer (plan pluriannuel)	2008-2009
Mail : Compétition sur la pointe Sud	RBC	A déterminer (plan pluriannuel)	2008-2009
Mail : Compétition sur l'escalier et la perspective depuis Montoyer	Beliris / RBC	A déterminer (av. 10)	2008-2009
Mail : Compétition sur entrée du Visitor Center rue de Trèves	Beliris / RBC	A déterminer (av. 10)	2008-2009
Concours Brasserie du Cinquantenaire	Fondation Roi Baudouin		2008
Réaménagement de la chaussée d'Etterbeek	RBC		2008
Etudes TRIAS	STIB		2008-2011
Concours de projet pour la construction de logements au 21 avenue du Maelbeek	Ville de Bruxelles		

Initiatives et interventions	Maîtres d'ouvrage	Coûts / Budgets	Délais / Mise en œuvre
Travaux			
Parc du Cinquantenaire : Travaux d'urgence	Beliris	2.300.00 € (av. 9)	2008
Parc du Cinquantenaire : Travaux d'aménagement (Phases 1 & 2)	Beliris	8.500.000 € (av. 9)	
Parc du Cinquantenaire : Travaux Lumière	Beliris	2.200.000 € (av. 9)	
Parc du Cinquantenaire : Réalisation Brasserie	Beliris	1.00.000 € (av. 10)	
Travaux d'aménagement chaussée d'Etterbeek	RBC	2.100.000 € (plan pluriannuel)	
Travaux sur voiries dans le quartier	AED & Beliris	A déterminer	
Voies autour du Parlement européen	Beliris	1.110.000 € (av. 9)	
Réaménagement Place Jourdan	Beliris		
Projet Vicom sur voiries dans le quartier	AED	1.210.000 € (plan pluriannuel)	
Aménagement chaussée de Wavre	AED	1.210.000 € (plan pluriannuel)	
Aménagement d'un comptoir BITC dans l'ancienne gare du Luxembourg	BITC	A déterminer	
Dernière phase de réaménagement du Parc Léopold	Beliris	250.000 € (av. 9)	
Création d'une halte RER à Jamblinne de Meux	SNCB		2015-2016

AFKORTINGEN, LETTERWOORDEN EN ACRONIEMEN

AOEW	Afvaardiging voor de ontwikkeling van de Europese wijk
AQL	Association quartier Léopold (buurtcomité van de Leopoldwijk)
ARAU	Atelier de recherche et d'action urbaines
Beliris	Samenwerkingsakkoord federale Staat/BHG
BHG	Brussels Hoofdstedelijk Gewest
BITC	Brussels International Tourism and Congress
BIM	Brussels Instituut voor Milieubeheer
BUV	Bestuur Uitrusting en Vervoer
BROH	Bestuur Ruimtelijke Ordening en Huisvesting
Cocof	Franse Gemeenschapscommissie
CPI/IPC	Centre de presse international/ <i>International Press Center</i>
CLI	Christian Lasserre International
CvdR	Comité van de Regio's
EESC	Europees Economisch en Sociaal Comité
EIB	Europese Investeringsbank
EP	Europees Parlement
EU	Europese Unie
FODMV	Federale Overheidsdienst Mobiliteit en Vervoer
GBP	Gewestelijk Bestemmingsplan
GemOP	Gemeentelijk Ontwikkelingsplan
GEN	Gewestelijk expresnet
GewOP	Gewestelijk Ontwikkelingsplan
GMC	Gewestelijke Mobiliteitscommissie
GMP	Gemeentelijk Mobiliteitsplan
GOMB	Gewestelijke Ontwikkelingsmaatschappij van Brussel
GSSO	Gewestelijk secretariaat voor stedelijke ontwikkeling
GSV	Gewestelijke Stedenbouwkundige Verordening
HQE	Hoge milieukwaliteit (staat voor "haute qualité environnementale")
HST	Hogesnelheidstrein
IOP	Internationaal Ontwikkelingsplan voor Brussel
IPD	Belgische vastgoedindex
KaSTK	Kaart van de saldi van de toelaatbare kantooroppervlakten
KCML	Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen
KIK	Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium
KINW	Koninklijk Instituut voor Natuurwetenschappen
KMS	Koninklijke Militaire School
MIVB	Maatschappij voor Intercommunaal Vervoer van Brussel
MVI	Ministerie van Verkeer en Infrastructuur
RBE	Ruimte Brussel-Europa
RBHG	Regering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest
SV	Stedenbouwkundige vergunning
TIB	Toeristische informatie Brussel
VBBE	Verbindingsbureau Brussel-Europa
VTI	Vloer-terreinindex

BIBLIOGRAFIE

Les références bibliographiques exposées ci-dessous ont été classées par catégorie. L'ordonnement qui en résulte ne prévaut en rien, ni contre la transversalité des matières abordées ni contre le caractère pluridisciplinaire des nombreux ouvrages consultés aux fins de la réalisation de la présente étude.

A. Ouvrages généraux, livres, monographies et articles d'ouvrages collectifs

BAUDRY Linda, CABUS Peter, CORIJN Eric, DE RYNCK Filip, KESTELOOT Chris, LOECKX André, *Le siècle de la ville. De la république urbaine et de la ville trame. Livre blanc*, Ministère de la Communauté flamande, Colofon, Bruxelles, 2004.

CHOAY Françoise, *Pour une anthropologie de l'espace*, éd. Le Seuil, Paris, oct 2006.

COUVREUR Daniel, *Le Caprice des Dieux – Vie et Mort des Ateliers d'Artistes du Quartier Léopold*, éd. Altera, Bruxelles, 1996.

DEMEY Thierry, *Bruxelles, Capitale de l'Europe*, Badaux, Bruxelles, 2007.

ID., *Bruxelles, chronique d'une capitale en chantier*, Badaux, Bruxelles, 2001.

LEVIE Françoise, *L'homme qui voulait classer le monde*, Paul Otlet et Mundanéum, les Impressions nouvelles, Bruxelles, septembre 2006.

VAN CRIEKINGEN Mathieu, « Que deviennent les quartiers centraux à Bruxelles ? », in *Brussels Studies*, numéro 1, Bruxelles, 12 décembre 2006.

WILSON Robin, *Une cité pour tous les citoyens. Réflexions sur les « villes partagées »*, Conseil de l'Europe, Strasbourg, 13 juin 2003.

B. Bureaux, logements et commerces

CALONGER Jean-Luc, DE MARNEFFE Geneviève, FRANCIS Pierre, LEFEBVRE Benoît, NICOLAY Estelle, VANDY Florence, Schéma de développement commercial Région de Bruxelles-Capitale. Étape 1 – cahier 4, AMCV – Augeo, IDEA Consult, Ecorys, octobre 2006

DE BEULE Michel (dir.), *Observatoire des bureaux Bilan 2006*, AATL, Bruxelles, 2007.

LASSERRE Charles-Henri, *Calcul de la demande de bureaux dans la Région de Bruxelles-Capitale*, ICHEC, Bruxelles, 2005.

Observatoire des Bureaux / Overzicht van het Kantorenpark, bulletin trimestriel / driemaandelijks tijdschrift, Bruxelles / Brussel.

–, *Étude des mécanismes du marché des bureaux en Région de Bruxelles-Capitale*, CLI, Bruxelles, octobre 2006.

–, *La conversion des bureaux obsolètes en logements*, Fonds quartier européen, Bruxelles, 24 novembre 2003.

–, *Un avenir et une ambition pour les quartiers commerçants. Plan stratégique régional 2006-2008. Contrats de quartier commerçant*, Atrium, Bruxelles, 2006.

C. Espaces publics, urbanisme et architecture, planification

BORRA Bernardina, DECLERCK Joachim, RYAN Marc, TATTARA Martino, WEISS Thomas (eds), *Brussels Capital of Europe*, Urban, Representation, Architecture, Berlage Institute, Rotterdam, 2006.

CARTON Vincent (dir.), *Schéma directeur du quartier Léopold-Schuman à Bruxelles*, « Recréer l'urbanité », *Rapport* [étude réalisée pour le ministère des Communications et de l'Infrastructure (MCI)], collectifs d'experts (B. Clerbaux, E. Christian, M. Demanet, Ch. Frisque, D. Recollecte, P. Vanderstraeten, P. Van Wunnik), Bruxelles, novembre 2001.

DEMANET Marie, MAJOT Jean-Pierre (dir.), *Manuel des Espaces publics bruxellois*, éd. Iris, Bruxelles, 1995.

GODARD Anne, *Outils de planification et évolution d'un tissu urbain - Les institutions européennes dans le quartier Léopold à Bruxelles*, Institut supérieur d'architecture Saint Luc de Liège, année académique 2005-2006.

HEIN Carola (dir.), *The Capital of Europe: Architecture and Urban Planning for the European Union*, Praeger Publishers, Westport, CT, 2004.

ID. (dir.), *Bruxelles l'europeenne. Capitale de qui ? Ville de qui ?*, les Cahiers de la Cambre, Architecture n°5, La Cambre et la Lettre volée, Bruxelles, 2006.

KNOPES Liliane (ed.), *Change Brussels Capital of Europe*, Prisme Editions, Brussels, [s.d.].

LACONTE Pierre, HEIN Carola (eds.), *Brussels: Perspective on European Capital*, Publication of the Foundation for the Urban Environment, Aliter, Brussels, 2007.

NOËL Françoise, VANDERMOTTEN Christian (dir.), *La planification de Bruxelles dans le cadre du développement des « villes-monde ». Rapport final*, ULB, Centre de recherche urbaine et Institut de gestion de l'environnement et de l'aménagement du territoire, Bruxelles, juin 2004.

TSIOMIS Yannis (dir.), *Le Quartier Léopold Mission du programme directeur de l'accord cadre de l'espace Léopold*, Paris, août 1997.

VAN WUNNIK Pierre (dir.), *Espaces publics du quartier Léopold (3 vol.). Titre 1 : Structure générale des espaces urbains. Titre 2 : Typologie des aménagements. Titre 3 : Esquisses d'aménagement*. Région de Bruxelles-Capitale, Administration de l'Urbanisme et de l'Aménagement du Territoire, Bruxelles, janvier 1991.

–, *Axes directeurs Bruxelles-Europe, étude réalisée pour la Région de Bruxelles-Capitale*, Agora, Bruxelles, mai 2002.

–, *Openbare werken meerjarenplan. Beleidsplan 2005-2009 / Plan pluriannuel des travaux publics. Plan directeur 2005-2009*, Brussels Hoofdstedelijk Gewest / Région de Bruxelles-Capitale, [sd].

–, *Brussels - A Manifesto towards the Capital of Europe*, Berlage Institute, NAI Publishers, Rotterdam, [s.d.].

–, *Embellissement. Projet pour Bruxelles. Place du Luxembourg*, Fondation Roi Baudouin, Bruxelles, 1993.

–, *Espace Bruxelles-Europe, Synthèse et perspectives*, Commune d'Ixelles, 3e direction A, Urbanisme, juillet 1997.

–, *A New Vision for the chaussée d'Etterbeek and the European Quarter. Final Report*, prepared for the European Fund managed by the King Baudouin Foundation, Urban Land Institute Advisory Service Programme Report, Brussels, 16 – 18 May 2007.

–, *Ombudsplan Bru/Eur Médiateur, Concept urbanistique global pour le quartier européen*. Étude commandée par la chancellerie du Premier ministre SPF et le cabinet du ministre-président de la Région de Bruxelles-Capitale, Aries Consultants / Idom Ingenieria, Arquitectura & Urbanisme / Jordi Farrando / Moritz & Simon Arch. Urb. / Speculoos, Bruxelles, 17 juillet 2003.

–, *OmbudsPlanMédiateur. Organisation de deux trajets participatifs et d'une rencontre entre experts et urbaniste. Rapport général*, Fondation Roi Baudouin, Bruxelles, février – mars 2004.

–, *Parc du Cinquantenaire – synthèse du schéma directeur*, étude réalisée par Fondu Landscape Architects et commanditée par la FRB, Bruxelles, mars 2004.

–, *Les sentiers de l'Europe, Espaces publics du district européen*, Esquisse de plan directeur, Rapport de synthèse, Aukett + Art & Build, Bruxelles, janvier 1999.

D. Tourisme

BODDAERT Angèle, ROBERT Yves, DELTOUR-LEVIE Claudine, OCHELEN Leen, TERASSATOUROFF Corinne, *Musées de Bruxelles*, La Renaissance du livre / Le Guide, Tournai 1998.

de BELLEFROID Guy (éd.), *Brussels 2007 Le guide culturel / De culturele gids*, Fondations pour les Arts à Bruxelles / Stichting voor de Kunsten te Brussel, Bruxelles / Brussel, 2007

DECROLY Jean-Michel (dir.), *Bruxelles, ma capitale, mes quartiers européens*, BITC, 2007.

LOZE Pierre, ROBERT Yves, SIMEONE Gian Giuseppe, *Bruxelles et sa région*, Casterman, Tournai 1995.

–, *Étude sur les perceptions par les Bruxellois du tourisme à Bruxelles*, Dedicated Research, Bruxelles, février 2007.

–, *Journée publique des assises 2005 du tourisme bruxellois. Recommandations pour le Plan tourisme bruxellois 2006-2016*, Ramboll, Bruxelles, 19 décembre 2005.

–, *Visites guidées à Bruxelles / Rondleidingen in Brussel / Guided City Tours in Brussels / Führungen in Brüssel. Agenda 2007*, Voir et dire Bruxelles, Arkadia, Bruxelles, 2007.

E. Parcs, jardins, paysages

CARTUYVELS Sabine, *Parc du Cinquantenaire – histoire du parc*, FRB, Bruxelles, janvier 2003.

HENNAUT Éric (dir.), *Parc du Cinquantenaire – le complexe architectural dans ses relations avec le parc*, Archives d'architecture moderne (AAM), FRB, Bruxelles, 2003.

–, *Le Cinquantenaire*, coll. Bruxelles, ville d'art et d'histoire, Solibel, Bruxelles, 1993.

–, *Le parc Léopold*, coll. Bruxelles, ville d'art et d'histoire, Solibel, Bruxelles, 1994.

–, *Un « Central Park » au cœur de l'Europe. La restauration du parc du Cinquantenaire*, Fondation Roi Baudouin, Bruxelles, sept. 2005.

F. Développement durable

FORTON Michaël, *Évaluation comparative de l'air aux stations de mesures de Altiero Spinelli et Eastman Belliard. Résultats de l'Année 2006. Rapport technique*, IBGE-LRE-Parlement européen, 2006.

VERMEYLEN Paul, *L'agenda 21 des communes durables*, Aménagement et Urbanisme 6, Études et document (coll.), Ministère de la Région wallonne, Namur 2006.

–, *La lutte contre la pollution atmosphérique dans la Région de Bruxelles-Capitale. Plan d'amélioration structurelle de la qualité de l'air et de lutte contre le réchauffement climatique 2002 - 2010*, IBGE – BIM, novembre 2002.

–, *Villes durables européennes*, Rapport du groupe d'experts sur l'environnement urbain, Commission européenne, Bruxelles, mars 1996.

–, *Vademecum du bruit routier urbain / Vademecum voor wegverkeerslawaai in de stad, Vol. I*, IBGE/BIM, Bruxelles / Brussel, 2006.

G. Développement européen et international

de CRAYENCOUR Claire, de LIEDEKERKE Anne-Claire (ed.), *Expats in Brussels. The Practical Guide to Settling and Living in Brussels 2007-2008*, 8th Edition, Casimac, Brussels, 2007.

DUMOULIN Michel (dir.), *Bruxelles l'europeenne. Regards croisés sur une région capitale / Brussel, hart van Europa. Een verkennende blik op een kapitale regio*, Institut d'études européennes (UCL) – Tempora, Louvain-la-Neuve – Bruxelles, 2001.

GALL Yann, *Bruxelles, région-capitale pour 450 millions de citoyens. Rapport final / Brussel, hoofdstedelijk gewest voor 450 miljoen burgers*, BLBE / VBBE, Bruxelles / Brussel, décembre / december 2004.

HEIN Carola, « Une capitale européenne polycentrique et opportuniste », in *Brussels Studies*, numéro 2, Bruxelles, 18 décembre 2006.

–, *Bienvenue à Bruxelles capitale de l'Europe / Welkom in Brussel hoofdstad van Europa*, Région de Bruxelles-Capitale / Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Bruxelles / Brussel, 2007.

–, *Brussels, Capital of Europe*, European Commission, Belgian Presidency, 2001.

–, *De socio-economische impact van de Europese en internationale instellingen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest: Actualisatie 2001 en Prospectie 2005-2011. Eindrapport & Synthese*, 2 vol., Iris Consulting, Brussel, December 2001.

–, *Europe in Brussels*, European Commission, 2007.

–, *Vademecum Répertoire des sources d'information européenne en Belgique / Vademecum Repertorium van Europese informatiebronnen in België*, Commission européenne, Office des publications officielles des Communautés européennes, Luxembourg, 2006.

H. Mobilité

–, *Étude d'incidences sur l'environnement des parkings du bâtiment Berlaymont à Bruxelles ville dans le cadre d'une demande de permis d'environnement. Rapport final 2 vol. et annexes*, Institut bruxellois de gestion de l'environnement / Stratec, Bruxelles, 19 avril 2000.

–, *Mobil 2015 : État des lieux de la mobilité à Bruxelles. Plan régional des déplacements*, Administration de l'Équipement et des Déplacements de la Région de Bruxelles-Capitale et Association momentanée Athanor-Médiations / Yuluka / Speculoos, Bruxelles, avril 2006.

–, *Ombudsplan Bru/Eur Médiateur, Concept urbanistique global pour le quartier européen. Avis sur le volet mobilité. 104e réunion du jeudi 18 mars 2004*. Étude commandée par la chancellerie du Premier ministre SPF et le cabinet du ministre-président de la Région de Bruxelles-Capitale, Aries Consultants / Idom Ingenieria, Arquitectura & Urbanisme / Jordi Farrando / Moritz & Simon Arch. Urb. / Speculoos, Bruxelles, mars 2004.

–, *Plan régional des déplacements. Rapport de synthèse*, Région de Bruxelles-Capitale / Stratec, Bruxelles, 17 juin 1995.

–, *Projet de schéma directeur pour le quartier européen, avis sur le volet Mobilité, 137e réunion du 21 juin 2007 / Het masterplan voor de Europese wijk, advies over het luik mobiliteit, 137ste vergadering van 21 juni 2007*. Commission régionale de mobilité / Gewestelijke mobiliteitscommissie, Bruxelles / Brussel, 2007.

–, *STIB : Vision d'avenir pour le transport public urbain à Bruxelles*, Département des études générales et stratégiques de la Stib et Association momentanée MS-a / Speculoos / URBA, STIB, Bruxelles, juin 2004.

–, *Schéma de circulation de l'espace Bruxelles-Europe. Plan de circulation du quartier Léopold. Synthèse*, Stratec, Bruxelles, octobre 1989.

I. Documents officiels

–, *Accord cadre entre le Groupement des Investisseurs de l'espace Léopold - Banque d'épargne COB, SC et la Société Générale de Belgique – et l'Association du quartier Léopold (AQL) fait à Bruxelles le 30 juin 1988*.

–, *Accord de coopération du 15 septembre 1993 entre l'État et la Région de Bruxelles-Capitale relatif à certaines initiatives destinées à promouvoir le rôle international et la fonction de capitale de Bruxelles, et ses avenants n°1 à 8 / Samenwerkingsakkoord van 15 september 1993 tussen de Staat en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest betreffende bepaalde initiatieven bedoeld om de internationale rol en de hoofdstedelijke functie van Brussel te bevorderen, en zijn bijakten nr. 1 tot 7*.

–, *Accord de coopération entre l'État, la Région flamande, la Région wallonne et la Région de Bruxelles-Capitale du 14 juillet 2001 relatif au plan d'investissement pluriannuel 2001-2012 de la SNCB / Samenwerkingsakkoord van 14 juli 2001 tussen de Staat, het Vlaams Gewest, het Waals Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, betreffende het meerjarig investeringsplan 2001-2012 van de NMBS*.

–, *Accord de coopération du 17 janvier 2003 entre l'État fédéral et la Région de Bruxelles-Capitale relatif au quartier Léopold-Schuman / Samenwerkingsakkoord van 17 januari 2003 tussen de Federale Staat en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest betreffende de Leopold-Schumanwijk*.

- , *Arrêté du 3 mars 1994 du Gouvernement de la Région de Bruxelles-Capitale relatif à l'inventaire du patrimoine immobilier du quartier Léopold à Bruxelles et à Ixelles / Besluit van 3 maart 1994 van de Regering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest betreffende de inventaris van het vastgoedpatrimonium van de Leopoldwijk te Brussel en te Elsene.*
- , *Les axes directeurs Bruxelles-Europe présentés en mai 2002 par le Ministre-Président de la Région de Bruxelles-Capitale.*
- , *Communication de la Commission sur la politique immobilière et les infrastructures à Bruxelles, Commission européenne, Bruxelles, 10 décembre 2003.*
- , *Convention entre la Région bruxelloise représentée par son secrétaire d'État à l'aménagement du territoire et le Groupement des Investisseurs - Banque d'épargne COB, SC et la Société Générale de Belgique - fait à Bruxelles le 26 juin 1987 + Avenant à la convention du 26 juin 1987, fait à Bruxelles le 14 juillet 1988.*
- , *Dossier de base du Plan communal de développement de la Commune d'Etterbeek / Basisdossier van het Gemeentelijk Ontwikkelingsplan van de Gemeente Etterbeek.*
- , *Plan communal de développement de la Ville de Bruxelles / Stedelijk ontwikkelingsplan van de Stad Brussel, approuvé par un arrêté de la Région de Bruxelles-Capitale, le 2 décembre 2004.*
- , *Plan régional de Développement de la Région de Bruxelles-Capitale du 12 septembre 2002 / Gewestelijk Ontwikkelingsplan van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest van 12/09/2002, publié au Moniteur belge le 15 octobre 2002.*
- , *Plan régional d'Affectation du Sol de la Région de Bruxelles-Capitale (PRAS) / Gewestelijk Bestemmingsplan van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, entré en vigueur le 29 juin 2001.*
- , *Proposition de résolution concernant l'implantation des institutions européennes à Bruxelles / Voorstel van resolutie betreffende de vestiging van de Europese instellingen in Brussel, Conseil de la Région de Bruxelles-Capitale / Brusselse Hoofdstedelijke Raad, Bruxelles / Brussel, 14 février / februari 2003.*
- , *Protocole d'accord entre l'État fédéral, la Région de Bruxelles-Capitale, la ville de Bruxelles et les communes d'Ixelles et d'Etterbeek, relatif au quartier Léopold-Schuman / Protocol van akkoord tussen de Federale Staat, het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, de Stad Brussel en de Gemeenten Elsene en Etterbeek, betreffende de Leopold-Schumanwijk, Bruxelles, 27 mars 2006 [Moniteur belge du 23/04/2006].*
- , *Recommandations du Collège des bourgmestre et échevins de la ville de Bruxelles du 3 juillet 1997 pour les projets d'architecture dans le centre historique / Aanbevelingen van het College van Burgemeester en Schepenen van de Stad Brussel van 3 juli 1997 voor de architectuurprojecten in het historische centrum.*
- , *Schéma directeur du quartier Léopold-Schuman présenté fin novembre 2001 par la ministre fédérale de la Mobilité et des Transports / richtschemata voor de Leopold-Schumanwijk dat eind november 2001 door de federale Minister van Mobiliteit en Vervoer werd voorgesteld.*

J. Publications ponctuelles, catalogues d'exposition, périodiques, bulletins et/ou lettres d'information d'associations, etc.

–, *ARAU 07, visites guidées – city tours*, Atelier de recherche et d'action urbaines, Bruxelles, 2007.

–, *Building(s) for Europe, Les métamorphoses de Bruxelles / Het veranderende gezicht van Brussel (cat.)*, Fonds quartier européen et Fondation Roi Baudouin, / Fonds Europese Wijk en Koning Boudwijnstichting, Bruxelles / Brussel, 2007.

–, *Welcome to Brussels*, BLBE, Brussels, December, 2003.

Alert, Bral vzw, maandelijk, S. Hollander, voorzitter, Brussel.

Bâtiment / Bouwkunde, bimestriel, F. Sacchi, dir. Publication, Bruxelles.

Bruxelles en mouvements, bimensuel, Inter-environnement, A. Mihaly, réd. chef, Bruxelles.

The Bulletin, Newsweekly of Europe's capital, B. Grauman editor in chief, Brussels.

Eurinfo, le magazine de la représentation de la Commission européenne en Belgique, réd. : EuroMedia Service (EMS), W. Hélin, éd. resp., mensuel, Bruxelles.

Expertise News, bimensuel, K. Reviere, réd. chef, Leuven.

Iris-Info, Journal du personnel du ministère de la Région de Bruxelles-Capitale, trimestriel, B. Decharneux, secrét. rédaction, Bruxelles.

La Ville la vie, périodique, Association du quartier Léopold, ed. resp. H. Bernard, Bruxelles.

Trait d'union, Association de la ville et des communes de la Région de Bruxelles-Capitale, M. Thoulou dir., Bruxelles.
